

**ДОНИШГОҶИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ЗАБОНҶОИ ХОРИЧИИ  
ТОҶИКИСТОН БА НОМИ СОТИМ УЛУҒЗОДА**

ТДУ 804.0+809.155.0

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТКБ 81.2Фр+81.2 (2 тоҷик)

Ш-85

**ШОНАЗАРОВ ЗАРБАХТҶОН МУЗАФФАРОВИЧ**

**ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ ВОЖАҶОИ БЕМУОДИЛ ДАР  
ЗАБОНҶОИ ФАРОНСАВӢ ВА ТОҶИКӢ АЗ НИГОҶИ  
ЗАБОНШИНОСИИ ФАРҶАНГӢ ВА ТАРҶУМА (БАР МАБНОИ  
РОМАНИ ГУСТАВ ФЛОБЕР «ХОНУМ БОВАРӢ»)**

**ДИССЕРТАТСИЯ**

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) –доктор аз рӯйи  
ихтисоси 6D021300 - Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ -  
таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ)

**Роҳбари илмӣ:**

доктори илми филология,  
профессор Турсунов Ф.М.

Душанбе – 2023

## МУНДАРИҶА

Рӯйхати ихтисораҳо ва аломатҳои шартӣ.....	4
МУҚАДДИМА.....	5-9
Тавсифи умумии таҳқиқ.....	9-14
<b>БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАҲҚИҚОТИ</b>	
<b>ВОЖАҲОИ БЕМУОДИЛ ДАР</b>	
<b>ЗАБОНШИНОСИИ МУҚОИСАВӢ ВА</b>	
<b>ТАРҶУМАШИНОСӢ.....</b>	<b>15-39</b>
1.1. Моҳияти лингвистии вожаҳои бемуодили	
забон.....	15-27
1.2. Таснифи вожаҳои бемуодили забон.....	27-34
1.3. Аҳамияти осори Густав Флобер ва романи ӯ	
«Madame Bovary» - «Хонум Боварӣ».....	34-37
Хулосаи боби якум.....	38-39
<b>БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ ВОЖАҲОИ</b>	
<b>БЕМУОДИЛ ДАР ФАЗОИ ЗАБОН ВА</b>	
<b>ФАРҶАНГИ ФАРОНСАВӢ ВА</b>	
<b>ТОҶИҚӢ.....</b>	<b>40-84</b>
2.1. Тавсифи муқоисавии реалияҳо дар забонҳои	
фаронсавӣ ва тоҷиқӣ.....	40-45
2.2.1. Реалияҳои этнографӣ.....	45-55
2.2.2. Реалияҳои ономастикӣ.....	56-61
2.2.3. Реалияҳои чамъиятӣ-сиёсӣ.....	61-65
2.2. Экзотизмҳо ҳамчун як навъи вожаҳои бемуодил.....	65-67
2.3. Экзотизмҳои сохторӣ.....	68-72
2.4. Воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои мавриди	
муқоиса.....	72-81
2.5. Ихтисораҳо ҳамчун падидаи вожаҳои бемуодил	
дар забонҳои фаронсавӣ ва тоҷиқӣ.....	81-83
Хулосаи боби дуюм.....	83-84
<b>БОБИ 3. ҲУСНИ ТАРҶУМАИ ВОЖАҲОИ БЕМУОДИЛ</b>	
<b>АЗ ЗАБОНИ ФАРОНСАВӢ БА ЗАБОНИ</b>	
<b>ТОҶИҚӢ ДАР МИСОЛИ РОМАНИ ГУСТАВ</b>	
<b>ФЛОБЕР “MADAME BOVARY” – “ХОНУМ</b>	
<b>БОВАРӢ” БО ҶАЛБИ МАВОДДИ ЗАБОНИ</b>	
<b>АНГЛИСӢ.....</b>	<b>85-150</b>
3.1. Усулҳои тарҷумаи вожаҳои бемуодили забон дар	
тарҷумашиносӣ.....	85-91
3.2. Тарҷумаи реалияҳо.....	92-121

3.3. Тарҷумаи экзотизмҳои сохторӣ.....	121-127
3.4. Тарҷумаи ономастика.....	127-135
3.5. Тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ.....	135-143
3.6. Тарҷумаи нидо.....	143-149
Хулосаи боби сеюм.....	149-150
ХУЛОСА.....	151-154
Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаи таҳқиқ.....	154-155
РӯЙХАТИ АДАБИЁТ.....	156-174
Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия.....	174-176
ЗАМИМА.....	177-184

## Рӯйхатти ихтисораҳо ва аломатҳои шартӣ

- ЗМ- Зарбулмасалу мақол
- ВБ - вожаҳои бемуодил
- ВФ - Воҳидҳои фразеологӣ
- КОА - Комиссияи олии аттестатсионӣ
- ИА - Иттиҳоди Аврупо
- СММ - Созмони Милали Муттаҳид
- ИМА - Иёлоти Муттаҳидаи Амрико
- ИҚШС - Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ
- М - Милл
- ЭС - Экзотизмҳои сохторӣ
- TJS - Tajik Somoni (сомонӣ, пули миллии Тоҷикистон)
- NASA - National Aeronautics and Space Administration (Маъмурияти ҳаво ва фазои миллӣ)
- FBI - Federal Bureau of Investigation (Бюрои федеролии тафтишот)
- Jr – Junior (хурдӣ)

## МУҚАДДИМА

Барои рушди илми тарҷумашиносии тоҷик баррасии масъалаҳои марбут ба тарҷумайи воҳидҳои мухталифи забон, аз ҷумла вожаҳои бемуодили забон, аз аҳамияти хос бархӯрдор аст. Дар муддати начандон тулонии даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон дар радифи паҳлуҳои гуногуни ҷомеа тарҷумашиносӣ низ сифатан тағйир пазируфт ва ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардид. Феълан, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳайси узви комилҳуқуқи ҷомеаи байналмилалӣ бо зиёда аз 200 кишвари ҷаҳон, хусусан, бо Фаронса робитаҳои мустақими дипломатӣ-сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ, гуманитарӣ-фарҳангӣ ва ғайраро ба роҳ мондааст, таҳқиқу баррасии масъалаҳои муқоиса ва тарҷумайи воҳидҳои забон дар мисоли забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ аҳамияти хоса касб менамояд ва, аз ин лиҳоз, забонҳои мавриди назар ба пажӯҳишҳои доманадор ва гуногунҷанба ниёз доранд. Ба ин васила, имкон фароҳам меояд, ки муштаракот ва мушаххасоти забонҳои мазкур дар ҳолати кунунӣ ҳамаҷониба таҳқиқ ва муайян карда шаванд.

Дар ин замина омӯзиши муаммоҳои тарҷума дар замони муосир вобаста ба вожаҳои бемуодил – реалияҳо, экзотизмҳо, экзотизмҳои сохторӣ, воҳидҳои фразеологӣ, зарбулмасалу мақолҳо, истилоҳот ва ғайра хеле ҷолибу пураҳаммият ба назар мерасад. Зеро дар ин воҳидҳои забонӣ обуранги миллӣ ва хусусиятҳои фарҳангии забонҳои мавриди зикр бештару амиқтар инъикос меёбанд.

Тавре ки маълум аст, тарҷумайи бадеӣ шакли олитарини фаъолияти тарҷумонӣ мебошад. Асарҳои бадеӣ, бешубҳа, тамоми фаъолият, урфу одат, хусусияти сиёсӣ иқтисодӣ, илмию маданӣ, забон ва ҷаҳонбинию идеологии халқро инъикос мекунанд, яъне адабиёт, ба қавли дигар бо маъноӣ томаш ҳаёти халқ мебошад. Аз ҳамин сабаб, бар дӯши тарҷумони бадеӣ вазифаи бисёр мушкил, пурмашаққат ва хеле муҳим – тарҷумайи як “халқ” бо тамоми ҳастияш аз як забон ба забони дигар рост меояд. Ҳар як тарҷумон, дар навбати худ, дар вақти тарҷумайи ин ё он асар кӯшиш ба харҷ

медихад, то ки тарчумааш ба матни асли ҳарчи наздиктар бошад. Аз ҳамин нуқтаи назар воҳидҳои фразеологӣ (ВФ), исмҳои хос, реалия, экзотизмҳо, экзотизмҳои сохторӣ ва зарбулмасалу мақолҳо (ЗМ) яке аз омилҳои асосии наздикшавии тарчума ба матни асли махсуб меёбанд. И. Гёте гуфтааст: «Дар тарчума бояд воҳидҳои тарчуманашавандаи забонро хуб дарёфт ва дарк намуд, танҳо дар ҳамин сурат ҳалқи бегона, забони бегонаро ба таври комил фаҳмидан мумкин аст» [23, с.4]. ВФ, ЗМ ва реалияҳо ба ҳамин гурӯҳ, яъне гурӯҳи «тарчуманашавандаҳо» дохил мешаванд, ки муваффақияти тарҷумон аз гузаронидани ҳамин гуна дурдонаҳои ҳалқ аз як забон ба забони дигар вобастагии калон дорад, зеро воҳидҳои номбаршуда шаклан ва мазмунан такрорнашаванда, ивазнашаванда (аз рӯйи сохташон), яъне устувор мебошанд. Маҳз ба туфайли ҳамин гуна ганҷҳои бебаҳо аст, ки як ҳалқ аз ҳалқи дигар ба таври кулӣ фарқ мекунад.

**Мубрамии мавзуи таҳқиқ.** Мубрамии мавзӯ дар он зоҳир мегардад, ки робитаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои олам, алаҳусус, кишварҳои фаронсавизабон вусъат меёбанд ва муоширати касбӣ миёни соҳибзабонони тоҷик ва кишвари Фаронса ба таъминоти забонӣ ниёз дорад. Гузашта аз ин, таҳқиқоти кунунии забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забонҳои хориҷӣ то ба ҳол бештар дар мисоли забонҳои русиву англисӣ ва ғайра сурат гирифтааст ва шумораи таҳқиқоти масъалаҳои тоҷикӣ-фаронсавӣ ночиз аст, ҳол он ки ҳар ду забон таърихи тулонӣ ва хусусияти хоси забониву фарҳангӣ дошта, аз лиҳози муқоиса ва баррасии масъалаҳои тарҷума ба тавачҷуҳи хоси мутахассисон ниёз доранд. Бинобар ин, дар диссертатсияи мазкур таҳқиқи масъалаҳои мубрами муқоиса ва тарҷумаи вожаҳои бемуодил дар мисоли забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ бори нахуст дар шакли махсус ва монографӣ сурат мегирад, ки дар раванди омӯзиши мутақобилаи забонҳо ва тақмили сифати тарҷумаҳо дар доираи забонҳои мазкур аз аҳамияти илмию амалӣ бархӯрдор хоҳад буд. Барои мақсадҳои таҳқиқотӣ дар диссертатсия аз матни асари бадеӣ истифода мегардад, ки ин ҳам ба мубрамияти мавзӯ зам хоҳад кард, зеро маводди адабӣ барои

таҳқиқоти забонӣ ва хусусияти фарҳангии соҳибзабонон объекти муътамад маҳсуб меёбад.

**Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ.** Забоншиносии муқоисавии тоҷикӣ таърихи худро дорад. Вобаста ба ин ҷиҳати таҳқиқоти забоншиносӣ олимони тоҷикро ба монанди И.Б. Мошеев, М.Н. Абдуллоева, М.Т. Ҷабборова (омӯзиши муқоисавии грамматикаи забонҳои тоҷикӣ ва русӣ), М.Б. Шаҳобова, П. Ҷамшедов, А.Мамадназаров, Ф.М.Турсунов, С.Ҷаматов, Ш.Каримов, Ҳ.Саидов (омӯзиши муқоисавӣ ва масъалаҳои тарҷума дар мисоли бахшҳои гуногуни забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ) ва дигаронро ёдовар шудан мумкин аст.

Дар забоншиносии тоҷик олимони забоншиносро номбар кардан мумкин аст, ки ба таҳқиқи як иттиҳоди роҳҳои бемуодили забон бахшида шудаанд: Ғ.Ҷӯраев, (масъалаҳои лексикаи забони тоҷикӣ, аз ҷумла лексикаи лаҳҷавӣ), Ш.Рустамов, Б.Қамолитдинов (масъалаҳои грамматикаи забони тоҷикӣ, аз ҷумла морфология), В.Асрорӣ, Ш.Ҷозилов, Б.Тилавов, Ҳ.Маҷидов ва ғайра (зарбулмасал ва мақолҳо ва воҳидҳои фразеологӣ). Дар раванди омӯзиши роҳҳои бемуодили забони тоҷикӣ нисбат ба забонҳои мушаххаси хориҷӣ асарҳои илмии забоншиносони тоҷики болозикр ва дигарон аҳамияти беандоза доранд.

Масъалаҳои омӯзиши маҳсули роҳҳои бемуодили забон яке аз мушкилоти муҳими илми муносири забоншиносиро ташкил менамоянд ва таҳқиқи омӯзиши онҳо тақрибан сад сол пеш оғоз гардидааст. Аз ин нуқтаи назар саҳми олимони забоншинос ва тарҷумашиноси рус назаррас аст. Олимон Ғ.В. Чернов, Ғ.В. Шатков, Л.Н. Соболев, А.В. Ҷёдоров яке аз аввалинҳо шуда ба паҷӯшиши роҳҳои бемуодил пардохтаанд, ки олимони минбаъда ба монанди Я.И. Ретскер, И.И. Ревзин, Ғ.Д. Томаҳин, С.Влахов, С.Флорин, А.Иванов, А.Қ.Ғатилова ва ғайра ин анъанаро идома додаанд. Забоншинос ва тарҷумашиноси тоҷик Ғ.М.Турсунов оид ба роҳҳои бемуодили забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ таҳқиқоти маҳсули монографӣ анҷом дода, паҳлуҳои гуногуни онҳоро вобаста ба нозуқиҳои тарҷумашон

баррасӣ кардааст. Мо дар диссертатсияи худ аз лиҳози моҳияти лингвистии вожаҳои бемуодил аз таҳқиқоти олимони болозикр истифода намудаем.

Тарҷумаи вожаҳои бемуодил аз як забон ба забони дигар яке аз масъалаҳои мубрами тарҷумашиносии муосир ба шумор меравад. Корҳои анҷомдодаи олимони рус ба монанди Л.С. Бархударов, Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров, А.О. Иванов ва олимони Ғарб П.Ньюмарк, Д.Робинсон, Л.Милдред, Ларсон, Ю. Найда ва дигарон ҷолиби диққатанд. Қайд намудани саҳми назарраси тарҷумашиносони тоҷик дар пажӯҳиш ва омӯзиши масъалаҳои тарҷума, аз ҷумла вожаҳои бемуодил, ба мақсад мувофиқ аст, чунончи Э. Мулоқандов, Ҳ. Аҳрорӣ, Ш. Мухтор, А.Мамадназаров, Ф.Турсунов ва дигарон.

Робитаҳои забонӣ ва омӯзиши муқоисавии масъалаҳои забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дар корҳои баъзе олимони муосир инъикос ёфтаанд. М. Шокир, Абдолов Б. (масъалаҳои равобити адабии тоҷикӣ ва фаронсавӣ) Д. Бойматова (таҳлили муқоисавии воҳидҳои фразеологӣ тоҷикӣ ва фаронсавӣ (дар намунаи асл ва тарҷумаи романи “Духтари оташ” – и Ҷалол Икромӣ ва повести “Бегона” – и Албер Камю), З. Абдулҳасанова (таҳлили сохтори семантикии ҷонишинҳои шахсӣ дар забонҳои гуногунсاختор (забонҳои тоҷикӣ, фаронсавӣ, русӣ ва шуғнонӣ)), Т. Ҷумаев (иктибосҳои форсӣ дар забони фаронсавӣ (таҳлили луғавию маъноӣ ва грамматикӣ)) ва дигарон.

Ҳамин тариқ, рӯйкарди замонавӣ нисбат ба омӯзиши муқоисавӣ ва ҳалли масъалаҳои муҳимтарини назария ва амалияи тарҷума мусоидат менамояд, то ки донандагони забонҳои тоҷикӣ ва хориҷӣ имкони барқарорсозии робитаҳоро дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт ва фаъолияти касбӣ ба даст оранд.

**Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ.** Мавзуи таҳқиқ бо барномаҳои таълимӣ ва илмӣ филологӣ, забоншиносӣ ва самти таҳқиқоти илмӣ кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим



Улуғзода ва, ҳамчунин, ба мазмуну мундариҷаи Лоихаи пажухишии (мавзуи фармоишии бучавӣ)-и пешниҳоднамудаи Донишгоҳи номбурда таҳти унвони “Мушкилоти тарчуманопазирӣ дар шароити вусъатёбии робитаҳои байналмилалии Тоҷикистони навин”, ки аз ҷониби сохторҳои марбутатаи давлатӣ ҳамоҳанг ва тасдиқ шудааст, мувофиқат мекунад.

### **ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ**

**Мақсади таҳқиқ.** Мақсади таҳқиқ таҳлили муқоисавии вожаҳои бемуодили забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ ва тарҷума бар мабной асари бадеӣ мебошад.

**Вазифаҳои таҳқиқ.** Барои расидан ба ҳадафҳои худ дар диссертатсия **вазифаҳои** зерин гузошта шудаанд:

- муайян намудани моҳияти вожаҳои бемуодил дар забоншиносӣ;
- таҳлили таснифоти вожаҳои бемуодил;
- нишон додани аҳамияти лингвистии романи Густав Флобер «Madame Bovary»- «Хонум Боварӣ» ҳамчун объекти таҳқиқ;
- таҳлили муқоисавии реалияҳо дар забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ;
- тавсифи экзотизмҳо ва экзотизмҳои сохторӣ ҳамчун навъи вожаҳои бемуодил дар забонҳои муқоисашаванда;
- ошкор сохтани падидаҳои дигари вожаҳои бемуодил, аз қабili воҳидҳои луғавӣ -фразеологӣ ва грамматикӣ дар ду забон;
- муайян кардани вежагиҳои тарҷумаи воҳидҳои лексикӣ, фразеологӣ ва грамматикии бемуодил дар мисоли матни бадеӣ.

**Методҳои таҳқиқ.** Дар диссертатсияи мазкур методҳои умуминазариявӣ ва ҷузъӣ ба кор бурда шудаанд. Бо таъки ба таҳқиқоти илмии забоншиносии муосир дар диссертатсия аз методҳои маъмули таҳқиқи илми забоншиносӣ – таҳлил, муқоиса, методи муқоисавӣ-таърихӣ ва таҳлили ҷузъӣ истифода шудааст.

**Объекти таҳқиқ.** Объекти таҳқиқро вожаҳои бемуодили забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ аз қабili реалияҳо, ономастика, экзотизмҳо ва

экзотизмҳои сохторӣ, воҳидҳои фразеологӣ ва зарбулмасалу мақолҳо, ихтисораҳо ва ғайра ташкил медиҳанд.

**Мавзуи таҳқиқро** таҳлили муқоисавии вожаҳои бемуодил дар забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ ва тарҷума ташкил медиҳад.

**Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқ.** Олимону забоншиносони тоҷик ва хориҷӣ дар бораи вожаҳои бемуодил пажӯҳишҳои зиёдеро ба анҷом расонидаанд. Дар таҳқиқи вожаҳои бемуодили забон, аз ҷумла ВФ, ЗМ, экзотизмҳо ва реалияҳо чунин муаллифон ба монанди Е.М. Верешагин, В.Г. Костомаров, А.Д. Швейтсер, В.Н. Бархударов, Г.Д. Томахин, Л.К. Латишев, В.Н. Крупнов, З.Г. Прошина, А.В. Фёдоров, В.Н.Комиссаров, С.Влахов, С.Флорин, М.И. Дубровин, А.В.Кунин, Г. А. Стефанович, К. Фокс, Э. Менинг, П.Чамшедов, С.Чаматов, Ф.М. Турсунов, ва дигарон саҳми беандоза гузоштаанд, ки дар таълифи диссертатсияи худ мо ба онҳо така намудаем.

**Сарчашмаи мисолҳои таҳқиқро** романи Густав Флобер “Madame Bovary” ва тарҷумаи тоҷикии он «Хонум Боварӣ», ҳамчунин, луғатҳо ва энциклопедияҳои тафсирий, фарҳангҳои луғоти дузабона ва бисёрзабон, сомонаҳои интернетӣ, ВАО ва ғайра бо забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ ташкил медиҳанд.

**Заминаҳои эмпирикии таҳқиқ.** Заминаи эмпирикии кори таҳқиқотии мазкурро реалия, экзотизм, экзотизми сохторӣ, воҳидҳои фразеологӣ, зарбулмасалу мақол, нидо дар ҷумлаҳои забони фаронсавӣ ташкил менамоянд, ки аз романи Густав Флобер «Madame Bovary» - «Хонум Боварӣ» дастрас шудаанд. Барои собит намудани ақидаҳои назариявии муаллиф аз лиҳози муқоиса ва тарҷума ва ҳамчунин анҷом додани таҳлили сохтор ва маъноии воҳидҳои луғавӣ ба фарҳангҳои тафсирий ва дузабонаи забонҳои фаронсавӣ, тоҷикӣ ва англисӣ рӯчуъ карда шуд.

**Навгонии илмии таҳқиқ.** Дар диссертатсия масъалаҳои таҳлили муқоисавӣ ва тарҷумаи вожаҳои бемуодил аз забони фаронсавӣ ба забони

точикӣ бо ҷалби маводди англисӣ дар мисоли асари бадеӣ бори аввал мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Кори таҳқиқотии мазкур дар раванди ғанигардони маълумоти назариявӣ оид ба тарҷумаи вожаҳои бемуодил ва омӯзиши забонҳо сахми арзанда хоҳад гузошт. Бори нахуст вежагиҳои тарҷумаи вожаҳои бемуодил дар доираи забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ муайян карда шуда, таснифоти илмӣ онҳо асоснок карда шудааст. Ҳамчунин, моҳияти тарҷумаи реалияҳо, экзотизмҳои сохторӣ, воҳидҳои фразеологӣ ва нидо дар забонҳои муқоисашаванда ошкор гардидааст. Бори аввал вежагиҳои тарҷумаи воҳидҳои лексикӣ, фразеологӣ ва грамматикӣ бемуодил дар мисоли матни асари бадеӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ нишон дода шудааст.

#### **Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:**

1. Вожаҳои бемуодил аз солҳои 50-уми асри гузашта инчониб яке аз масъалаҳои мубрами забоншиносии муқоисавӣ ва тарҷумашиносӣ маҳсуб ёфта, бо таваҷҷуҳ ба тақмили равандҳои омӯзиши забонҳои хориҷӣ ва тарҷума дар мисоли забонҳои хориҷӣ ва тоҷикӣ аз рӯи таснифоти муайян ба таҳқиқоти бонизом ниёз доранд.

2. Дар замони муосир робитаҳои забонҳои тоҷикӣ, фаронсавӣ ва англисӣ аз имкониятҳои васеътар ва фаровонтар бархӯрдоранд. Бо пайдоиши имкониятҳои воқеӣ барои ҳамкориҳои мустақими иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва маърифатии Тоҷикистон ба давлатҳои хориҷӣ, алалхусус, кишварҳои истифодабарандаи забонҳои фаронсавӣ ва англисӣ, шароити мусоид фароҳам меояд ва бо амалӣ гардидани фаъолияти бисёре аз муассисасҳои байналмилалӣ сиёсӣ, иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ дар ҷумҳурӣ ин масъала, махсусан, мубрамтар мегардад.

3. Тавсифи муқоисавӣ гурӯҳҳои мушаххаси вожаҳои бемуодил дар мисоли забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ барои муайян намудани умумият ва хусусияти забонҳо мусоидат намуда, барои беҳтар гардидани сифати тарҷумаҳо дар доираи забонҳои мавриди таҳқиқ сахми бориз мегузоранд.

4. Дар раванди омӯзиши забонҳо ва тарҷумаи вожаҳои баробар ва

муодилдор мушкилии хос эҷод намекунад ва маҳз мавҷудияти вожаҳои бемуодил дар ин раванд барои омӯзишгарон ва тарҷумонон пешкилӣ пеш меорад.

5. Матни асари бадеӣ воситаи мусоид ва муносиборо менамояд, ки бар мабной он метавон воҳидҳои забонро бахусус, воҳидҳои лексикӣ фразеологӣ ва грамматикӣ бемуодилро дар мавридҳои истифода ва тобишҳои маъноии гуногун таҳлил намуда, нозуқиҳои онҳоро вобаста ба муқоиса бо забони дигар ва таъсири онҳоро ба раванди тарҷума метавон ошкор сохт.

6. Таҳқиқи масъалаҳои муқоиса ва тарҷумани воҳидҳои забон дар асоси асари мушаххаси бадеӣ барои муайян намудани дараҷаи маҳсулноқ ва натиҷаманд будани қорбурди роҳу равиш ва усулҳои тарҷумани вожаҳои бемуодил имкони мусоид фароҳам меорад.

7. Қалби забони сеюм дар таҳқиқи тарҷумани воҳидҳо дар мисоли се забон паҳлуҳои нав ва қолиби раванди тарҷумаро ошқор месозад, ки фаъолияти эҷодқорӣ доштани тарҷумонро собит сохта, гуногунранг ва мутобиқпазир будани тарҷумаро нишон медиҳад.

**Аҳамияти назариявии таҳқиқ.** Натиҷаҳои назариявии бадастомадаи диссертатсияро метавон барои рушди забоншиносии муқоисавӣ, омӯзиши забонҳои тоҷикӣ, фаронсавӣ ва англисӣ ва инчунин, пажӯҳишҳои муқоисавии забонҳо истифода кард. Онҳоро, ҳамчунин, дар дарсҳои назариявӣ ва амалии факултетҳои тарҷумонӣ мавриди истифода қарор додан мумкин аст. Маводди диссертатсияро барои ҳалли масъалаҳои муҳимми назариявии таълими забонҳои тоҷикӣ, фаронсавӣ ва англисӣ истифода бурдан мумкин аст. Ҳамчунин, натиҷаҳои диссертатсия барои таҳқиқоти минбаъдаи қисматҳои марбутатаи забоншиносӣ ва тарҷуманиносӣ ва, ҳамчунин, ҳалли масъалаҳои назариявии онҳо метавон мавриди қорбурд қарор дод.

**Аҳамияти амалии таҳқиқ** дар он зоҳир мегардад, ки тарзу воситаҳои хоси таҳқиқи муқоисавии мавзуи мазкур метавонад дар раванди омӯзиши

бахши луғат ва дастури забонҳо ҳамчун маводди муфиди амалӣ дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ мавриди истифода қарор гиранд. Аҳамияти амалии таҳқиқ боз ҳам дар он аст, ки қолабҳои намунаҳои таҳлил метавонад хангоми таҳқиқи воҳидҳои монанд дар мисоли забонҳои дигар, таҳияи дастурҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ низ мавриди истифодаи амалӣ қарор гиранд.

**Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо.** Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки масъалаи мавриди назар дар асоси маводди ғании назариявӣ амалӣ таҳлилу баррасӣ шуда, бо нуқтаҳои мушаххас, маводди гуногунҷанбаи таҳлилӣ дар мувофиқат бо сохтор, мақсаду вазифаҳои гузоштушуда таҳқиқ шудааст.

**Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ.**

Диссертатсия дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавии вожаҳои бемуодил дар забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ ва тарҷума (бар мабноси романи Густав Флобер «Madame Bovary» - «Хонум Боварӣ»)» ба рамзи ихтисоси тасдиқнамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 6D.KOA-36 - 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 - Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, киёсӣ ва муқоисавӣ) мувофиқат мекунад.

**Саҳми шахсии доктараби дарёфти дарачаи илмӣ** дар рафти таҳқиқ дар он дида мешавад, ки мавзӯи таҳлили муқоисавии вожаҳои бемуодили забонро дар доираи илми забоншиносии муқоисавӣ, дар маводди забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ бо ҷалби маводди забони англисӣ аз ҷониби муаллиф бори нахуст ба таври фарогир мавриди пажӯҳиш қарор гирифта, муаллиф дар ин самт муваффақ гашта, ба натиҷаҳои ҷашмдошт ноил шудааст.

**Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия.** Диссертатсия дар заминаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (протоколи №11, аз 30.06.2023) муҳокима ва ба ҳимоя пешниҳод шудааст. Нуқтаҳои муҳимтарини

натичаҳои таҳқиқ дар силсилаи мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва маҷмуаҳои илмӣ пешниҳод гардидаанд ва дар ҳамоишу конференсияҳои илмию амалӣ дар шакли маъруза ироа шудаанд.

**Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия.** Оид ба натичаҳои таҳқиқот 8 мақолаи илмӣ вобаста ба мавзуи баррасишуда, аз ҷумла 4 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва чор мақола дар маводди конференсияҳои илмию амалӣ ба ҷоп расидаанд.

**Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия.** Диссертатсияи мазкур аз муқаддима, се боб, хулоса, феҳристи адабиёт, замима ва 184 ҷопӣ иборат мебошад. Дар муқаддима мавзуи интихобшуда асоснок карда шуда, мақсад ва вазифаҳои диссертатсия мушаххас гардидаанд. Боби аввал ба масъалаҳои назариявии мавзӯ бахшида шуда, дар боби дуюм таҳлили муқоисавии вожаҳои бемуодил дар забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ сурат гирифтааст. Дар боби сеюм бевосита таҳлили тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ, зарбулмасалу мақолҳо ва реалияҳо, исмҳои хос, нидо, экзотизмҳои сохтори асари номбурда сурат гирифтаанд. Дар қисмати хулоса натичаи кор ва хулосаҳои мантиқии муаллифи диссертатсия ҷой дода шудаанд. Дар рӯйхатти адабиёт сарчашмаҳои илмӣ, фарҳангҳои луғот, захираҳои электронӣ ва манбаи мисолҳо бо забонҳои гуногун дарҷ гардидаанд. Дар замима дар шакли ҷадвал ҷумлаҳои сезабона бо мисолҳои воҳидҳои луғавӣ ва дастурӣ пешниҳод шудааст.

# БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАҲҚИҚОТИ ВОЖАҲОИ БЕМОДИЛ ДАР ЗАБОНШИНОСИИ МУҚОИСАВӢ ВА ТАРҶУМАШИНОСӢ

## 1.1. Моҳияти лингвистии вожаҳои бемуодили забон

Шароити кунунии иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ рушди ҳамаҷонибаи тамоми паҳлуҳои забони тоҷикиро дар партави робитаҳои нави забонӣ муайян мекунад. Дар умум таҳқиқоти вожаҳои бемуодили забон вазифаи нави нест, вале вобаста ба вазъи имрӯза ва сатҳи мусоиди робитаҳои забонҳои тоҷикӣ, фаронсавӣ ва англисӣ, бешубҳа, таҳқиқу баррасии онҳо аз нигоҳи тоза ва талаботи рӯз мубрам ва саривақтӣ маҳсуб меёбад.

Дар айни замон ҷомеаи инсониро бидуни муносибатҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ фарҳангӣ тасаввур кардан душвор аст ва, аз ин лиҳоз, ноҳақиқат гирифтани нақши забон дар ҷомеаи муосир ва серталабот бемантик ба назар мерасад. Дар раванди чунин муносибатҳо вазифаи забон ҳамчун воситаи интиқол, нигоҳдорӣ ва қабули иттилоот беандоза бузург аст ва он нақши воситаи пайванд ва ғанисозии чунин муносибатҳоро дорост. Тасаввур кардани забоне имконнопазир аст, ки воситаи табодулоту матни забони дигар нашуда бошад. Дар асоси ин гуфтаҳо метавон хулоса кард, ки забони якранге вуҷуд надорад ва дар ҳар як забон таъсири забони дигарро метавон мушоҳида кард, ки ҳамаи ин дар натиҷаи муқоиса ва таҳлили тарҷумавии воҳидҳои забон муяссар мегардад. Таҳқиқот дар соҳаи забоншиносии муқоисавӣ ва тарҷумашиносӣ то дараҷае бо ҳам алоқаманданд, ки бидуни рӯоварӣ ба тарҷума анҷом додани таҳқиқоти муваффақ дар соҳаи типология, компаративистика ва забоншиносии муқоисавӣ ғайриимкон аст. Оид ба моҳияти таҳқиқоти муқоисавӣ дар забоншиносии муосир олимони соҳа қайд менамоянд, ки “пеш аз ҳама, бояд муайян сохт, ки баъзе мафҳумҳои ду ва ё зиёда забон аз рӯйи маъно муодиланд ва бо ин тарз тарҷумаи онҳо осону қулай ба назар мерасад. Танҳо пас аз муайян сохтани чунин хусусиятҳо, монандӣ ва фарқи онҳоро низ метавон муайян кард” [29, 2001, с. 7].

Бисёр забоншиносону муҳаққиқони соҳаи назарияи тарҷума ва забоншиносии муқоисавӣ таҳқиқоти худро дар доираи усули системавӣ мегузаронанд. Самаранокии раванди мазкур дар он дида мешавад, ки ҷанбаҳои тарҷумавӣ ва муқоисавии воҳидҳои забонӣ дар матнҳои забонҳои гуногун барои ҳалли масъалаҳои асосии таҳқиқоти муқоисавӣ мусоидат мекунанд.

Муодилнокӣ ва бемуодилӣ ҷанбаи хеле муҳимми мушкилоти тарҷумапазирӣ ва тарҷуманопазирӣ ба вуҷуд меорад. Баъзан, ҳангоми тарҷума калима дар забони тарҷумашаванда муодили худро дорад, лекин дар мавридҳои ҷудогона тарҷумон нигоҳ доштани калимаи забони мабдаъро дар шакли аслиаш афзалтар медонад. Масалан, дар забони адабии муосири тоҷикӣ “лупа” калимаи иқтибосӣ мебошад. Ин вожа дар забони тоҷикӣ серистеъмол гаштааст. Лекин мо метавонем дар забони тоҷикӣ муодили хуби истилоҳи мазкур, яъне “оинаи жарфбин”-ро мушоҳида намоем, ки муодили луғавии калимаи “лупа” мебошад [99, с.136-137]. Дар робита бо ин, мушкилоти тарҷумапазирӣ ва тарҷуманопазирӣ, хусусиятҳои феноменологии худӣ раванди тарҷума ва фаъолияти тарҷумониро ифода мекунанд. Бояд қайд кард, ки ҳар як воҳиди забонӣ, аз як забон ба забони дигар тарҷумапазир аст. Вале мушкилии асосӣ тарзу усули интиқол мебошад. Маълум аст, ки мақсади асосии тарҷума дар интиқоли тобишҳои миллии матн, маҳз дар “интиқоли хусусияти миллии забони аслӣ, тобишҳои ба муҳити милли алоқамандбуда, ки ба гурӯҳи масъалаҳои асосии мушкилоти тарҷума дохил мешаванду ҳалли масъалаҳои тарҷумонӣ аз онҳо вобастаанд, дида мешавад” [150, с.152].

Тарҷумон бояд қонуну қоидаҳои интиқоли тобишҳои миллиро риоя намояд. Дар робита бо ин, гуфтаҳои олимони ва тарҷумонҳои машҳури соҳа С. Влахов ва С. Флорин бамаврид аст: “Фарз кардем, ки тарҷумон бо асаре, ки ба ҳаёти Ҳиндустон тааллуқ дорад, сару қор дорад ва аз воситаҳои забонии забони модарии худ истифода бурда, дар матни тарҷумаи худ реалияҳои забони ҳиндуиро истифода набурда, онҳоро иваз



менамояд. Мисол: “бутхона” - ро ба “маъбад”, “сари” - ро ба “курта” ё “либоси миллӣ”, ва амсоли инҳо. Дар натиҷаи чунин ивазкуниҳо, тобишҳои миллии асар, ки танҳо хоси муҳити Ҳиндустон аст, аз байн меравад. Чунин усули тарҷума боиси коста гардидани тобишҳои миллӣ гашта, тарҷумаро катъиян вайрон месозад” [23, с. 116]. Аз ин рӯ, ҳангоми тарҷумаи матн аз забони дигар талаботи асосӣ, пеш аз ҳама, интиқоли дуруст ва муносиби мафҳум ва маънои матни аслии шуморида мешавад ва дар ин маврид дар ҳолати зарурӣ метавон сохтор ё ҳаҷми маводди тарҷумашударо тағйир дод. Ҳамин тариқ, дар раванди тарҷума ҳадафи асосӣ на интиқол ё тағйир додани шакли сохтор, балки интиқоли мафҳуми маънои матни аслии аст.

Ба ақидаи олимони С. Влахов ва С. Флорин, вожаҳои бемуодил ин вожаҳои луғавӣ ва фразеологие мебошанд, ки ҳангоми тарҷума ҳаммаъно надоранд [23, с. 42].

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон хулоса кард, ки тарҷумапазирӣ омили муҳимми ғанигардонии мутақобилаи забон ва фарҳангҳои гуногун ба шумор меравад.

Равандҳои муосири ҷаҳонишавӣ, ҳамкориҳои намоёндагони фарҳангу тамаддун ва намоёндагони забонҳои гуногун шароитро фароҳам меоранд, ки ба таъсири мутақобилаи забон ва фарҳангҳо мусоидат мекунад. Дар айни замон, ҳатто, ҳангоми муошират бо забони миллии худ дар нутқамон аз истилоҳот ва ё луғоти иқтибосӣ истифода набурда наметавонем. Ғайр аз ин, категорияи муайяни луғат ва истилоҳоти иқтибосӣ як сатҳи динамикии луғати умумӣ ба шумор меравад. Рушди ин гуна падидаҳои забонӣ ба раванди тарҷумаи дурусту муносиб мусоидат мекунад.

Ҳалли мушкилоти тарҷуманопазирӣ бо раванди таҷдиди маъноии иттилоот, сифати он аз сатҳи тафаккур, донишмандии забону фарҳанги тарҷумон алоқамандии зич дорад. Бинобар ин, мушкилоти тарҷумаи вожаҳои бемуодили забон аз мадди назари забоншиносони муосир дур

намондааст. Бо вусъат ёфтани андешаҳои анъанавӣ дар бораи муҳимияти ҳифзи ҷанбаҳои гуногуни вожаҳои бемуодили забон дар раванди тарҷума ҳар як муҳаққиқ ин равандро аз ҳар нуқтаи назари мувофиқ тавсиф мекунад. Вожаҳои бемуодили забон ҳамчун як падидаи забонӣ объекти омӯзиши соҳаҳои гуногуни илмӣ забонӣ мегардад ва, бешубҳа, аҳамияти ҳудро нигоҳ медорад. Ин ба пайдоиши равишҳои нави омӯзиши воҳидҳои забонӣ дар робита бо аҳамияти маъноӣ прагматикии онҳо, инчунин, афзоиши таваҷҷуҳ ба масъалаҳои забоншиносӣ, фарҳанг ва омӯзиши «чӯзӣ инсонӣ» дар забон вобаста аст.

Ҳамин тариқ, рӯйкарди нав нисбат ба омӯзиши муқоисавӣ ва ҳалли масъалаҳои муҳимтарини назария ва амалияи тарҷума дар таълими замонавӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад, дар ҳоле ки донандагони забонҳои тоҷикӣ, англисӣ ва фаронсавӣ имконият доранд, ки дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт ва фаъолияти касбӣ мустақиман робита барқарор созанд. Аз солҳои 50-уми асри гузашта инчониб масъалаҳои вожаҳои бемуодили забон аз ҷониби олимони ба монанди Г.В. Шатков, А.В. Фёдоров, Г.В. Чернов, Л.Н. Соболев, Я.И. Рескар, И.И. Ревзин, Г.Д. Томахин ва дигарон баррасӣ шудааст. Мушкилоти таърихӣ тарҷумашиносӣ дар бобати вожаҳои бемуодилӣ дар китоби В.С. Виноградов «Введение в переводоведение» ба назар мерасад, ки муаллиф дар он манбаъҳои асосӣ ва таҳқиқоти илмӣ олимони ва забоншиносонро дар бораи ҳамин мавзӯ нишон додааст [29, с.5]. Муаллиф таҳқиқоти олимони машҳур Л.А. Черняховский, Т.В. Чернов, С.И. Влахов, С.П. Флорин, В.Н. Комиссаров, В.П. Рагойша, А. Папович, Р.К. М.Белоручев, Н. Любимов, А.В. Фёдоров, Л.Л. Нелюбин ва В.Н. Крупновро ҳамчониба таҳлил ва баррасӣ намудааст. Аз рӯи ақида ва фарзияҳои олимони зикргардида ва дигар забоншиносони муосир хусусиятҳои асосии муайянкунандаи воҳидҳои луғавӣ бемуодил муқаррар карда шудаанд.

Дар адабиёти илмӣ хориҷӣ вобаста ба мушкилоти назариявӣ воҳидҳои луғавӣ бемуодил олимони ба монанди П. Ньюмарк, Д. Робинсон,

Л. Милдред, Э. Ларсон, Ю. Найда ва дигарон таҳқиқот бурдаанд. Дар забоншиносии тоҷик маълумоти назариявиро дар бораи вожаҳои бемуодили забон дар корҳои олимон ва тарҷумонҳо ба монанди Э. Мулоқандов, Х. Аҳрорӣ, М. Шокир ва дигарон дидан мумкин аст. Вожаҳои бемуодил муҳофизии мероси миллии ва фарҳангии халқҳо ба ҳисоб мераванд. Онҳо дар забоншиносӣ аз давраҳои қадим то ба имруз мавқеи худро доранд.

Бояд тазакурр дод, ки, маъмулан, ба вожаҳои бемуодил истилоҳот, исмҳои хос, реалияҳо, калимаҳои мураккаб, лакуна, экзотизм, неологизм, жаргонизм, воҳидҳои фразеологӣ, архаизм, зарбулмасалу мақолҳо ва экзотизмҳои сохторӣ дохил мешаванд ва тарҷумаи онҳо аз як забон ба забони дигар бо усулҳои махсус сурат мегирад.

Е.М. Верещагин ва В.Г. Костомаров дар таҳқиқоти худ дар бораи вожаҳои бемуодил чунин ибрази андеша намудаанд: “Калимаҳои бемуодил он калимаҳое мебошанд, ки дар забони дигар фарқ доранд. Ин гуна калимаҳо барои он тафовут доранд, ки онҳо ифодакунандаи фарҳанги миллии як миллати муайян мебошанд. Ҳамин тавр, калимаҳои бемуодил маънои милливу фарҳангӣ доранд” [26, с. 79].

А.Д. Швейтсер дар бораи воҳидҳои бемуодил чунин андешаронӣ намудааст: “Ба вожаҳои бемуодил вожаҳои луғавие дохил мешаванд, ки барои ифодаи реалияҳои як забони муайян хизмат мекунанд” [163, с. 108]. Дар таркиби ҳар як забон вожаҳои бемуодил мавқеи хос доранд ва ҷанбаи фарҳангии маънои лексикиро ташкил медиҳанд. Бе дарки маъно, хусусият ва моҳияти вожаҳои бемуодил анҷом додани тарҷума аз як забон ба забони дигар, алалхусус, ҳангоми тарҷумаи бадеӣ, ғайриимкон аст.

В.Н. Комиссаров вожаҳои бемуодилро чунин таъриф намудааст: «Вожаҳои бемуодил вожаҳои луғавии як забоне мебошанд, ки дар забони дигар баробарии доимии худро надоранд» [50, с. 147]. Инчунин, забоншинос дар корҳои худ таъкид менамояд, ки вожаҳои бемуодилро дар байни неологизмҳо, яъне калимаи (истилоҳи) нав, калимаҳои дорои

мафҳумҳои муайян ва реалияҳои миллӣ ва дар байни номгӯӣ ва номҳои номаълуми раванди тарҷума пайдо намудан мумкин аст.

Л.С. Бархударов вожаҳои бемуодилро чунин тавсир намудааст: «Воҳидҳои луғавии бемуодил дар дигар забонҳо муодили пурра ва нопурра надорад» [13, с. 94]. Ва ӯ вожаҳои бемуодилро ба 3 гурӯҳ: исмҳои хос, реалияҳо ва лақнаҳои тасодуфӣ тақсим намудааст. Ба ақидаи Л.С. Бархударов, “аз мафҳуми «вожаҳои бемуодил» дар он маврид истифода бурдан лозим аст, ки дар таркиби луғавии забони дигар ягон мувофиқати воҳиди луғавӣ набошад” [13, с. 94]. Мавриди зикр аст, ки ҳар як забон кодир ба ифодаи маъноҳои гуногун аст. Набудани аломати муайян барои дарки калима ва ё ибора дар таркиби луғавии забон маъноӣ онро надорад, ки ин гуна мафҳумро ба воситаҳои забони тарҷума ифода намудан ғайриимкон аст. Дар бораи вожаҳои бемуодил дар он маврид сухан меравард, ки воҳиди забонӣ дар забони дигар дар сатҳи луғавӣ муодил ё муродиф надошта бошад. Бинобар ин, вожаҳои бемуодил «воҳидҳои луғавӣ (калима ва ибораҳои устувор) – и забони муайяне мебошанд, ки дар таркиби луғавии забони дигар муодилҳои пурра ва нопурра надорад» [13, с. 94-97]. Тарҷумашинос ва забоншиноси маъруф А.В. Фёдоров ба он ақида аст, ки “тамоман набудани воҳидҳои ҳаммаъно дар раванди тарҷума ба мисли зухуроти бемуодилии пурра хеле падидаи камёб мебошад, ки дар амалияи тарҷума зарурати истифодаи роҳҳои ғайрианъанавӣ ва, ҳатто, аз воҳидҳои дар луғат инъикоснаёфта, пеш меояд ва ин, албатта, ҷустуҷӯи роҳҳои гуногунро тақозо мекунад, ки дар оянда шояд хусусияти доимӣ гирад” [150, с. 151]. Яъне, вожаҳои бемуодил калимаҳоеро дар бар мегиранд, ки барои ифодаи мафҳуми ҷудогона дар дигар фарҳанг вучуд надоранд. Ин гуна калимаҳо ба дигар забон, маъмулан, бо як калима тарҷума карда намешаванд. Масалан, Г.Д. Томахин қайд менамояд, ки “тарҷумонҳо дар бисёр мавридҳо шарҳу тасвири васеъро истифода намебаранд ва ё истилоҳи нави аслиро пешниҳод менамоянд” [140, с. 5].

Чӣ тавре ки ба назар мерасад, ҳамаи забоншиносон оид ба вожаҳои бемуодил андешаҳои гуногун иброз намудаанд. Чунончи, Л.К. Латишев ба он ақида аст, ки ба вожаҳои бемуодил «калима ва ибораҳои устувори матни аслие дохил мешаванд, ки дар низоми забони тарҷума мувофиқати худро ҳамчун воҳиди луғавӣ надоранд» [68, с. 166]. Набудани муодили муайян дар забони тарҷума барои воҳиди луғавии матни аслии ифодаи онро надорад, ки мафҳуми ин гуна воҳидҳо дар раванди тарҷума набояд истифода шавад. Аз рӯйи қоидаи маъноӣ воҳидҳои луғавии бемуодил бо ёрии усулҳои муайян баён карда мешавад. Мавҷудияти вожаҳои бемуодил маъноӣ онро дорад, ки маъноӣ муайяни воҳиди луғавии матни аслии бо тарзи мутаносиб, яъне ба воситаи воҳиди луғавии баробарарзиши забони тарҷума ифода гардида наметавонад.

Л.К. Латишев, ҳамчунин, таъкид менамояд, ки “вожаҳои бемуодил, асосан, хусусияти нисбӣ доранд, на ин ки мутлақ. Аммо ба ҳар ҳол ин гуна вожаҳо мушкилоти муайяни тарҷумавиро ба миён меоваранд, ки онҳоро бо усулҳои махсуси тарҷума бартараф намудан лозим аст” [68, с. 166]. В.Н. Крупнов дар бораи вожаҳои бемуодил чунин андешаронӣ намудааст: «Калимаҳои забони бегона ва иборасе мебошанд, ки чараёни муайян, мазмунҳо ва дигар реалияҳои ҳаётиро ифода мекунанд ва дар забони тарҷума мувофиқати худро надоранд» [52, с. 146]. Ҳангоми баррасии вожаҳои бемуодил як нуқтаи муҳимро бояд ба назар гирифт. Матлаб ин аст, ки дар адабиёти соҳа мафҳуми ба истилоҳ, “вожаҳои бемуодили тақаллубӣ” мушоҳида мешавад, ки ба “вожаҳои бемуодил” аслии иртиботе надорад. Ин мафҳум хусусияти субъективӣ дошта, дар он маврид ба миён меояд, ки “тарҷумон дониши саҳеҳ надорад ва гӯё ин воҳиди луғавӣ дар забони тарҷума ҳаммаъноӣ худро надорад” [52, с. 146]. Аз ин бармеояд, ки дараҷаи муодилнокии воҳидҳои забон дар раванди тарҷума бояд хуб ташхис карда шавад.

З.Г. Прошина роҷеъ ба вожаҳои бемуодил чунин навиштааст: “Калимаҳои бемуодил мафҳумҳоеро ифода менамоянд, ки дар забони

тарчума ва фарҳанги забони дигар вучуд надоранд” [183, с. 116]. Онҳоро калимаҳои “тарчуманашаванда” низ меноманд.

Таҳлилу таҳқиқи масъалаҳои муодилнокӣ ва бемуодилӣ чанбаҳои чудоғонаи забониро ошкор месозад, ки он хусусияти фардии матн ва муодилнокии матни тарҷумаро дар бар мегирад. Чунонки аз адабиёти илмӣ бармеояд, “дар раванди тарҷума муодилнокӣ на танҳо маъноӣ матн, балки хусусиятҳои парагматикии забонро низ ба назар мегирад” [79, с.20].

Аввалин маротиба В. Гумболд, Л. Вайсгербер, С. Уорф ва дигарон андешаҳои худро дар бобати тасвири забонии ҷаҳон иброз намудаанд, ки забон тасвири ҷаҳонро аз ҷониби як халқ бо тасвири ҷаҳони халқи дигар мепайвандад, мафҳумҳо ва роҳу воситаҳои тасвир на ҳамеша мутобиқат мекунанд. В. Гумболд навиштааст: “Соҳибзабонони гуногун ҷаҳонбинии ҳархела доранд... Ҳар забон предмети алоҳидаро ифода намуда, дар ҳақиқат, эҷодкунанда аст ва он ба ғӯянда тасвири ҷаҳонро ба тартиб медарорад” [177, с. 123].

Л. Вайсгербер мисли В. Гумболд чунин ақида дорад: «Одамоне, ки бо ҳар гуна забон сухан мекунанд, ҷаҳони зоҳириро бо роҳҳои гуногун дарк менамоянд» [177, с. 286].

Мувофиқи фарзияи забоншиносии нисбии Сепира Уорф одамон ҷаҳонро гурӯҳбандӣ менамоянд, дар тассавуроти худ тартиб медиҳанд ва маънии онро тақсим мекунанд. Назари дигар ба А.Г. Спиркин, Р. Гинзбург, В.А. Звезгинцева ва дигарон тааллуқ дорад ва онҳо тасдиқ менамоянд, ки бисёре аз чанбаҳои метавонанд мувофиқат кунанд, ғайр аз қолабҳои забонии калима. А.Г. Спиркин қайд менамояд, ки халқҳои гуногуни ҷаҳон предмет ва падидаҳои наздик дошта, онҳоро бо садоҳои гуногуни комплексӣ маънидод мекунанд, аммо дар сохтори фонетикӣ ва морфологии калимаҳо ва воситаҳои дигари ифода фарқ дида мешавад. Як фикрро дар ҳамаи забонҳо баён намудан, андеша кардан ва навиштани сухан гуфтан мумкин аст, вале бо тарзу усулҳои ифодаи гуногун. Ин барои он имконпазир аст, ки ҳамон як предмет дар забонҳои гуногун тамоман бо

садоҳои комплекси ҳархела маънидод карда мешавад. Р. Гинзбург дар ин бобат чунин мегӯяд: «Алокаи ногустаи забон ва тафаккур робитаи дохилии чамбиятеро фароҳам меорад, ки бо як забон ҳарф мезананд. Агар алокаи забон ва тафаккур вучуд намедошт, мубодилаи афкор байни одамони гуногунзабон имконпазир намегардид ва шояд тарҷума аз як забон ба забони дигар низ имконпазир намешуд» [183, с. 28].

В.А. Звегинсев дар диссертатсияи худ фарқи услубҳоро дар халқҳои эътироф мекунад, ки дар садсолаҳо аз мо дур шудаанд ва ё аз ҷиҳати таърихӣ ва инкишофи фарҳангӣ шабоҳат надоранд, аммо қайд менамояд, ки дар мардуми Аврупо мафҳумҳои муштарак зиёданд.

Чӣ тавре ки дида мешавад, назари А.Г. Спиркин, Р. Гинзбург ва В.А. Звегинсева мутақобил мебошанд, вале андешаҳои В. Гумболд, Л. Вайсгербер ва С. Уорф нисбӣ буда, тибқи онҳо тасвирҳои забонии ҷаҳон ба ҳамдигар мутобиқат намекунад. Ба назари мо, ин ду ақида нодуруст мебошанд. Дар сурате, ки назарияи забоншиносии нисбӣ маънии мувофиқ набудани тасвири забонии ҷаҳонро хеле муқобил мекунад, вале аз нигоҳи А.Г. Спиркин, Р.Гинзбург ва В.А. Звегинсева мувофиқатҳо низ зиёданд. Масалан, агар мо мафҳуми шумораро дар мардуми Аврупо ва дар баъзе мамлакатҳои Осиёи Миёна муқоиса намоем, дарк мекунем, ки ин маъниҳо дар халқҳо якхела нестанд. Е. Кассирер маълумотро дар бораи адад, шумора ва ҳисоб пешниҳод менамояд. Тибқи он дар баъзе халқҳо, аз ҷумла дар ҳиндуён вобаста ба ҳисоб гардидани ашёи ҷондор ва бечон аз ҷониби одамон ҳисоб мекунад, як қатор шумораҳои гуногун истифода мебаранд. Агар моҳӣ, пӯст, ашёи ростистода, хобидаро ҳисоб намоянд, дар ин маврид шумораҳои махсусро истифода мебаранд. Сокинони ҷазираи Моану барои ҳисоб намудани норчил, ҷавзи ҳиндӣ, одамон, рух, ҳайвонот, хон ва растаниҳо шумораҳои гуногуни аз 1 то 9-ро доранд. Дар яке аз забонҳои Колумбия (уимжи) низ барои шуморидани ашёи ҳамвор, одамон, киштиҳо, объектҳои калон, воҳиди вақт ва ғайраҳо як қатор шумораҳои махсус мавҷуданд. Дар мардуми шимол махсусан дар эскимосҳо (халқе, ки дар

Аляска, шимолии Канада, Гренландия, дар ИҶШС, дар округи автономии Чукот ва ҷазираи Врангел зиндагӣ мекунад) дар бораи навъ ва хелҳои барф ғавқулода маъниҳои ҳархела мавҷуд аст. Барои эскимосҳо муҳим он аст, ки чӣ гуна барфро дар назди худ мебинанд: мулоим, сахт, яхкарда, зарраҳои халандаи барф, дар ҳоли обшавӣ, борони барфӣ ва ғайра. Ҳар як навъи барф хусусияти рафтор ва ғавқулодаи меҳнатиро ҳамчун рамз муайян мекунад. Маҳз барои ҳамин дар эскимосҳо барои фарқи ҳамаи намудҳои барф тафовути нозук мавҷуд аст. Дар натиҷа мафҳуми «барф» дар забони эскимосҳо бисту панҷ (25) маънии алоҳида дорад. Агар дар забони русӣ калимаи «тюлень» як маънӣ ва ё як чизро ифода намояд, он дар забони чуқотҳо то понздаҳ (15) мафҳум дорад. Ин гуна тасвирҳои қиёсиро дар забонҳои аврупоӣ низ пайдо намудан мумкин аст.

Дар забони русӣ мафҳуми «сутки» мавҷуд аст, ки барои ифодаи ин маънӣ дар забонҳои аврупоӣ, аз ҷумла забонҳои англисӣ, олмонӣ ва фаронсавӣ вожаҳои ҷудоғонаи баробармаъно вучуд надорад. Дар ин забонҳо ин қисмати вақтро бо ёрии воситаҳои дигар баён менамоянд: забони олмонӣ: vierundzwanzig stunden; tag und nacht; забони англисӣ: twenty-four hours-бисту чор соат; забони фаронсавӣ: vingt - quatre heures. Ҳамчунин, русҳо ва англисҳо шабонарӯзро (сутки) ба чор ғосилаи вақт ҷудо менамоянд: утро, день, вечер, ночь - morning, day, (afternoon) evening, night; олмониҳо ва фаронсавиҳо - ба шаш: morgen, vormittag, mittag, nachmittag, abend, nacht; matin, matinée, jour, après-midi, soir, nuit. Мисоли дигар дар забонҳои русӣ: синий, голубой; англисӣ: blue, (light, sky) blue; фаронсавӣ: blue, blue claire рангҳо фарқ доранд, аммо дар забони олмонӣ як маъниро дорад: blau. Мо низ ақидаи В.А. Звегинсевро пайравӣ менамоем, ки калима мафҳумро баён мекунад. Мафҳум ин гурӯҳи дараҷаи олии абстрактӣ бо савия ва мазмуни саҳеҳи нисбӣ мебошад. Бинобар ин, маъноии луғавии калимаро бояд дар мадди назар гирифт.

Имконияти робита байни донандагони забонҳои гуногун бо мувофиқати «мафҳум» ва маънии луғавӣ таъмин карда намашавад, балки



бо ёрии мутобиқати ҷузъҳои асосии тасвири забонии ҷаҳон дар ҳар гуна забон ва фарҳанги умумӣ таъмин карда мешавад. Бо вучуди ин, тасвирҳо дар бисёр мавридҳо бо ҳам мутобиқат мекунад. Онҳо дар ҳолате мутобиқат намекунад, ки дар ҳар як халқ ашёи махсуси ин халқ вучуд дорад, ки дар халқи дигар дида намешавад. Дар мадди аввал инҳо ҷузъиёти моддӣ ва маънавии фарҳангӣ мебошанд, ки қариб куллан ба дигар халқ ва ё мардум ношиносанд. Мисол: schuhplatter- ракси халқии бавариягӣ; richtfest - ҷашни анъанавии бинокорони олмониҳо. Боз дигар тарзҳои мувофиқ омадани муносибати воҳидҳои луғавии матни асли ва забони тарҷума мавҷуд аст. Л.К. Латишев панҷ навъи мувофиқати воҳидҳои луғавии матни асли ва забони тарҷумаро нишон додааст. Муаллиф мегӯяд, ки маънии ҳамаи ин тарзҳои мувофиқаткунии бонизомии воҳидҳои забони мабдаъ ва забони тарҷума барои тарҷумон хеле муфид мебошад.

Панҷ навъи мувофиқати воҳидҳои луғавии матни асли ва забони тарҷума инҳоянд:

1. Омехта кардани воҳиди луғавии матни асли ва матни тарҷумашаванда;

2. Муносибати воҳидҳои луғавии воҳиди матни асли ва забони тарҷума, вақте ки дар як забон як гурӯҳи падида дида мешавад, дар забони дигар якчанд гурӯҳи он ба назар мерасад;

3. Маъноии луғавии матни асли бо мазмуни якчанд воҳиди луғавии забони тарҷума наздик мешавад, вале ягонтои он маънии онро пурра ифода карда наметавонад;

4. Калимаи матни асли ва забони тарҷума ҳамчун воҳиди луғавии сохтори забонии худ бо мазмунҳои хеш ба ҳамдигар монанд нестанд. Аммо ҳангоми тарҷума маъноии воҳиди луғавии матни асли ва забони тарҷума метавонад муодили худро дошта бошад;

5. Барои калимаи матни асли дар таркиби забони тарҷумашаванда мувофиқати луғавӣ вучуд надорад ва тарҷумонро лозим меояд, ки худ

хаммаънои онро созад, тарҷумаи тасвириро истифода барад ва ё дигар усулҳои махсуси тарҷумаро корбарӣ намояд [69, с. 16].

Сабабҳои пайдоиши воҳидҳои луғавии бемуодил инҳоянд:

1. Агар предмети фарҳанги як забон дар фарҳанги забони дигар вучуд надошта бошад;
2. Предмети муайян дар фарҳанги як забон хусусияти маҳаллӣ дошта бошад;
3. Дар забони тарҷума мувофиқати муайян надорад, вале дар матни аслий дорад;
4. Агар хусусияти лексикӣю семантикӣ воҳидҳои луғавии муайян дар забони тарҷума ва матни аслий фарқ дошта бошад [36, с. 2].

Ду мушкилоти асосии ифодаи вожаҳои бемуодил вучуд дорад:

1. Яке аз сабабҳои надоштани муодили мувофиқ дар забони тарҷума он аст, ки дар ин забон ҳуди объекти мавриди ифода вучуд надорад;
2. Дар забони тарҷума шояд барои ифодаи унсурҳои тарҷуманопазир воҳиди луғавии муносиб надошта бошад [36, с. 2].

Таърифҳо ва ақидаҳои забоншиносон ва тарҷумононро оид ба ВБ таҳлил намуда, ба чунин хулоса омадан мумкин аст:

-унсурҳои тарҷуманопазир фарҳанг, урфу одат ва хусусияти ин ё он забонро ифода менамоянд;

- ин гуна воҳиди луғавӣ хусусияти нисбӣ дошта, дар шакли мутлақ хеле кам ба назар мерасад;

- ВБ дар раванди тарҷума мушкилиҳои муайянеро ба миён меоваранд, ки хусусияти семантикӣ, миллӣ ва фарҳангӣ доранд.

Дар асоси андешаҳои олимони ва муҳаққиқони соҳа, ки дар боло дарҷ шудаанд, бо сабаби набудани предмети баёншуда дар ин ё он забон воҳидҳои луғавии муодил мавҷуд нестанд ва онҳо чунонки дар боло зикр гардид, метавонанд бо ёрии тарзу усулҳои махсуси тарҷумавӣ баён гарданд. Маълум аст, ки таркиби луғавии ҳамаи забонҳо ҳаргуна аст.

Аммо оид ба масъалаи таъсири фарқияти таркиби луғавии забонҳо ба моҳияти маънӣ дар забоншиносӣ андешаи умумӣ вучуд надорад.

## 1.2. Таснифи вожаҳои бемуодили забон

ВБ муҳофизи мероси миллӣ ва фарҳангии халқҳо ба ҳисоб рафта, инъикоскунандаи хусусияти миллии фарҳанги онҳо мебошад. ВБ дар забоншиносӣ аз давраҳои қадим то ба имрӯз мавқеи хосеро касб кардаанд. Қайд кардан бамаврид аст, ки барои таҳқиқи масъалаи мавриди назар тарҷумашиносон ва забоншиносон кӯшишҳои зиёд ба харҷ додаанд. Чунонки дар боло ишора рафт, ба ВБ истилоҳот, исмҳои хос, реалияҳо, калимаҳои мураккаб, лакуна, экзотизм, неологизм, жаргонизм, воҳидҳои фразеологӣ, архаизм, зарбулмасалу мақолҳо, экзотизмҳои сохторӣ ва ғ. дохил мешаванд, ки бо сабабҳои гуногун дар забони тарҷума муодилҳои худро надошта, ҳангоми тарҷума аз як забон ба забони дигар ҳамчун падидаи ВБ баррасӣ мешаванд.

Дар забоншиносӣ оид ба таснифоти ВБ-и забон фикру ақидаҳои гуногуни олимони соҳа пешниҳод шудааст. Қобили зикр аст, ки худудгузори қисматҳои маъноии воҳидҳои луғавӣ яке аз шартҳои асосии таснифоти унсурҳои тарҷуманопазирии забон мебошад. Бар ин мабно, Л.С. Бархударов, Г.Д. Томахин, С. Влахов, С. Флорин ва Ю.С. Степанов реалия ва лакунаҳои забониро ба тариқи зайл ҷудо менамоянд:

1. **Реалияҳои забонӣ.** Дар забоншиносӣ калимаи «реалия» дорои синонимҳои гуногун буда, маъноии он метавонад бо истилоҳҳои «экзотизм», «варваризм» ва «локализм» ифода гардад. Реалияҳо калима ва ибораҳои ифодакунандаи ашё, ҳодиса ва зухуроте мебошанд, ки ба ҳаёт, фарҳанг ва таърихи ягон миллат тааллуқ дошта, ба дигар қавму миллатҳо бегонаанд. Реалияҳо, одатан, дар дигар забонҳо мувофиқати луғавии худро надоранд ва ҳангоми тарҷума аз як забон ба забони дигар бо роҳҳои махсус интиқол меёбанд. Реалия ба гурӯҳи воҳидҳои бемуодили забон дохил мешавад. Масалан, А.А. Реформатский барои ифодаи мафҳуми “реалия” дар таҳқиқоти худ истилоҳи “варваризм”-ро истифода намудааст

ва кайд менамояд, ки дар таркиби луғавии ҳар як забон «варваризм» вучуд дорад. “Варваризмҳо калимаҳои забони бегонае мебошанд, ки барои тасвири хусусияти реалия ва урфу одатҳои фарҳанги дигар ва ё бегона истифода мешаванд” [108, с. 75].

Бинобар андешаи С. Влахов ва С. Флорин, “мафҳуми «реалия» калимаҳоеро дар бар мегирад, ки чузъҳои ҳаёти, фарҳангӣ, давраҳои таърихӣ, соҳти иҷтимоию давлатӣ ва хусусиятҳои ба худ хоси мардумро ифода менамоянд” [23, с. 6].

Г.Д. Томахин ба он ақида аст, ки ба реалияҳо “номҳои воқеаҳои таърихӣ, донишгоҳҳои давлатӣ, қаҳрамонҳои миллӣ, ашъи модии фарҳангӣ ва ғайра тааллуқ доранд, ки танҳо хоси як халқ ва миллати муайян мебошанд” [140, с. 5].

Л.С. Бархударов ба реалияҳо калимаҳоеро дохил менамояд, ки онҳо номи ашъ, мафҳум ва воқеаҳоеро ифода менамоянд, ки дар забони дигар вучуд надоранд:

1. Исмҳои шахс, номҳои чуғрофӣ, номи муассисаҳо, ташкилотҳо, маҷаллаҳо ва ғайра. Мисол: *Caux and Picardy - Кова ва Пикардия, Longueville and Saint-Victor - Лонгвил ва Сен-Виктор, Conflan - Конфлан, Marie - Марья*.

2. Калимаҳо ва номи ашъ, мафҳум ва воқеаҳо, ки соҳибзабонони ғайр ифода мекунанд. Мисол: *le marquis – маркиз, duc – герцог, comte – граф* [13, с. 95].

Ҳамин тавр, реалия бо фарҳанги як миллат робитаи зич дорад, ки дар ҳаёти халқи дигар дида намешавад. Гуфтан мумкин аст, ки реалия хусусиятҳои муайянкунандаи фарҳанги ба худ хоси миллати муайянро ифода мекунад. Дар “Луғати истилоҳоти забоншиносӣ”-и О.С. Ахманова калимаи **реалия** аз рӯи тартиби мазкур баррасӣ шудааст: “реалия (аз калимаи лот. “realia”- моддӣ, ҳақиқӣ) 1. Омилҳои гуногун, ки берун аз забоншиносӣ омӯхта мешаванд, ба мисли соҳтори давлатии як халқият, таърих ва фарҳанг, муносибатҳои забонии соҳибзабонон ва ғайра аз

нигоҳи инъикоси онҳо дар забони дигар; 2. Предметҳои модии фарҳангӣ” [12, с. 381].

**2. Лакунаҳо.** Истилоҳи “лакуна” бори аввал аз ҷониби Ю.С. Степанов ҷорӣ карда шудааст. Ӯ лакунаҳоро “ҳолигоҳҳо” ва “доғҳо ва ё нишонаҳои сафед дар харитаи семантикии забон” номидааст [133, с. 120]. В.Л. Муравёв ба он ақидааст, ки ба лакунаҳо калимаҳо ва ё ибораҳои устувори забони бегона дохил мешаванд: “Ҳангоме, ки дар раванди тарҷума дар забони тарҷумашаванда барои ифодаи ин ё он калима ва ё ибора муодили аниқ вучуд надоранд, лозим меояд, ки барои интиқоли онҳо калимаҳои дигар ва ё наздикмаъно истифода бурда шаванд” [75, с.6]. В.Л. Муравёв қайд менамояд, ки ҳангоми дучор шудан бо лакунаҳо на танҳо дар бораи набудани муодил дар сатҳи калима балки дар сатҳи ибори устувор низ бояд сухан кард.

Лакунаҳо “ҳолигоҳҳо” дар забони муайян буда, дар мавриди мавҷуд набудани номгӯи ашё ва ё падидаи дар як забон мавҷудбуда дар забони дигар ба миён меояд. Дар аксари забонҳо баъзе мафҳумҳои бо тамаддун ва фарҳанг алоқаманд метавонанд дар забони тарҷума вучуд надошта бошанд. Зеро ки ин гуна мафҳумҳо дар соҳибзабонони муайян истифода намешаванд ва ё истифодаи онҳо дар забони дигар роиҷ нест.

Инчунин, Л.С. Бархударов ба он ақидааст, ки лакунаҳо воҳидҳои луғавии як забон мебошанд, ки бо сабабҳои муайян дар таркиби луғавии забони дигар мувофиқати худро надоранд [14, с. 85].

Муҳаққиқ ҷор гурӯҳи воҳидҳои луғавии бемуодилро ҷудо менамояд: экзотизмҳо, калима-реалияҳо, воҳидҳои луғавии бемуодили тасодуфӣ ва воҳидҳои луғавии бемуодили муваққатӣ.

**Экзотизмҳо.** Ин гуна калимаҳо танҳо бо фарҳанги як халқ алоқамандӣ дошта, предметҳои воқеиеро ифода мекунанд, ки махсусан ба халқи бегона маълум аст.

**Воҳидҳои луғавии тасодуфӣ.** Ба ақидаи В.Н. Крупнов, ин гуна воҳидҳои луғавӣ дар он маврид ба миён меоянд, ки дар матни асли

падидаи муайян бо ягон калима ифода меёбад, вале дар забони тарчума воситаи баробари луғавии ифодаи он вучуд надорад.

**Воҳидҳои луғавии муваққатӣ.** Ба ин гурӯҳ воҳидҳои луғавии матни аслие дохил мешаванд, ки ҳоло дар забони тарчума тасдиқ нашудаанд, вале бо мурури замон воҳидҳои ҳаммаъноӣ онҳо пайдо мешаванд.

Е.М. Верешагин ва В.Г. Костомаров пешниҳод менамоянд, ки ВБ забон аз рӯйи принципи ирсӣ ва мавзӯи гурӯҳбандӣ карда шаванд. Забоншиносони дигар ба гурӯҳи ВБ забон чунин воҳидҳои луғавиро дохил менамоянд: демократизмҳо, советизмҳо, воҳидҳои фразеологӣ, мафҳумҳои таърихӣ, калимаҳои аз фолклор ва шева гирифташуда, номгӯи предмет ва воқеаҳои миллӣ.

**Демократизмҳо.** Ба ин гурӯҳ калимаҳое дохил мешаванд, ки баъд аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ пайдо шудаанд. Ба ақидаи мутахассисон, ин гурӯҳи вожаҳо бо танқиди тартиботи шӯравӣ алоқамандӣ дорад.

**Советизмҳо.** Ба ин гурӯҳи унсурҳои тарчуманопазири забон калима ва мафҳумҳое дохил мешаванд, ки дар натиҷаи инқилоби Октябри соли 1917 ба миён омадаанд.

**Номгӯи предмет ва анъанаҳои миллӣ.** Мисол, гаҳвора, тоқӣ, гаҳворабандон, дутор, теша ва ғ.

Мафҳумҳои таърихӣ ё худ историзмҳо - диалектикаи хоҳе, ки пайдоишу инкишофи ҳар як предмет ва ҳодисаро дар инкишофи таърихӣ онҳо меомӯзад. Ин гуна калимаҳо предмет ва ҳодисаҳои давраҳои таърихӣ гузаштаре ифода мекунанд.

**Воҳидҳои фразеологӣ.** Воҳидҳои фразеологӣ як зумра воҳидҳое мебошанд, ки дар нутқи гӯянда истифода гардида, барои обуранги бадеии он хизмат мекунанд. Мисол: *гули сари сабад, гурги борондида, дар курта нагунҷидан, хуни ҷигар хурдан* ва ғайра.

**Калимаҳо аз фолклор (эҷодиёти даҳанакии халқ) ва шева.** Е.М. Верешагин ва В.Г. Костомаров қайд менамоянд, ки калимаҳои фолклор ва шева низ ба гурӯҳи калимаҳои “тарчуманопазир” дохил мешаванд.

Аз таҳлили ин се таснифи ВБ ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки дар забоншиносӣ унсурҳои тарҷуманопазирро ба намудҳои зерин чудо менамоянд:

- экзотизмҳо;
- калима-реалияҳо;
- лакунаҳо;
- воҳидҳои луғавии тасодуфӣ;
- воҳидҳои луғавии муваққатӣ;
- демократизмҳо;
- советизмҳо;
- номгӯӣи предмет ва анъанаҳои миллӣ;
- мафҳумҳои таърихӣ;
- воҳидҳои фразеологӣ;
- калимаҳои марбути эҷодиёти даҳанакии халқ ва шева.

Дар забоншиносӣ ва тарҷуманиносӣ аллакай бисёре аз забоншиносон ва тарҷумонҳо кӯшиши ба навҳо чудо кардани унсурҳои тарҷуманопазири забонро кардаанд, ки ба баъзеи онҳо дар боло ишора рафт. Аз ҷумла В.Н. Крупнов дар раванди таҳқиқи ВБ-и забон аз нигоҳи психолингвистӣ се навъи таснифро нишон додааст, ки, хусусан, ба гурӯҳи ВБ –и забон тааллуқ доранд:

1) дар ин давра ва ё марҳила дар забони тарҷума мувофиқати пурра пешниҳод нашудааст (муодили воҳидҳои луғавии муваққатиро дар назар дорад);

2) дар забони тарҷума баъзе муодилҳо, умуман, вучуд надоранд ва дар ин маврид ягона роҳе, ки метавон барои интиқоли онҳо ба дигар забон истифода бурд, тарҷумаи ҳарф ба ҳарф мебошад.

3) воҳидҳои луғавие, ки аз ҷиҳати субъективӣ дар забони тарҷума бемуодил ҳисобида мешаванд, вобаста ба малакаҳои тарҷумон буда, аммо тарҷумони муваффақ метавонад муодили онро пайдо намояд [52, с.192].

Ҳамин тариқ, таснифи зерини ВБ низ ҷолиби диққат аст:

1. Референсиалӣ - дар мавриди набудани объекти мувофиқ дар ин ё он халқ ба миён меояд;

2. Услубӣ-прагматикӣ - дар ҳолати набудани воҳидҳои луғавӣ бо хусусиятҳои мувофиқати услубӣ - прагматикӣ ба вучуд меояд.

Муҳаққиқон ба навъҳои гурӯҳи якуми унсурҳои тарҷуманопазири забон инҳоро дохил менамоянд:

а) исмҳои хос ва номҳои ҷуғрофӣ;

-исмҳои хос:

Marie Stuart - Мария Стюарт;

Jeanne d'Arc - Жанна Дарк;

Héloïse- Элоиза;

Agnès Sorel - Агнесса Сорел;

la belle Ferronnière - Ферронераи Чамила;

Clémence Louis - Клеманс Изор;

Bayard - Боярди;

Louis XIV- Людовиқи XIV.

-номҳои ҷуғрофӣ:

Normandie - Нормандия;

la Picardie - Пикардия;

l'Île-de-France - Ил де Франс;

Goderville - Годервил;

Canu- Кани.

б) реалияҳо - калима ва ибораҳои, ки ба ҳаёт, фарҳанг ва таърихи як миллат тааллуқ доранд, ки ба дигар қавму миллатҳо бегона мебошанд ва одатан, дар дигар забонҳо мутобиқати худро надоранд.

Francs - франк;

Écus - экю;

Marquis - маркиз;

Le vieux duc - гертсог;

Du comte - граф.



в) лакунаҳои тасодуфӣ:

Déjeuner – вақти хӯрокхӯрие, ки байни наҳорӣ ва хӯроки нисфирӯзӣ ва ё мобайни вақти таомхӯрии шом ва нисфирӯзӣ;

Windei - тухме ки пӯст ва ё пӯчоқ надорад, тухми бечанин.

Баъзе аз забоншиносон қайд менамоянд, ки дохил намудани исмҳои хос ва номҳои ҷуғрофӣ ба ВБ-и забон нодуруст аст, зеро ҳамаи номгӯӣ муҳимми ҷуғрофии хоричӣ аллакай дар забони тарҷума мувофиқати худро доранд ва дар қисматҳои махсуси луғатҳо қайд гардидаанд. Мо ба ин ақида розӣ шуда наметавонем, зеро ин гурӯҳи вожаҳо табиатан хоси як миллатанд ва дар гурӯҳи ВБ мавқеи устувор доранд, ки дар шакли транскрипсия-транслитератсия интиқол ёфтани онҳо далели ин гуфтаҳост.

ВБ услубӣ яке аз навъҳои махсуси унсурҳои тарҷуманопазирӣ забон ба шумор меравад.

А.К. Гатилова пешниҳод менамояд, ки гурӯҳбандиро бояд аз рӯйи меъёри ягонае тартиб дод, ва мо метавонем сабабҳои бемуодилро пешниҳод намоем:

1. Реалияҳои миллӣ-фарҳангӣ – сабаби набудани предмет ва падидаҳои мувофиқ дар забони тарҷума.

2. Лакунаҳои тасодуфӣ – сабаб надорад.

3. ВБ-и муваққатӣ – муваққатан набудани предмет ва мафҳуми мувофиқе, ки дар натиҷаи ташаккулёбии доимии илм ва техника дар давлатҳои гуногун ба миён меояд.

4. Экзотизмҳои сохторӣ - мо наметавонем ба воситаҳои аз лиҳози сахт баробари воҳиди луғавии забони тарҷума маъноӣ воҳиди матни аслиро ифода намоем. Ба ибораи дигар, гуфтан мумкин аст, ки дар ин ҷо сухан дар бораи фарқ дар воситаҳои калимасозии забонҳои А ва Б меравад.

Тавре ки дида мешавад, олимони соҳа ВБ-и забонро аз нигоҳи худ гурӯҳбандӣ намудаанд ва фикру ақидаҳои забоншиносон оид ба ин мавзӯ гуногун мебошанд. Вале таснифи ин ё он муҳаққиқи баррасишударо инкор

кардан нашояд, зеро андешаҳои зикргардида аз нигоҳи забоншиносӣ хамдигарро пурра менамоянд ва илман асоснок карда шудаанд.

Аз таҳлил ва баррасии таснифоти олимони соҳа ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки меъёри муайяни ягонаи гурӯҳбандие мавҷуд нест, ки ба талаботи ҳатмии таснифоти илмӣ комилан ҷавобгӯ бошад.

### **1.3. Аҳамияти осори Густав Флобер ва романи ӯ «Madame Bovary» - «Хонум Боварӣ»**

Мусаллам аст, ки тарҷума яке аз илмҳои филологӣ буда, масъалаҳои забонӣ ва бахшҳои дигари филология, аз ҷумла адабиётро муттаҳид месозад. Забонро бе адабиёт тасаввур кардан нашояд ва осори бадеӣ заминаҳои муътадамади таҳқиқоти забониро фароҳам меоранд. Бинобар ин, ёдоварӣ намудани баъзе маълумот дар бораи мақоми нависанда ва аҳамияти осори ӯ, аз ҷумла аҳамияти лингвистии онҳо ба мақсад мувофиқ аст.

Густав Флобер 12 декабри соли 1812 дар шаҳри Руан дар оилаи табиби ҷарроҳ ба дунё омадааст ва давраи бачагии ӯ дар ин шаҳри зебои Фаронса гузаштааст. Барои маълумоти муфассал дар бораи тарҷумаи ҳоли нависанда аз қорҳои М.Шокир шинос шудан мумкин аст [89, с.55].

Густаф Флобер фаъолияти адабиашро бо навиштани новелла ва ҳикояҳои хурд барвақт оғоз кардааст. Нахустин офаридаҳои ӯ ба монанди «Хайёли ҷаҳанам», «Ёддоштҳои девона» шогирдона буданд. Новобаста ба ҳамаи ин вай ба навиштан зиёд машғул мешуд. Ҳикояи «Тарбияи эҳсос» маҳсули эҷодии ҳамин давр ба ҳисоб меравад.

Фаъолияти эҷодии Густав Флоберро ба се давр чудо мекунанд.

Давраи аввали фаъолияти эҷодии нависанда солҳои 1835-1849-ро дар бар мегирад. Маҳсули эҷодии ин адиб дар ин давр инҳоянд: «Вабо дар Флоренция» (1838), «Ноябр» (1842) «Қайдҳои девона».

Повестҳои мазкур дар давраи аввал, яъне даврае, ки нависанда ба адабиёт қадамҳои нахустини худро мегузорад, навишта шудаанд. Мазмуну

мундариҷаи онҳо асосан аз ишқи поки инсонӣ, муҳаббат, дӯстию рафоқат ва орзую хаёлоту кудакӣ буданд. Густав Флобер дар асарҳояш кӯшиш кардааст, ки олами ботинии инсонро воқеъбинона тасвир намояд.

Давраи дуҷуми фаъолияти адабии Густав Флобер ба солҳои 1850-1870 рост меояд.

Маҳз дар ҳамин давра романи машҳури ӯ «Madame Bovary» - «Хонум Боварӣ» эҷод мешавад. Дар ин айём нигоҳи эстетикӣ адиб инкишоф меёбад. Инқилоби Фаронса зиндагии одамонро боз ҳам қашоқтар кард ва нависанда тавонист, ки ҳамаи ин воқеаҳо ва образҳои қаҳрамонҳояшро воқеъбинона тасвир намояд.

Романи «Хонум Боварӣ», ки онро бузургтарин шоири давр Бодлер «Муъҷиза» номида буд, асари воқенигорист. Идејаи офаридани ин асарро ба ӯ моҳи сентябри соли 1849 Буйе ва Максим ду Камп дода буданд. Воқеа ва мочароҳои асар дар наздикии Руан ба вуқӯъ пайваستاаст. Дар ин асари таърихӣ ҳайъати Эмма - зани деҳотӣ тасвир ёфтааст. Ин зани музофотӣ ҳамеша дар ёди зиндагии хуб ва ишқи романтик мудом дар ҷустуҷӯи бахти хеш мебошад [90, с.144].

Дар даври дуҷум романи таърихӣ вай «Саломбо» низ навишта шуд. Дар ин роман воқеаҳои таърихӣ асри 3-юми пеш аз мелод нозукбинона офарида шудаанд.

Ҷангҳои байниҳамдигарии ашрофон, шӯришҳои ғуломон баҳри озодии хеш бо як услуби хос нишон дода шудаанд.

Асари «Тарбияи ҳиссӣ» низ маҳсули эҷодии марҳилаи дуҷуми нависанда мебошад.

Даври сеҷуми фаъолияти адабии нависанда солҳои 1850-1880-ро дар бар мегирад. Ин марҳила дар ҳаёти нависанда марҳилаи душвортарин ба шумор меравад, зеро “аз даст додани шахсони наздик, вафоти падару хоҳар ва баъдтар модараш, вазъи душвори пулию молӣ мушкилиҳои зиёдеро овард” [92, с.89].

Нависандаи фаронсавӣ Густав Флобер ба наслҳои оянда мероси гаранбаҳое боқӣ гузошт.

Осори боқимондаи ӯ ханӯз дар замони зиндагиаш байни хонандагони зиёде шуҳрат пайдо карда буд. Махсусан, романи «Madame Bovary» - «Хонум Боварӣ» далели ин гуфтаҳост.

Мероси адабии Густав Флоберро асарҳои зерин ташкил мекунанд:

1. Маҷмуаи асарҳо (дар панҷ ҷилд);
2. «Саломбо» (salombo), соли 1862
3. «Тарбияи ҳисӣ» (соли 1869);
4. «Зораастр» (романи таърихӣ буда, хонандаро бо тамаддуни дунёи қадим, махсусан, тамаддуни форсҳо шинос мекунад);
5. «Бувар ва Пикуше» (романи фалсафӣ буда, масъалаҳои гуногуни зиндагии олами буржуазиро воқеъбинона тасвир кардааст). Китоби мазкур бо забони русӣ соли 1971 тарҷума ва ҷоп шудааст.

Сюжети ин асар воқеӣ буда, аз рӯзгори хизматгорзани музофотӣ ҳикоя мекунад.

Прототипи ин асар хизматгорзан Жули мебошад, ки дар хонаи онҳо дар аввал чун доя ва баъдтар то охири умри Флобер ба ҳайси хизматгор кор мекард. Нависанда тамоми хислатҳои некии инсонро дар симои ин қаҳрамони асар нишон медиҳад.

Дар баробари асарҳои бузург Густав Флобер, инчунин, дар жанри ҳикоя, новелла ва пиесаҳо низ асарҳои хурд навиштааст. Пиесаҳои «Номзад» (Le Candidat), «Се ҳикоя» (Trois conte 1877), «Иродида» (Herodids) ва «Мактуб» (Une letter 1887-1893) шуҳрати ин нависандаро боз ҳам фарозтар мегардонанд.

Асарҳои офаридаи ин нобиғаи адабиёти фаронсавӣ борҳо дар театрҳои гуногуни олам ба сахна гузошта шудаанд. Аз ҷумла “аз рӯи асари «Madame Bovary» - «Хонум Боварӣ» дар собиқ Иттиҳоди Шуравӣ солҳои 1937, 1947, 1969, 1974, 1975, 1991, 1993, аз рӯи романи «Саломбо» с.1960 намоишномаҳои театри ба рӯи сахна омадаанд” [М. Шокир, 1985, с.88].

Густав Флобер нависандаест, ки осораш дар инкишофи услуби реалистӣ нақши хеле муҳим бозидааст.

Бо номи ин нависанда дар адабиёти Фаронса даври нави реализм нисбат дода мешавад. Аввалин романи барҷастаи ӯ «Madame Bovary» - «Хонум Боварӣ» аст. Дар он ҳаёти одамони музофотӣ воқеъбинона тасвир шудааст. «Саломбо» романи таърихи иҷтимоӣ ва реалистӣ буда, дар он руҳи зебопарастӣ, муҳаббати романтикии байни Саламбо ва роҳбари муздурони исёнгар, Мато нақши муайяне дорад. Густав Флобер дар «Тарбияи Ҳиссӣ» анъанайи тасвирии Стендал ва Балзакро идома дода, ҳақиқати воқеии ҳаёти Париж ва музофоти онро тасвир кардааст ва авомфиребӣ ва дурӯягии буржуазияро фош намуадааст. Густав Флобер муаллифи драмаи фалсафии «Васвасаи антоними валӣ», «Се повест» ва ғайра мебошад, ки аз байни онҳо повести «Зани содадил» ва романи нотамоми «Бувар ва Пукаше» мақоми хоса доранд. Эҷодиёти Флобер дар таърихи реализми танқидии Фаронсаи давраи нав мебошад. Максим Горкий ӯро яке аз нависандагони барҷастаи Франция ва «Устои бузурги услуб» донистааст [174 с.147].

Хулоса, асарҳои Густав Флобер қариб ба ҳамаи забонҳои дунё тарҷума ва нашр шудаанд. Густав Флобер яке аз тарҷумон ва нависандагони хушсаликаи фаронсавӣ будааст, ки дар давоми умри пурбаракати худ ба ояндагон мероси гаранбаҳое боқӣ гузоштааст. Аҳамияти лингвистии осори Густав Флобер таваччуҳи забоншиносон ва тарҷумашиносонро ба худ ҷалб мекунад, зеро ӯ нависандаест, ки осораш пур аз ҷавҳарҳои (унсурҳои) забонӣ ба мисли реалия, зарбулмасалу мақол, фразеология, экзотизмҳои сохторӣ ва ғайра буда, дар инкишофи услуби реалистӣ нақши хеле муҳим бозидааст. Бинобар ин, интихоби асари «Madame Bovary» - «Хонум Боварӣ» барои таҳқиқи масъалаҳои забон ва тарҷумаи осори бадеӣ муносиб мешуморем.

## Хулосаи боби 1

Дар боби мазкур масъалаҳои назариявии ВБ, таснифоти онҳо ва мавқеи асарҳои Густав Флобер мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Аз натиҷаҳои таҳлили ин об метавон чунин хулосагирӣ кард:

1. Омӯзиши ВБ аз ҷониби мутахассисон аз солҳои 50-ҳуми асри гузашта фаъол гардидааст ва дар зарфи тақрибан сад соли охир дар тарҷумашиносӣ дар хусуси ин гурӯҳи махсуси воҳидҳои забон корҳои назаррас анҷом дода шудаанд, ки таҳқиқоти олимони кишварҳои Ғарб ва Русия, ки дар ин боб таҳлилу баррасӣ гардиданд, гувоҳи ин гуфтаҳост.

2. Баррасии масъалаҳои назариявӣ ва моҳияти лингвистии ВБ аз ҷониби мутахассисони соҳа мухталиф аст, зеро роҷеъ ба бисёр паҳлуҳои онҳо ақидаву таълимоти забоншиносон аз якдигар тафовут доранд, ки ин ҳам табиист. Масалан, дар боби мавриди назар чанд таърифи ВБ-ро, ки аз ҷониби забоншиносон ва тарҷумашиносон пешниҳод гардидаанд, аз назар гузаронидем ва ба хулосае омадем, ки олимони ҷаҳонгуни ин падидаи забониро аз нигоҳи шахсии худ нишон додаанд.

3. Новобаста аз он, ки мавқеъҳо дар муносибат ба ВБ фарқкунанда будаанд, вале ҳамаи онҳоро як нуктаи асосӣ муттаҳид месозад – ВБ, воҳидҳои забоние мебошанд, ки ифодакунандаи мафҳум, ашё, зухурот ва ҳодисаҳои хоси як миллат ва халқ, баъзан чанд миллат дар як минтақа, мебошанд, ки бо сабабҳои гуногун дар забонҳои дигар муодилҳои луғавии худро надоранд. Мо низ дар қорӣ худ ин ақидаро пайгирӣ менамоем.

4. Забоншиносони тоҷик дар таҳқиқоти худ бештар ба корҳои олимони Ғарб ва рус таъя намуда, аз олимони соҳа ба монанди П.Нюмарк, Ю.Найда, А.В.Фёдоров, В.Н.Комиссаров, С.Флорин, С.Влахов, А.О.Иванов ва ғайра ёдовар шуда, корҳои илмии худро ба сомони расонидаанд, ки ба таълифи диссертатсияи мо низ муфид ва қоромад мебошад.

5. Аз рӯи таснифоти баррасигардида метавон қайд намуд, ки ба гурӯҳи ВБ реалияҳо, экзотизмҳо, исмҳои хос, ВФ, ЗМ ва як идда воҳидҳои грамматикӣ дохил мешаванд.

6. Тарҷумашиносӣ яке аз илмҳои филологӣ буда, фаъолияти тарҷумонӣ низ ҳамчун як падидаи мутавассита миёни забон ва адабиёт бо истифода аз даствардҳои ҳар ду самти филологӣ кори худро ба роҳ мемонад ва масъалаҳои назариявии лингвистиро бар мабной осори адабӣ ҳамчун объекти муътамад таҳқиқ менамояд. Бинобар ин, дар ин боб дар мавриди аҳамияти асарҳои яке аз нависандагони барҷаста Аврупо ва ҷаҳон Густав Флобер маълумот дода шуд, зеро дар диссертатсияи мо яке аз асарҳои он “Хонум Бовари”, ки саршор аз воҳидҳои гуногуни забон аст, ҳамчун объекти таҳқиқи масъалаҳои тарҷумашиносӣ интиҳоб гардидааст.

## **БОБИ II. ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ ВОЖАҲОИ БЕМУОДИЛ ДАР ФАЗОИ ЗАБОН ВА ФАРҲАНГИ ФАРОНСАВӢ ВА ТОЧИКӢ**

Омӯзиши масъалаҳои робитаҳои забонии Тоҷикистон бо кишварҳои ҷаҳон, хусусан, бо давлати Фаронса яке аз мавзӯҳои муҳимми илми забоншиносии муосир ба ҳисоб меравад. Дар айни замон, ин робитаҳо аз шароит ва имконоти нав ва тавсеъафто бархӯрдоранд. Бояд гуфт, ки миёни забонҳои дунё робитаҳои мухталиф барқарор мегарданд. Тавассути забону забондонӣ халқу миллатҳо аз фарҳангу маданият, адабиёту таърихи ҳамдигар аз наздик огоҳ мешаванд.

Дар боби мазкур мо кӯшиш ба харҷ медиҳем, ки вожаҳои бемуодили забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикиро дар фазои забон ва фарҳанги ду соҳибзабон муқоиса ва таҳлил намоем.

### **2.1. Тавсифи муқоисавии реалияҳо дар забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ**

Масъалаи реалияҳо дар зарфи тақрибан 100 соли охир объекти таҳқиқотии забоншиносон ба шумор рафта, то ҳол аҳамияти худро аз даст наодоаст. Реалияҳои забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ аз ҷиҳати муқоиса ба таври махсус омӯхта нашудаанд.

Чӣ тавре ки дар боби назариявии диссертатсия ёдовар шудем, реалияҳо - калима ва ибораҳои ифодакунандаи ашё, ҳодиса, зухуроти мансуб ба ҳаёт, фарҳанг ва таърихи як миллат буда, дар забонҳои дигар мутобиқати луғавии худро надоранд. Дар ҳақиқат, ҳар як халқ калима - реалияҳои хоси худро дорад, ки паҳлуҳои мухталифи ҳаёти онро инъикос намуда, аз рӯйи мазмуну мундариҷа ба якҷанд гурӯҳ тақсим мешаванд. Масалан, калима – реалияҳои ифодакунандаи ҳаёти иҷтимоӣ, муносибатҳои ҳешу таборӣ, таомҳо, идҳои миллий, ҷуғрофию сиёсӣ ва ғайра.

Калимаи “реалия” бо ду маънӣ фаҳмида мешавад – яке ҳуди ашё, зухурот ва ё ҳодисаҳои дигари ҳаёти ҷомеа дар як фазои забонӣ ва дигаре –



калимае, ки ин ашё, зухурот ва ходисаҳои хоси як забонро ифода мекунад. Дар назарияи тарҷума истилоҳи реалияҳо - калимаҳои меомӯзад, ки ашё, зухурот ва ходисаҳои номгӯӣ мекунад. Дар диссертатсия мазкур истилоҳи «реалия» ҳамчун воҳиди забон бо маънои дуоми худ фаҳмида ва баррасӣ карда мешавад.

Дар таҳлили мисолҳои реалия боз ба як нукта бояд равшанӣ андохта шавад. Ин ҳам монандӣ ва фарқи реалияҳо бо истилоҳот мебошад. Бояд гуфт, ки реалияҳо ва истилоҳҳо умумият ва хусусияти худро доранд. Агар умумияти онҳо дар як гурӯҳи калони вожаҳои бемуодил баррасӣ шудани ҳар ду бошад, фарқи онҳо дар моҳияти лингвистии ҳуди онҳо зохир мегардад, яъне истилоҳот ифодакунандаи мафҳумҳои илмӣ ин ё он соҳаро дар бар мегирад, дар ҳоле ки реалия калимаҳои ифодакунандаи мафҳум ва ашёи хоси як миллатро ифода менамоянд. Ногуфта намонад, ки аз нигоҳи тарҷума ин ду мафҳум боз ҳам умумияти бештар доранд, ҳарчанд дар мавридҳои ҷудогона фарқи низ дида мешавад. Бо вучуди ин, ақидаҳои низ мавҷуданд, ки дар як маврид ин ё он воҳиди забониро ҳам реалия ва ҳам истилоҳ мепиндоранд [162, с.253].

Омӯзиши реалияҳои забонӣ дар солҳои охир ҳам дар тарҷумашиносӣ ва ҳам дар забоншиносӣ ба яке аз мавзӯҳои муҳим табдил ёфтааст. Барои ҳамин ҳам реалияҳоро бисёр олимони ва забоншиносон дар таҳқиқоти худ ҳамачониба ва ба таври муфассал омӯхтаанд. Ҳангоми таснифи ВБ забон А.О. Иванов қайд менамояд, ки “бештар ба унсурҳои тарҷуманопазирӣ забон реалияҳои забони мабдаъ ва он воҳидҳои луғавӣ дохил мешаванд, ки мафҳум, падида ва ходисаҳои ифода намуда, дар забони тарҷума мувофиқати худро надоранд” [48, с.86]. Мо низ ҷонибдори ин ақида мебошем. Дар бораи реалияҳои олимони дигар низ қайдҳо доранд, ки тибқи онҳо реалияҳо ба “вожаҳои бемуодил” нисбат дода мешаванд [160, с.223-224]. Дар қорҳои Г.В. Шатков (1952), М.Н. Алексеев (1931), А.В. Федоров (1953), Я.И. Ретскар (1950) ва И. Келлер (Keller, 1892) омӯзиши махсуси реалияҳо дида мешавад.

Дар тарчумашиносӣ ва забоншиносии муқоисавӣ предмет ва падидаҳое, ки бо фарҳанг, таърих ва урфу одат алоқамандӣ доранд, ба реалияҳо дохил карда мешаванд. Ва ин калимаҳо аз гурӯҳҳои дигари ВБ забони муқоисашаванда баъзан қасман ва гоҳо пурра фарқ мекунанд.

Вобаста ба ин нуқтаи назар баъзе олимони масъалаи таъриф ва фарқи реалияҳо аз дигар воҳидҳои луғавӣ дар раванди тарҷума матраҳ мекунанд. Ҳангоми муқоиса бо гурӯҳи калимаҳои дигар ба мисли истилоҳот, исмиҳои хос ва калимаҳои иқтибосӣ тарҷумаи онҳо душвориҳо ба миён меорад. Дар ин маврид зарур аст, ки меъёрҳо байни ин калимаҳои ишорашуда муайян созем. Зимнан, қайд кардан бамаврид аст, ки ҳамаи реалияҳо ҳамеша бемуодил шуда наметавонанд. Чӣ тавре ки А.О. Иванов менависад, “бо мурури замон дар натиҷаи омехташавии фарҳангҳо баъзе калимаҳои бемуодил баъд аз иқтибосшавӣ метавонанд муодили худро ёбанд” [48, с.86]. Ба ақидаи Н.А. Иванов, истилоҳи “реалия” барои ифодаи ҳамаи калимаҳо новобаста аз миллат истифода бурда мешавад.

Калимаи «реалия» дар забоншиносӣ дар аввали солҳои 50-уми асри 20 пайдо шудааст ва то ҳол муҳаққиқон ба андешаи аниқе наомадаанд, ки кадом калимаҳо ба реалия тааллуқ дорад. Яке аз забоншиносони аввале, ки оид ба реалия таърифи худро пешниҳод намудааст, Л.Н. Соболев мебошад. Ӯ қайд менамояд, ки “реалия ин калимаҳои миллӣ ва фарҳангӣ буда, дар дигар забонҳо вучуд надорад, зеро ин гуна предмет ва падида дар дигар забонҳо мавҷуд нест” [127, с. 283].

Дар қорҳои Л.Н. Соболев мо на танҳо истилоҳи «реалия», балки тафсири онро низ мушоҳида мекунем. Баъд аз чанд муддат, хусусан, дар соли 1955, дар бораи “реалия” дар қорҳои илмии В. Росселс маълумот рӯйи қор меояд.

Аз таърифҳои зикргардида ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки реалия ин факту далелҳои ҳақиқии иҷтимоӣ ва фарҳангии як миллати муайян мебошад.

Олимони ҷудоғона реалияҳоро, ҳамчунин, ба гурӯҳи унсурҳои «тарҷуманопазир»-и забон дохил мекунад. Албатта, ин мафҳум шартӣ аст ва дар назария ва амалия тарҷума роҳҳои махсус ва мухталифи тарҷумаи реалияҳо аз як забон ба забони дигар мавҷуд мебошанд.

Дар бораи реалияҳо Е.М. Верешагин ва В.Г. Костомаров низ дар таҳқиқоти худ андешаронӣ намудаанд, ки чунин истилоҳотро истифода бурдаанд: “калимаҳои коннотативӣ”, “ВБ”, “манзаравӣ” ва, инчунин, “калимаҳои ҷузъи фарҳангидошта” [22,с.79].

Г.Д. Томахин дар таҳқиқоти худ забони англисро бо забони русӣ ва фарҳанги онҳо муқоиса менамояд. Ҳангоми таҳқиқ ӯ “реалияҳои коннотативӣ” ва “реалияҳои денотативӣ”-ро ҷудо мекунад. Аз рӯйи таърифи Г.Д.Томахин, реалияҳои денотативӣ факту далелҳои забоние мебошанд, ки предмет ва падидаҳои хоси фарҳангии як миллатро ифода намуда, дар фарҳанги мавриди муқоиса муодили худро надоранд. Реалияҳои коннотативӣ муқобили реалияҳои денотативӣ мебошанд. Яъне предмет ва падидаҳои фарҳангии забонҳои муқоисашаванда аз ҳамдигар фарқи надоранд [140, с. 41].

Барои ифодаи калимаҳои тобиш ва ё маъноҳои миллий ва фарҳангидошта аз ҷониби муҳаққиқон мафҳумҳои илмии гуногун корбаст мешаванд. Дар қорҳои Г.В. Чернов ва А.В. Фёдоров - “экзотическая лексика” (воҳидҳои луғавие, ки реалияҳои таърихӣ ва ҷуғрофиро ифода менамоянд), А.Е. Супрун - “фосила, масофа, нимтире” ва ё “лакунаҳо” (вазъиятҳо, падидаҳо ва воқеаҳо, ки барои фарҳанги як миллат муқаррарӣ буда, барои фарҳанги халқи дигар бегонаанд). Ҳамчунин, дар қори илмии И.И. Ревзин ва В.Ю. Розенсвейг “варваризмҳо” (воҳидҳои луғавие, ки бо ёрии онҳо имконияти тасвир ва баён намудани анъана ва хусусиятҳои ба худ хоси зиндагии миллати бегона пайдо мешавад) ба мушоҳида мерасанд.

Масалан, А.Ф. Реформатский реалияҳоро “варваризм” ва ё “калимаҳои бегона” номида, ҳамчунин ба ин гурӯҳ “исмҳои шахс”, ономастикаро пурра дохил менамояд [108, с.137].

Ба ақидаи В.С. Виноградов, “ҳамаи факту далелҳои ҳаёти иҷтимоӣ, таърихӣ ва сохтори давлатӣ, умумиятҳои миллӣ, хусусиятҳои муҳити зист, чизу чораҳои зиндагии ҳозира ва гузашта ва мафҳумҳои этнографиро реалияҳо номидан мумкин аст” [28,с. 31].

Дар таҳқиқоти шумораи зиёди олимони забоншинос реалияҳо ҳамчун гурӯҳи махсуси воситаи ифода омӯхта мешаванд, ки калима ва ибораҳоро дар бар мегиранд. Ин калима ва ибораҳо предметҳои хоси зиндагӣ, фарҳанг ва таърихи миллати муайянро ифода менамоянд.

Ҳамин тавр, дар мавриди ба кадом гурӯҳи мушаххаси воҳидҳои луғавӣ дохил будани реалияҳо ақидаи ягона вучуд надорад.

Гуфтан мумкин аст, ки сохтори грамматикӣ реалия ҳамчун воҳиди луғавӣ, мансубияти он ба ҳиссаи нутқ, хосиятҳои грамматикӣ ва хусусияти забон вобастагӣ дорад.

Ба ақидаи С. Влахов ва С. Флорин, реалияҳо бештар исми мебошанд, зеро аз таърифҳои болозикр бармеояд, ки реалияҳо дар аксари мавридҳо предмет ва падидаҳоро ифода менамоянд [31,с. 47].

Реалияҳо номҳои предметҳо, мафҳумҳо, воқеаҳои таърихӣ, фарҳангии халқ, минтақа ва ё давлати муайян буда, ин ё он ҷузъи воқеиро инъикос менамояд. Барои ҳамин ҳам онҳо бо воқеиятҳои ғайризабонӣ алоқаи зич доранд.

Ҳамин тариқ, реалия гурӯҳи махсуси калима ва воситаи баён, барои ифодаи объект, ашёи рӯзгор, фарҳанг, ҳаёти иҷтимоӣ ва тараққиёти таърихӣ, ки барои дигар халқиятҳо бегона аст, хидмат менамояд. Дар ҳақиқат, масъалаҳои таҳлил ва тафсир, инчунин, таснифи реалияҳо аз чорҷӯбаи илми филология берун мебароянд ва ҳамеша аз нигоҳи якҷанд равия ва фанҳои илмӣ баррасӣ мешаванд. Дар навбати худ, ҳамаи ин раванди таҳқиқи ин гуна мафҳуми мураккаби илмиро душвор мегардонад.

Бо вучуди ин, мушкилиҳо ва ақидаҳои гуногун оид ба реалияҳо, таснифот ва таърифҳои пешниҳодшуда хеле муҳим ва арзанда мебошанд. Ба ин таҳқиқоти олимони таърих намуда, мо метавонем таснифоти типологии реалияҳоро аз нуқтаи назари методологӣ такмил диҳем. Бешубҳа, ҳамаи ин аз муҳимияти мақсадҳои гуногун ин раванд далолат медиҳад ва барои инкишофи илми забоншиносӣ ва тарҷумашиносӣ ва илмҳои ҳамҷавор бо ин равиш мусоидат менамояд.

Ҳамин тариқ, дар сарчашмаҳои илмӣ оид ба навъҳои реалияҳо маълумоти мухталиф ва мавҷуд аст. Аз рӯйи баъзе аз онҳо ономастика низ дар гурӯҳи реалияҳо баррасӣ мешавад: топонимҳо, антропонимҳо - номҳои шахсиятҳои таърихӣ, ходимони ҷамъиятӣ, олимони арбобони санъат, варзишгарони маъруф, воқеаҳои таърихӣ, факту далелҳои ҳаёти иҷтимоӣ, қаҳрамонҳои адабиёти бадеӣ ва фолклор, сохтори ҷамъиятӣ ва давлатӣ ва ғайра. Ҳамчунин, истилоҳоти ҷуғрофӣ, наботот ва ҳайвонот, истилоҳоти умумӣ, ки ба ҳаёти ҷамъиятӣ ва сиёсии давлат, ҳуқуқшиносӣ, хизмати ҳарбӣ, сохтори маориф, урфу одат дохил мешаванд, ҷузъи гурӯҳҳои реалия доништа мешаванд.

### **2.2.1.Реалияҳои этнографӣ**

Дар зербоби мазкур мо реалияҳои этнографиро баррасӣ менамоем, ки ба онҳо “таом ва нӯшокиҳо”, “урфу одат ва ҷашнҳо”, “воҳиди пул ва ченакҳои вазн” ва ғайра дохил мешаванд. Реалияҳои этнографӣ бо фарҳанг ва таърихи ин ё он миллат алоқаи зич доранд. Онҳо дар забонҳои олам мавҷуд буда, забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ низ аз ин лиҳоз истисно нестанд, ҳарчанд дар ҳар забон аз рӯйи шакл ва ё тартиб, тарзи ифода ва истифодабарӣ дар нутқ махсусиятҳои худро дошта, дар ҳолатҳои ҷудогона метавонанд маъноӣ муштарак ё наздик дошта бошанд. Дар ҳақиқат, забон ва фарҳанги мардуми ҷудогона вобаста ба шарту шароит, муҳити таърихӣ фарҳангӣ ва иҷтимоӣ хос ташаккул меёбад. Бо вучуди ин, миёни забон ва фарҳангҳо умумиятҳои муайянеро мушоҳида кардан мумкин аст ва тасаввуроти умумӣ ҳаёти дар ҷамъиятҳои гуногун ба

хамдигар мувофиқ омада метавонанд, вале роҳҳои тафсири онҳо аз хамдигар куллан тафовут доранд. Хамаи инҳо моро барои ҷустуҷӯи роҳҳои муосири омӯзиш ва тавсифи воҳидҳои забонӣ ва фарҳангӣ водор месозад.

**Таомҳо ва нӯшокиҳо.** Миқдори калимаҳои ифодакунандаи маҳсулоти ғизоӣ ва нӯшокиҳо хеле зиёд мебошад. Табиист, ки мафҳумҳои марбут ба ошхона аз лавозимот ва ашъи миллии махсус иборат мебошад ва ҳар як миллат ба онҳо номҳои ба худ хос медиҳанд, ки ашъи рӯзгор, номгӯи таомҳо ва тарзҳои тайёркунии онҳо ва ғайраҳо ифода менамоянд. Қайд кардан ба маврид аст, ки дар забонҳои мавриди назар маҳсулот барои тайёр намудани ҳар гуна хӯриш, хӯрокҳо ва нӯшокиҳо метавонанд муштарак бошанд. Мисол: *oignon* - *пиёз*, *carotte* - *сабзӣ*, *potte de terre* - *картошка*, *tomate* - *помидор* ва ғайра. Вале таомҳое, ки аз ин маҳсулот тайёр карда мешаванд, метавонанд мансуб ба миллати ҷудогона бошанд.

Ҳоло мо хӯрокҳои маъруфи фаронсавихоро таҳлил менамоем: **boeuf bourguignon** – гӯшти гов ба таври бургундӣ. Таоми мазкур бо гӯшти гов, пиёз ва шароби сурх тайёр карда мешавад. Номи таом аз номи қабиллаи қадимаи олмониҳо “бургундҳо” бармеояд;

**cassoulet toulousin** – ин таом як навъи қабоби дегӣ буда, бо гӯшти паранда ва ё гӯшти гов дар косаи сафолӣ тайёр карда мешавад;

**choucroute à l’alsacienne** - таоми мазкур бо гӯшти хук, картошка ва қарами туруш таёр карда мешавад;

**quiche lorraine** – хӯрише ки бо ҳамири бисёрқабата тайёр карда мешавад;

**escargots à la bourguignonne** – таоми мазкур бо гӯшти туқумшулук (улитка) ва ангур омода карда мешавад.

Аз мисолҳои қайдгардида хулоса кардан мумкин аст, ки маҳсулоти гӯштӣ дар хӯрокҳои фаронсавихо ҷойи махсусро ишғол менамояд ва хелҳои зиёди таомҳои гӯштӣ мавҷуданд.

Бояд қайд намуд, ки номгӯи таомҳои зикргардида ба реалияҳои

этнографии мардуми Фаронса тааллуқ дошта, хангоми тарҷумаи ин гуна реалияҳо аз як забон ба забони дигар мушкилиҳои забонӣ ба миён меояд.

Тавре ки мушоҳида намудем, номҳои аксари таомҳои фаронсавӣ бо номи ин ё он мавзё гузошта шудааст. Ин аз он далолат мекунад, ки ҳар як маҳал хӯрокҳои ба худ хосро доро мебошад.

Тоҷикистон низ дорои таъомҳои миллӣ буда, баъзе хӯрокҳои мавҷуданд, ки дар ин ё он маҳал ба назар намерасанд ва ё камистеъмол мебошанд. Мисол, **курутоб, шакароб, фатиршурбо, далда, угро** ва якчанд таомҳои дигар хӯрокҳои анъанавии мардуми чануб, яъне вилояти Хатлон, шаҳри Душанбе ва ғайра мебошанд. Дар шимоли Тоҷикистон, яъне вилояти Суғд **оши палов, манту, тушбера, дамлама, резашӯрбо ва навҳои гуногуни сиккабобҳо** таъомҳои анъанавӣ онҳо ба шумор мераванд.

Ҷолибияти дигаре дар он аст, ки дастархони фаронсавихоро бидуни панир, нон ва хӯришҳои ҳархела тасаввур кардан ғайриимкон аст.

Дар Фаронса таомҳои зудпазро дӯст медоранд, вале дӯстдоштататарини онҳо *сэндвич* мебошад, ки дар як сол 2,4 миллиард дона сэндвич истеъмол карда мешавад.

Бояд қайд намуд, ки дар солҳои охир дар кишвари мо низ навҳои зиёди хӯрокҳои тезтайёр ба назар мерасанд.

Чӣ тавре ки аз таомҳои миллии фаронсавӣ дида мешавад, номгӯйи таомҳо аз номҳои шаҳру вилоятҳои Фаронса гирифта шудааст, ба мисли Тулуз, Элза, Бургундия, Лотарингия. Хӯрокҳои ҳар як вилоят аз ҳамдигар фарқ мекунанд ва барои ҳамин ҳам номи онҳо дар таомҳо акс ёфтааст. Мисол: **boeuf bourguignon** – гӯшт бо тарзи бургунди (говядина по-бургундски), **cassoulet toulousin** – кассуле бо тарзи Тулузи (кассуле по-тулузски).

Дар Фаронса анъанаканон, ки бо таом алоқамандӣ доранд, бисёранд. Дар фаронсавиҳо ду калимае мавҷуд аст, ки одамони хӯрокҳои бомаза истеъмолкунандаро ҳархела тавсиф менамояд. **Гурман** - нафаре, ки

таомҳои лазиз хӯрданро дӯст медорад. Калимаи дигар **гурме** - одаме, ки аз нозукиҳои хӯрокпазӣ бохабар аст ва таомҳои болаззат тайёр менамояд.

Гуфтан мумкин аст, ки чой дар фарҳанги ҳар як миллат, аз ҷумла фаронсавиҳо ва тоҷикон мавҷуд аст. Ҳангоми наҳорӣ, хӯроки нисфирӯзӣ ва шом низ чой менӯшанд. Вале дар Фаронса баъд аз хӯрок аксари вақт нӯшокие менӯшанд, ки **“cidre” сидр** ном дорад. *Сидр* нӯшокии спиртие мебошад, ки 5-7% онро спирт ташкил медиҳад. Нӯшокии мазкур бо меваи себ тайёр карда мешавад ва ватани аслии он шимолӣ Фаронса мебошад. Дар ин ҷо шаробхӯеро, ки аз себ омода карда мешавад, *сидр* меноманд.

Машруби дигаре, ки дар байни мардуми Фаронса хеле маъмуласт, **“punsh” пунш** мебошад. Ин як навъи машруботи гарм буда, бо май, шарбати мевагӣ, асал ва ё шакар, оби гарм ва маҳсулоти хушбӯйкунанда омода карда мешавад. Одатан, майи мазкурро дар ҳолати гармиаш менӯшанд ва он, асосан, дар фасли зимистон серистеъмол аст.

Фаронсавиҳо мардуми дақиқ, пухтакор ва хеле меҳмондӯст мебошанд. Дар ҳар вақти таомхӯрӣ дар дастархони онҳо панир ва **шароби сурх** мавҷуд аст, ки ин анъанавӣ мебошад. Дар Фаронса, ҳатто, кӯдакон низ ин шароби сурхро менӯшанд. Агар дар меҳмонӣ шумо шароби дар пиёла доштаи худро то тамои накунед, касе ба шумо дигар шароб намерезад ва ҳангоме ки шароби худро пурра нанӯшидед, ин маънои онро дорад, ки шароб ба шумо писанд нест ва дигар нӯшидан намехоҳед.

Нӯшокии дигари серистеъмоли мардуми Фаронса ин **“liqueur” ликёр** мебошад. Яке аз ликёрҳои қадимаи фаронсавӣ ин Бенедиктин ва Шартрез мебошад. Номи ликёри аввал ба ордени роҳибии Бенедиктинҳо ва ликёри дуюм бошад ба номи дайри Гранд-Шартрез номгузорӣ шудааст.

**Grog** - **грог** яке аз навъи нӯшокиҳои спиртӣ буда, номи пурраи ин шароб **gros grain** аст ва аз номи як навъи матои ғафс гирифта шудааст.

Машруботи дигаре, ки ба яке аз намудҳои нӯшокиҳо дохил мешавад **rhum** ром мебошад.

Нӯшокии серистеъмоли мардуми тоҷик ин **чой**, яъне **чойи сабз ва сиёҳ**



мебошад. Дар Бадахшон **ширчой** мавҷуд аст, ки нӯшокии анъанавии ин мавзеъ ба шумор рафта, дар дигар маҳалҳо камистеъмол мебошад. Нӯшокии дигаре, ки, одатан, дар рӯзҳои гарми тобистон омода карда мешавад ин **дуғоб (айрон, чолоб)** мебошад.

Дар забони тоҷикӣ реалияҳои этнографии маъмуле, ки нӯшоқӣ, ширинӣ, таом ва ғайраро ифода менамоянд, мавҷуд буда, дар забони фаронсавӣ онҳоро аз рӯйи номашон пурра фаҳмидан ғайриимкон аст, яънебарои ташреҳи онҳо аз калимаҳои бештар истифода мешавад.

**дуғоб (чолоб, айрон)** – dughob, le rafraîchissement du lait caillé avec les épices;

**ширчой** – shirchoy, la forme nationale du thé avec le lait, la noix et le sel;

**сумалак** – sumanak, la sucrerie traditionnelle du malt, les grains du blé et le tourment; d'habitude se préparer au printemps;

**нишоло** – nicholo, la sucrerie traditionnelle de l'albumine de l'oeuf, le sucre et des racines l'arbre;

**резашӯрбо** - rezashurbo, la soupe;

**шакароб** - shakarob, national le plat de la galette, inséré par le lait caillé et les légumes;

**курутоб** - qurutob, le plat national a fait de qurut, une sorte de fromage a séché en forme de petits globes;

**далда** - dalda, la soupe de la viande, le blé;

**фатир** - fatir, la galette de la pâte sans levain;

**чапотӣ** - chapoti, un des aspects la galette.

Чунонки аз мисолҳои бармеояд, ҳар як миллат дорои фарҳанги хоси тайёр ва истеъмол намудани таомҳо ва нӯшоқиҳои миллӣ ва анъанавии худ мебошад ва ин, албатта, инъикосгари фарҳанги ин ё он миллат ба шумор меравад. Урфу одат, анъанаҳои миллӣ аз ниёғони мо мерос мондаанд ва моро ба ҷоҳониён ва ҷоҳонро бо мо мепайванданд. Бечоя нест, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Ҷаноби Олӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нақши

давраи Сомониёнро дар таъмини ҳастии миллат ва забону фарҳанги мо сарнавиштсоз арзёбӣ кардаанд. Ба андешаи Пешвои миллат: “Маҳз давраи Сомониён буд, ки адабу фарҳанги ҷаҳоншумул ва забони ноби тоҷикии форсӣ чун дурри гаронбаҳо то имрӯз бар ҷабини таърих ва тамаддуни башарӣ медурахшад, чехраҳо ва ситораҳои дурахшонро тақдими ҷомеаи инсонӣ менамояд. Донишмандони тавоное чун устод Садриддин Айнӣ, Саид Нафисӣ, Бобочон Ғафуров ва Евгений Бертелс борҳо изҳор доштаанд, ки агар Сомониёни хирадпарвару фарҳангдӯст ба арсаи сиёсат ва давлат намеомаданд, имрӯз сарзамини тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон қаламрави наҷоду забони аҷнабиён ба шумор мерафт. Аз ин рӯ, метавон бо итмонони комил гуфт, ки Сомониён илму фарҳанг, забон ва китобу назми тоҷикиро мақоми хосса бахшидаанд ва ин омилҳо боиси ҳастии миллат ва пойдории он гардиданд” [85, с. 5-6]. Вожаҳои бемуодили забон воҳидҳои забониеро мемонанд, ки маҳз бо шарофати ин гуна иқдомҳои наҷиб ва арзишманди гузаштагон ҳамчун унсурҳои устувори фарҳанг ва забон аз насл ба насл мегузаранд ва боиси қаноатмандист, ки мавриди пажухишҳои гуногун, аз ҷумла забоншиносии муқоисавӣ дар мисоли забони тоҷикӣ ва забонҳои хориҷӣ, мегарданд. Дар бобати арзиши омӯзиши забонҳои хориҷӣ Пешвои миллат чунин мефармоянд: “Фаромӯш набояд кард, ки забонҳои хориҷӣ шаҳпуле мебошанд, ки моро бо тамаддуни ҷаҳонӣ мепайванданд, маънавиёти моро ғанӣ месозанд ва ба рушди ҳамкориҳо бо кишварҳои дигар мусоидат менамоянд” [[www.president.tj](http://www.president.tj)]. Воқеан, ин гурӯҳи воҳидҳо дар муддати кӯтоҳ ба миён наомада, яққоя бо забон ва фарҳанги миллат таърихи тулонӣ ва қадимиро тай менамоянд ва объекти мувофиқи таҳқиқоти байнизабонӣ маҳсуб меёбанд.

**Урфу одат ва ҷашнҳо.** Ин гурӯҳи реалияҳо бо хусусиятҳои миллии забонҳо алоқаи зич дошта, калима ва ибораҳои, ки онҳоро ифода менамоянд, ба гурӯҳи ВБ дохил намудан мумкин аст. Идҳои миллии Фаронсаро ба ду гурӯҳ тақсим менамоянд: 1) ҷашнҳо, ки аз рӯйи сана қайд карда мешаванд; 2) ҷашнҳо, ки ба иди Писҳо (Пасха - иди динии яҳудиён

ва насронӣён) вобастагӣ дорад. Табиист, ки дар ҳар як даври замон урфу одатҳои мардумӣ, ҷашнҳои динӣ ва мавсимӣ ташаккул ва рушд менамоянд.

Вожаҳои бемуодил, яъне реалияҳои этнографияе, ки ба забони фаронсавӣ тааллуқ доранд ва идҳои миллии онҳоро ифода менамоянд, инҳо мебошанд:

**Jour de l'An** - Соли нав

**Noël** - Мавлуди Исо (Noël - яке аз ҷашнҳои динии православӣ, мазҳаби насронии шарқӣ ва насронихо буда, 25 декабр қайд карда мешавад, ки ба 7 январӣ тақвими Григорӣ рост меояд).

**6 январ- Fête des Rois** – яке аз номҳои иди насронӣ (Зухури Худо) буда, дар ин рӯз ҳама ба якдигар, хусусан, ба кӯдакон, тухфаҳо ҳадя менамоянд. Чун анъана дар ин сана як пироги калон бо ширинии бо номи “боб” тайёр карда мешавад ва шахсе, ки ин “боб”-ро меёбад шоҳи ин ҷашн ҳисобида мешавад ва аз ҳама бештар тухфа мегирад.

**La Chandeleur** - ибодат ба Худованд;

**Fête de la musique** – ҷашни мусиқӣ дар Фаронса;

**Fête nationale** - рӯзи миллии Фаронса;

**Toussaint** - ҷашни ҳама чизҳои муқаддас;

**Mardi gras** - марди Гра;

**Ascension**- меъроҷ (яке аз идҳои дини насронӣ).

Мисолҳои болозикр хусусиятҳои худро доранд ва барои пурра ошкор кардани маънои онҳо ба забони тоҷикӣ маълумоти бештар лозим аст, ки дар баъзе мисолҳо мо онҳоро қайд намудем.

Ҳар як миллат ид ва ҷашнҳои миллии худро доро буда, истиқболу ҷашни онҳоро ба ҷо меорад.

Ба гурӯҳи калима-реалияҳои маъмули забони тоҷикие, ки ҷашнҳои миллии ва расмиро ифода менамоянд ва дар забони фаронсавӣ мувофиқати худро надоранд, дохил мешаванд:

**Иди меҳргон** - idi Mehrgon;

**Иди Рамазон** - idi Ramazon;

**Иди ваҳдати миллӣ** - le jour de l'unité nationale;

**Иди Қурбон** - idi Qurbon;

**Иди байналмилалии Наврӯз** - la fête internationale Navruz;

**Иди байналмилалии якдилии меҳнаткашон** - le jour international de la solidarité des masses laborieuses;

**Рӯзи Парчами миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон** - le jour du drapeau national de la République de Tadjikistan;

**Рӯзи Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон** - le jour de la constitution de la République de Tadjikistan;

**Рӯзи забони давлатӣ** - le jour de la langue nationale;

**Рӯзи модарон** - le jour des mères.

Лозим ба ёдоварист, ки ҳамаи расму оин ва урфу одатҳои мардумӣ ба рӯзгору зиндагии он робитаи зич доранд ва боиси дар забон пайдо шудани калимаву ибораҳои нав мегардад.

Дар забони фаронсавӣ гурӯҳи калима ва реалияҳои мавҷуданд, ки урфу одат, анъана ва бозиҳои халқиро ифода менамоянд:

**l'école des sauts** - мактаби чаҳиш;

**le jeu avec les échasses** - бозӣ бо пойҳои чӯбин;

**la chasse avec le ballon** - сайди тӯбҳо;

**la bataille chevaleresque** - муҳорибаи ҷавонмардӣ;

**tsar et tsarine** - шоҳзода ва шоҳдухтар;

**les chiens, le rat, les tigres** - сағ, каламуш ва паланг.

Дар ҳар як миллат бозӣ ва анъанаҳои мавҷуданд, ки аз насл ба насл мегузаранд. Мардуми фаронса низ дорои анъанаҳои миллӣ ва бозиҳои мардумие мебошад, ки аз гузаштаҳои дур то ба имрӯз расидаанд.

Ба гурӯҳи реалияҳои этнографии, ки урфу одат ва бозиҳои тоҷикиро ифода менамоянд, дохил мешаванд:

**гаҳворабандон** - gahvorabandon, de la coutume marquer la naissance de l'enfant après 40 jours;

**руйбинон** - ruybinon, les premières visites nouveau marié;

**идгардак** - idgardak, la fête et la visite des voisins et les parents aux jours de la célébration de Navrouza, les fêtes religieuses Idi Ramazon et Idi Qurbon, quand les maîtres douent les visiteurs, principalement les enfants, les cadeaux et les sucreries;

**чилла** - chilla, 40 jours pendant lequel les enfants nouveau-nés et les nouveaux mariés se trouvent sous l'attention special;

**хашар** - hashar, l'assistance mutuelle volontaire à quel ou les travaux;

**чимилиқ** - voile, à qui sont assis jeune pendant le mariage;

**ланкабозӣ** - lankabozi, le jeu avec un petit objet de la peau et la laine de l'animal avec un petit morceau fixé du plomb;

**бучулбозӣ** - bujulbozi, jouer aux osselets;

**бузкашӣ** - buzkashi, la compétition nationale sur les chevaux;

**гӯштингирӣ** - gushtingiri, le sport, la lutte;

**чавгонбозӣ** - le jeu du polo.

Бозиҳои миллӣ ва мардумӣ воситаи тафреҳӣ ва дилхушӣ дар байни мардум буда, новобаста ба синну сол аз замони қадим то имрӯз барои тарбияи варзишӣ, ахлоқӣ ва зебоишиносии инсон хидмат мекунанд.

**Воҳиди пул ва ченакҳои вазн.** Ба шумораи вожаҳои бемуодили забон дар забонҳои муқоисашаванда калима-реалияҳои дохил мешаванд, ки воҳиди пул ва ченакҳои вазнро ифода менамоянд:

**la livre** - фунт

**once** - унсия

**watt** - ват

**deux pintes** - кварта

**acre** - акр

**foot** - фут

**le gallon** - галлон

**la pinte** - пинта (воҳиди вазни ҳисмиҳои моеъ ва хока дар мамлакатҳои, ки тартиби англисии ченакҳо ҳолист; баробари 0,56 л).

Бояд қайд намуд, ки дар айни ҳол дар забони тоҷикӣ воҳиди ченакҳои байналмилалӣ истифода бурда мешавад. Вале таърихан гурӯҳи ками калимаҳое, ки ченакҳои вазн, дарозӣ ва ғайраро ифода менамоянд, мавҷуд мебошанд:

**фарсанг** - farsang, (approximatif 6 km)

**қисм** - qism

**вачаб** - vajab (pouce)

**мисқол** - misqol (4.68gr)

**хирвор** - hirvor (300kg)

**раш** - rash, (la distance entre les mains écartées)

**қулоч** - quloch

**газ** - gaz, (l'adaptation pour la mesure)

**таноб** - tanob, la mesure agraire, divers en différentes régions de 0,5 jusqu'à 0,25 ga

**ман** - Man, la mesure de poids inégal en diverses regions, par exemple: mani Samarqandi= 8 poud, mani Tabrez= approximatif 3kg.

Воҳиди пули миллии Фаронса то соли 2002 франк буда, таърихи хеле қадимӣ дошта, соли 1360 дар ҷанги садсолаи байни англисҳо ба вучуд омадааст. Сабаби пайдоиши ин асъори милли дар он аст, ки вақте англисҳо шоҳи фаронсавиҳо Иоаннро ба асирий мегиранд, барои харида гирифтани он тангаҳои навро месозанд, ки номи онро франк мегузоранд. Пеш аз ин пули миллии фаронсавиҳо ливр ном дошт. Франк ҳамчун пули миллии расмӣ дар Фаронса дар соли 1795 қабул шудааст. Аз рӯйи маълумоти таърихӣ дар асри 5 дар наздикии дарёи Рейн қабилае бо номи франкҳо зиндагӣ мекардааст, ки шояд ин вожа ба маънои “пул” аз номи ҳамин қабила гирифта шуда бошад.

Калима-реалияҳои бемуодилеро, ки номи асъори фаронсавиро ифода менамоянд, инҳо мебошанд:

**эси** - эсю (тангаи қадимии Фаронса)

**franc** - франк (пули милли)

**livre** - ливр (пули миллӣ пеш аз франк)

**louis d'or** - луидор

**euro** - воҳиди пули минтақаи “евро”-и Аврупо

Яке аз тангаҳои қадимаи фаронса “**ecu** - экю” мебошад. Сайри таърихӣ ин вожа ҷолиб аст. Аз асри 13 то соли 1653 экюҳои тиллоии вазнаш 3,3 гр то 4,13 гр бароварда мешуд. Ва аз соли 1641 то 1793 тангаҳои нуқрагини вазнаш 25 гр сикка зада мешуданд. Дар асри 19 тангаи 5-франка экю ном дошт. Пули мазкур соли 1834 бекор карда шуда, соли 1979 ҳамчун асъори Иттиҳодияи Аврупо қабул карда шуд ва ин тангаи фаронсавӣ бо ихтисораи номи ин Иттиҳод монандӣ дошт - ECU, European Currency Unit.

Маълумот дар мавриди баромади вожаи **livre** низ ҷолиб аст. Тавре ки дар боло зикр намудем, пули миллии давлати Фаронса пеш аз франк **ливр** буд. **Livre** - ливр яке аз тангаҳои нуқрагини қадимаи Фаронса ба шумор меравад. То соли 1720 тангаҳо бо номи ин асъор сикка зада мешуданд.

Мушоҳида намудан мумкин аст, ки аксари асъори миллии фаронсавӣ бо номи қабила, шаҳр ва ё шоҳон гузошта шудааст. Бо ин кори худ онҳо мехостанд номи худро дар таърих боқӣ гузоранд. Мисол, “**louis d'or** – луидор” низ яке аз тангаҳои қадимаи Фаронса ба шумор рафта, бори аввал дар замони давлатдорӣ Людовики XIII дар соли 1640 ба миён омадааст. Ба забони фаронсавӣ номи шоҳи мазкур Луи буда, ин пул бо номи *у* гузошта шудааст. Решаҳои калимаи “**louis d'or**”- ро ба забони тоҷикӣ чунинанд: **Louis** - Луи (Людовик)- номи шоҳ ва **d'or** - тилло.

Воҳиди пули расмии Тоҷикистон **сомонӣ** ба шумор рафта, дар дигар давлат ва дар муҳити молияи ҷаҳонӣ бо аббревиатураи (ихтисораи) **TJS**, яъне **Tajik Somoni** маълум мебошад. Инчунин, дар қадим дар ҳудуди Мовароуннаҳр воҳидҳои пулии **динор** ва **дирҳам** дар муомилот буданд. Ин гурӯҳи калимаҳо низ нисбат ба забони фаронсавӣ бемуодил мебошанд.

Хулоса, релияҳои этнографӣ дар забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ гунонгун буда, дар аксари мавридҳо аз ҳамдигар тафовут доранд, ки онҳоро мо дар боло бо мисолҳои мушаххас баён намудем.

### 2.2.2. Реалияҳои ономастикӣ

Реалияҳои ономастикӣ яке аз гурӯҳҳои вожаҳои бемуодили забонҳои муқоисашавандаро ташкил медиҳанд, ки ин бахши кори мо ба таҳлилу баррасии онҳо бахшида шудааст.

Бояд зикр намуд, ки дар забонҳои муқоисашаванда оид ба ин мавзӯ таҳқиқоти зиёд гузаронида шудааст. Аз ин лиҳоз, мо танҳо баъзе ҷиҳатҳоеро ишора менамоем, ки аз нуқтаи назари соҳибзабонон ғайриодӣ буда, тавзеҳи иловагиро талаб менамояд.

Чунонки Ф.М.Турсунов қайд менамояд, “вазъияти кунунии сиёсӣ, иқтисодӣ, илмӣ, фарҳангӣ ва дигар муносибатҳои байнидавлатӣ бо давлатҳои хориҷӣ, хусусан, бо мамлакатҳои англисзабон, моро водор месозад, ки таҳқиқоти муҳимми муоширати байнизабониро анҷом диҳем” [143,с. 252].

Яке аз тафовуте, ки байни исмиҳои хос, хусусан, исми шахси забони тоҷикӣ нисбат ба забони фаронсавӣ дар он аст, ки ба номҳои тоҷикӣ пасванди навозишии – **ҷон** илова карда мешаванд. Он, маъмулан, ба номҳои мардона илова карда мешавад: Рустам**ҷон**, Али**ҷон**, Фотех**ҷон** ва ғайра. Ба номҳои духтарона бошад, суффикси навозишии –**хон** илова карда мешавад: Азиза**хон**, Мавлуда**хон**, Зебо**хон** ва ғайра, ҳарчанд дар ҳолатҳои начандон серистеъмол “ҷон” ба занҳо ва “хон” ба мардҳо низ нисбат дода мешавад, ки ин ба таври ғайрирасмӣ ва тибқи анъанаи беъзе хонаводаҳо дар минтақаҳои ҷудоғонаи кишвар сурат мегирад.

Олими фаронсавӣ Пиер Лебел дар таҳқиқоти худ оид ба антропонимҳои забони фаронсавӣ се тарзи дигар шудани номро ҳангоми мурочиат қайд намудааст: а) суффиксатсия: **Jehannot Jehan; Guillemot Guillaumot Guillaume**; б) афереза: **Mongeot Demongeot; Cendre, Sandrin Alexandre**; в) иваз намудани қисми номро бо суффикс: **Guill-ot Guill-aume; Rob-in, Rob-art, Rob-elot, Rob-elin Robert**.

Дар забони фаронсавӣ ҳангоме ки ба кӯдакон навозишкорона мурочиат мекунанд, дигаршавии шакли номҳо ба назар мерасад. Мисол:



**Odette, Charlotte, Emille-Dedette, Lolotte, Mimille; Philippe, Joseph, Georges, Lucien, Noelle-Fifi, Jojo, Lulu, Nono.** Вале номҳои навозишӣ ба таркиби расмии номҳо дохил намешавад.

Исмҳои хоси маъмули фаронсавие, ки хусусан исми шахс ва ному насабро ифода менамоянд:

**Jeanne - Жанна**

**Rouault - Руо**

**Heloise - Элоиза**

**Natasie - Настази**

**Dubuc - Дубук**

**Nomais - Оме**

**Lefrancois - Лефренсуа**

**Artémise - Артемиза**

**Walter Scott - Волтер Скот**

**Balzac - Балзак**

**Socrates - Сократ**

**Franklin - Франклин**

**Rousseau - Руссо**

**Galilée - Галилей**

Хулоса, исмҳои шахсеро, ки мо қайд намудем, номҳои миллии Фаронса низ гӯем, хато намешавад. Чунки, фарҳангномаҳои фаронсавии имрӯзаро мо варақ занем, бешубҳа, ин номҳоро мушоҳида карда метавонем.

Ин аз он далолат мекунад, ки исмҳои хос аз қадим таваччуҳи муҳаққиқонро ба худ ҷалб намудааст. Имрӯзҳо исмҳои хосро намояндагони илмҳои гуногун (забоншиносон, таърихшиносон, ҷуғрофшиносон, адабиётшиносон, равоншиносон ва ғ) мавриди омӯзиш қарор медиҳанд. Дар забони тоҷикӣ “Феҳристи номҳои миллии тоҷикӣ” мавҷуд буда, “бо мақсади эҳёи арзишҳои маънавӣ ва сарватҳои бебаҳои таъриху фарҳанги миллӣ, инчунин, номгузории суннати тоҷикӣ” таҳия

карда шудааст [www.kumitaizabon.tj]. Забони давлатӣ ва эҳтиром гузоштан ба он, инчунин, танзими номгузории шахрвандон дар заминаи меъёрҳои таърихӣ номгузории миллӣ ба фарзандон, ки яке аз арзишҳои маънавии халқи тоҷик маҳсуб ёфта, аз гузаштаи дури таърихи забони тоҷикӣ маншаъ мегирад.

Яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи исмҳои хос, яъне номҳои забони тоҷикӣ (исми шахс) нисбат ба забони фаронсавӣ дар он аст, ки дар асоси меъёри таърихӣ забони тоҷикӣ дар охири номҳои мардона калимаи “аллоҳ” ва гунаи савтии он “уллоҳ” дар шакли пурра илова карда мешаванд: **Сафиаллоҳ, Исматуллоҳ, Мақсадуллоҳ** ва ғ.

Дар асоси меъёри таърихӣ забони тоҷикӣ дар аввал ва охири номҳои мардона калимаи “шоҳ”, ки собиқаи деринаи номсозӣ дорад, гузошта мешавад: **Шоҳназар, Шоҳруҳ, Давлатшоҳ, Меҳробшоҳ** ва ғ.

Хусусияти дигари фарқкунандаи исмҳои шахси забони тоҷикӣ дар он аст, ки дар аввал ва охири номҳои мардона калимаи “бӣбӣ”, “моҳ”, “бек”, “ҷон”, “хон” ва пасванд гунаҳои “бону”, “нисо”, “хотун” ва ғ. гузошта мешаванд: **Моҳлиқо, Давлатмоҳ, Сафарбек, Ҷонфидо Шарифхон, Манижабону, Тоҷинисо, Сорохотун** ва ғ.

Инчунин, дар забони тоҷикӣ номҳои мураккаб бо ҷузъҳои “мирзо”, “гул”, “мир” сохта мешаванд: **Мирзошариф, Мирвафо, Гулбону** ва ғайра.

Мавриди зикр аст, ки дар таърихи номгузории тоҷик баъзе номҳои ҳам ба ҷинси мардона ва ҳам занона гузошта мешаванд. Ин ҳолати табиӣ номгузории миллӣ вобаста ба минтақаҳои маскунӣ сурат гирифтааст: **Муҳаббат, Равшан, Меҳрубон** ва ғайра.

Нуктаи ҷолиберо низ бояд қайд намуд, ки дар қадим ба номи шахс таҳаллуҳҳои “халифа”, “мулло”, “тура”, “хоча”, “вали”, “амир”, “охун”, “суфӣ” ва ба инҳо монанд илова карда мешуданд.

Ҳамзамон, бояд ёдовар шуд, ки забоншиносон исмҳои хосро дар маркази тавачҷуҳи худ қарор додаанд, “зеро ҳамаи номҳои новобаста ба қадом объекти зинда, ё ин ки ғайризиндаи табиатанд, инсон, ҳайвонот, кӯча,

шаҳр, дарё, китоб ва ғ. дахл доранд. Ин калимаҳо ба услуби забон дохил шуда, ба воситаи қонуниятҳои забон ба вучуд меоянд ва бо қонунҳои муайян дар нутқ истифода мешаванд” [41, с.12].

Дар таснифоти забоншиносӣ “исмҳои хос ба исмҳои шахс ва таҳаллус, номҳои ҷуғрофӣ, номҳои ширкат ва муассисаҳо, рӯзномаю маҷаллаҳо, номҳои гузаргоҳҳо, асарҳо, китоб ва ғайраҳо тақсим мешаванд” [58, с. 253].

Топоним ва антропонимҳо дар забон ва фарҳанги халқҳо яке аз ҷойҳои назаррасро ишғол менамоянд. Онҳо обуранги миллии доранд ва ба раванди омӯзиши забон ва тарҷума таъсир мерасонанд.

Қайд намудан бамаврид аст, ки ба топонимҳои номи давлат, шаҳрҳои калон, шаҳрчаҳо, номи кӯчаҳо ва ғайра дохил мешаванд. Албатта, топонимҳое мавҷуданд, ки барои хонандаи тоҷик шарҳу эзоҳи иловагиро талаб менамояд. Мо сараввал топонимҳои мазкурро ба гурӯҳҳо тақсим намуда, баъдан онҳоро таҳлил менамоем: 1) топонимҳои ифодакунандаи шаҳрҳои бузург; 2) топонимҳои ифодакунандаи кӯчаҳо.

#### **Топонимҳои машҳури давлати Фаронса:**

**Rouen** - Руан

**Paris** - Париж

**Picardie** - Пикардия

**Normandy** - Нормандия

**Marseille** - Марсел

**Havre** - Гавр

**Strasbourg** - Страсбург

**Longueville** – Лонгвил

**Ile-de-France** - Ил- де Франс

**Lyon** – Лион

Шаҳрҳои зикргардида ба реалияҳои ҷуғрофии Фаронса тааллуқ дошта, барои пурра ошкор намудани маънои онҳо мо яке аз онҳоро таҳлил менамоем. Дар байни топонимҳои зикргардида диққати моро

топоними **Pe-de-France- Ил - де Франс** ба худ чалб намуд. Тавре ки кайд намудем, барои пурра фахмидани маънои шаҳри мазкур ба забони тоҷикӣ шарҳу эъзоҳи иловагӣ лозим мебошад. Шаҳри номбурда аз ду реша, яъне **Ил ва Франс** иборат буда, **de-де** пешоянд мебошад. Тарҷумаи калимаи **Пе - Ил** “чазира” аст ва дар таҳқиқоти беъзе олимон ҳамчун чазираи Фаронса низ истифода шудааст. Яке аз музофотҳои таърихӣ ва бузурги давлати Фаронса ба шумор рафта, департаментҳои (округи маъмурӣ дар Фаронса) Париж, Ивелин, Эссонн, Сенаи Боло (Верхняя Сена), Сен-Сен-Дени, Вал-де-Марн, Вал-д'Уаз, Уаза, Марна ва Эна ба ҳудуди Ил- де Франс дохил мешаванд.

#### Топонимҳои маъруфи тоҷикӣ:

Душанбе - Dushanbe

Хучанд - Khujand

Хоруғ - Khorug

Кӯлоб - Kulob

Ҳисор - Hisor

Панҷакент - Panjakent

Истаравшан - Istaravshan

Бохтар - Bokhtar

Турсунзода - Tursunzoda

Топонимҳои фаронсавие, ки номи кӯчаҳоро ифода менамоянд ва нисбат ба забони тоҷикӣ бемуодил маҳсуб меёбанд:

**Ganterie** - Гентери

**l'Eau-de – Robec** - О де Робек

**Saint-François** - Сен-Франсуа

**Saint Gervais** - Сен – Жерве

**Nationale** –Натсионал

**Quatremares** - Катр Мар

**Sotteville** - Сотвил

**Grande Chaussée** - Гранд -Шоссе

**Elbeuf** - Элбуф

**Saint-Sever** - Сен-Севе

Аз баррасии зербоби марида назар ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки оид ба реалияҳои ономатсикӣ аз таррафи олимони соҳа таҳқиқотҳои назаррас анҷом дода шудааст. Дар забонҳои муқоисашаванда реалияҳои ономастикии зиёде мавҷуданд, ки барои пурра фаҳмидани он шарҳу эзоҳи иловагӣ лозим меояд, ки онҳоро мо бо мисолҳои мушаххас қайд намедем.

### **2.2.3. Реалияҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ**

Яке аз унсурҳои муҳиме, ки хусусиятҳои ҳаёти мардумро ифода менамоянд, реалияҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ мебошанд. Маҷмуи калимаҳое, ки ин гурӯҳи реалияҳоро ифода менамоянд, дар забонҳои муқоисашаванда хеле васеъ мебошанд.

Дар ин зербоб мо мисолҳоро қайд менамоем, ки хоси реалияҳои ҷамъиятӣ - сиёсии фаронсавӣ ва тоҷикӣ ба шумор мераванд. Мавриди таҳқиқ якҷанд навъи реалияҳои ифодакунандаи ҷамъиятӣ-сиёсиро дар забонҳои мавриди назар ба ду гурӯҳ тақсим намудем: 1) реалияҳои ифодакунандаи унвон ва вазифаҳои иҷтимоӣ; 2) реалияҳои ифодакунандаи табақаҳои иҷтимоӣ, сохтори сиёсӣ ва идораҳои давлатӣ.

**1. Реалияҳои ифодакунандаи унвон ва вазифаҳои иҷтимоии фаронсавӣ:**

**marquis** –маркиз

**duc** - герсог

**comte** - граф

**curé** - аббат

**le vicaire** - викарий

**archevêque** – архиепископ

**capucin** - капуцин

**Maire** - мэр

**Monarque** - монарх

**le percepteur** - андозчин

**baron** - барон

Калимаи *marquis-маркиз* аз як реша иборат мебошад. Ин калима ифодакунандаи унвон буда, хусусан, дар таърихи шоҳигарии Фаронса ва баъзе давлатҳои Аврупо маъмул аст. *Marquis-маркиз* хусусияти ҷамъиятӣ-сиёсии давлатҳои ғарбии Аврупо, хусусан, мардуми Фаронсаро ифода менамояд. Ин унвон дар асри 10 дар Фаронса ва Италия пайдо шуда, одамонро бо он ифода менамуданд, ки соҳиби молу мулки бисёр ва амалдор буданд.

Реалияи дигари ин гурӯҳ, ки ба фаронсавӣ мансуб аст, *le duc-герцог* мебошад. Он низ ифодакунандаи унвон буда, яке аз унвонҳои олии дарбории давраи феодализм дар давлатҳои Аврупои Ғарбӣ низ мебошад. Шахсе, ки ин унвонро дошт, пас аз шоҳ одами дуҷумла дарбор ба ҳисоб мерафт.

*Du comte -граф* аз калимаи латинӣ grapho гирифта шуда, маънояш “менависам” мебошад. **Граф** дар асрҳои миёна дар Аврупои ғарбӣ унвони дарборӣ буда, хусусан, дар давлати франкҳо дар нимаи дуҷумла асри 6 пайдо шудааст. Бо мурури замон ин унвон мансаби меросӣ гаштааст.

*Le curé- аббат* - маънояш яке аз унвонҳои руҳониёни католикии фаронсавӣ мебошад. **Аз** калимаи латинӣ *abbá* гирифта шуда, маънояш **падар** мебошад. Ин унвон, асосан, дар асрҳои 5-6 дар Фаронсаву Италия пайдо шудааст.

Дар забони тоҷикӣ низ мо калима-реалияҳоеро мушоҳида менамоем, ки муассисаҳои махсус ва сохтори ҷамъиятӣ-сиёсии мамлакатро ифода менамоянд. Чунин калимаҳо дар забони фаронсавӣ мувофиқати пурраи худро надоранд, танҳо калимаҳои наздикмаъноро истифода бурдан мумкин аст:

**мактаби миёна** - l'école secondaire

**мактаб-интернат** - l'école-internat

**устод** - ustod, maître; instituteur, professeur

номзади илм - le candidat des sciences

Рӯзнамаи “Чумхурият” - Le journal de “Djoumkhouriyat”

Рӯзнамаи “Садои мардум” - Le journal de “Sadoi Mardum”

кӯча - rue

маҳалла - mahalla

ҷамоат - jamoat

ноҳия - région; district; domaine; contrée

вилоят - plage, région

чумхурӣ - république

ноҳияи тобеъи марказ - les régions de la soumission républicaine

**Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон - La région autonome gorno-Badakhchan**

**Вилояти Суғд- La région Sugd**

**Вилояти Хатлон- La région Khatlon**

Тавре ки зикр намудем, доираи реалӣҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ хеле васеъ буда, ба онҳо ниҳодҳои сиёсӣ, тақсмоти маъмурӣ, муассисаву ташкилотҳо, унвонҳои гуногун, ихтисосҳо, номгӯӣи рӯзномаву хизбҳои сиёсӣ ва ғайра дохил мешаванд.

**2.Реалӣҳои ифодакунандаи табақаҳои иҷтимоӣ, сохтори сиёсӣ ва идораҳои давлатии Фаронса:**

**Franci-** франкҳо

**Gaulois-**галҳо

**Celte-** келтҳо

**Camériste-**камеристка

**L’église-**калисо

**Couvent-**монастир (даёр)

**maître-autel-** меҳроб, қурбонгоҳ

**La Chambre des deputes-**палатаи вакилон

**Ministre de l’Intérieur-** вазири корҳои дохилӣ

**Gouvernement -**ҳокимият

**Constitution-** сарқонун

**Communauté** –ҷамъият

**Sénat-** Сенат

**L'assemblée nationale-** Ассамблеяи миллӣ (маҷлиси умумӣ)

**Les Republicains-** Республикансҳо

**Ressemblement national-** Иттиҳодия миллӣ

**La France insoumise-** Фаронсаи мағлубнашаванда

Дар дохили ин мисолҳо калимаҳои мавҷуданд, ки барои хонандаи тоҷик куллан нофаҳмо буда, барои пурратар фаҳмидани онҳо шарҳу эъзоҳи иловагӣ лозим меояд.

Барои мисол яке аз ин вожаҳои **camériste-камеристка** таҳлил мекунем. Дар луғатҳои дузабона маънояш ба забони тоҷикӣ *хизматгорзан* ва *духтархона* аст. Дар давраҳои қадим дар Аврупо қонунҳои сарватманд хизматгор доштанд, ки ӯ танҳо ба онҳо хизмат мекард.

Калима-реалияҳои, ки ниҳодҳои сиёсӣ ва идораҳои давлатии Тоҷикистонро ифода менамоянд, инҳо мебошанд:

Дастгоҳи иҷроияи Президент- L'exécutif du Président

Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ - Appareil exécutif du pouvoir d'État

Маҷлиси Олӣ- Majlisi oli, Le parlement

Маҷлиси миллӣ- Majlisi milli, La Chambre haute du parlement

Маҷлиси намояндагон- Majlisi namoyandagon, La Chambre des Communes du parlement

Маҷлиси шаҳрӣ- Le médjlis municipal

Маҷлиси ноҳиявӣ- Le médjlis de district

Ҳукумат- Le gouvernement

Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон - Le parti populaire et démocratique du Tadjikistan.

Хулоса, реалияҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ ифодакунандаи хусусиятҳои миллӣ ба шумор рафта, гурӯҳи ин калимаҳо дар забонҳои фаронсавӣ ва



точикӣ хеле васеъ мебошанд, ки дар зербоби мазкур таҳлил ва баррасӣ гардид.

## 2.2. Экзотизмҳо ҳамчун навъи вожаҳои бемуодил

Забони ягон миллат дар алоҳидагӣ вучуд дошта наметавонад ва он дар ҳамбастагӣ ва бо барқароршавии робитаҳои мутақобила байни забонҳо арзи ҳастӣ мекунад. Омӯзиши калимаҳои иқтибосӣ раванDEST, ки дар тули солҳои зиёд сурат мегирад.

Экзотизмҳо воҳидҳои луғавие мебошанд, ки аз забонҳои дигар иқтибос гардида, барои ифодаи предмет ва зухуроти миллии халқҳои ҷудогона хидмат мекунанд. Мавзуи мазкур аз масъалаҳои мубрами тарҷумашиниҳои тоҷик маҳсуб меёбад. Гузашта аз ин, тарҷумаи экзотизмҳо ба интиқоли яке аз ҷузъҳои муҳим - хусусияти миллии ва таърихии халқҳои соҳибзабон равона гардидааст.

Мувофиқи таърифи А.Е. Супрун “экзотизм аз калимаи юнонӣ *exotikos*- гирифта шуда, маънояш “беғона, хориҷӣ” мебошад. Экзотизмҳо калимаҳои иқтибосие мебошанд, ки хусусияти урфу одати ин ё он миллатро баён мекунад” [134, с. 6].

Дар луғатҳои тафсири “калимаҳои, ки маънои экзотизми доранд, одатан, ба воситаи топоним ифода меёбанд” [53, с. 205]. Ҳамчунин, гурӯҳҳои дигари мисолҳоро мушоҳида кардан мумкин аст, чунончи: *гринкард* (англ. Green card) - ҳамчун “*варақаи сабз*” тарҷума шуда, ҳуҷҷате мебошад, ки бар асоси он дар Амрико ба шахси хориҷӣ ҳуқуқи зиндагӣ, қору фаъолияти дарозмуддат ва ё доими дода мешавад.

Чанд мисоли дигар: *коммандос* - дастаи махсусе мебошад, ки барои гузаронидани амалиётҳо дар минтақаҳои низой ва хатарнок омода карда шудааст; *прайвеси*- дар Амрико маънои ҳаёти махфӣ ва ҳаёти шахсии дахлнопазир дар фаъолияти (зиндагии) маҳрамонаи одамро дорад ва ғ.

Экзотизмҳо аз нигоҳи тарҷума мушкилиҳои худро доранд, бинобар ин, дар аксари мавридҳо иқтибосшавии онҳоро мушоҳида мекунем. Онҳо дар таркиби луғавии забонҳо арзи ҳастӣ карда, захираи калимаҳои

камистеъмоли онҳоро ташкил медиҳанд. Ба гурӯҳи экзотизмҳо номгӯи ҳодисаву воқеаҳо низ дохил мешаванд.

Чӣ тавре ки К.И. Демидов қайд менамояд, экзотизмҳо мафҳумҳои ҷудогонаро ифода менамоянд, ки дар шуури халқи муайян мавҷуданд ва ҳамчун предмети ҳатмии фарҳангӣ ва идрокии миллатҳо махсуб меёбанд. Масалан, вожаи “*харакири*” худкушӣ кардан, қабридан ва ё чок кардани шикамо ифода менамояд. Ин гуна қатл дар байни намоёндагонӣ ҷангҷӯёнӣ империалистии Япония қабул шуда буд, ки агар шаъну шарафи самурай поймол карда шавад, ихтиёран ё аз рӯи ҳукми мавриди “*харакири*” қарор мегирифт. Ҳангоми истифода ё тарҷума шудан ба ҷанбаҳои дигар, ҳамчун экзотизм доништа мешавад.

В.С. Виноградов ба он ақида аст, ки шумораи зиёди калима ва ё экзотизмҳо аз як забон ба забони дигар мегузаранд. Инчунин, экзотизмҳои бисёре мавҷуданд, ки дар адабиёти бадеӣ истифода мешаванд.

Мусаллам аст, ки “*воҳидҳои луғавӣ ба таркиби ин ё он забон бо роҳи анъанавӣ, яъне ба воситаи ворид шудани ашё дохил мешаванд. Ҳангоме ки ашё ворид шуд, барои ифодаи забонии он калима низ пайдо мешавад. Мисол: граф, ливр, франк, компютер, хот-дог, интернет, мегабайт ва ғайра*” [29, с.113]. Калимаҳои мазкур барои дарк намудани таърих ва фарҳанги забони бегона лозиманд.

Чанд мисоли дигари экзотизмҳо: *танго, румба, футбол, велюр, аншлаг, гейзер, вестибюл, астеки, хунта, креол* ва ғайра. Ҳангоми истифода аз ҷониби тарҷумонҳо ва ё нависандагон дар забонҳои дигар онҳо ба ҳайси экзотизмҳо пазируфта мешаванд. Зоҳиран, ҳар як забон ба иқтибосҳои ниёздоранд, ки реалияҳои фарҳанги забони бегона иборат буда метавонанд.

Таърифиҳои умумии экзотизмҳоро таҳлил ва баррасӣ намуда, метавон онҳоро тасниф кард. Дар зер гурӯҳи экзотизмҳоро баррасӣ менамоем:

1. Экзотизмҳои ҷуғрофӣ: а) истилоҳоти ҷуғрофӣ: саванна (Африка), фен (Австрия) ва ғ. 2. Экзотизмҳои этнографӣ: а) сару либос ва пояфзол: ханфу (Чин), сарӣ (пирохани занони ҳиндӣ); б) сохти ашёҳои рӯзгор: изба -

хонаи чӯбини деҳқон (Россия), фанза (Чин), кулбаи барфӣ ва ғ. Миннезингерҳо (шоирон ва ҳофизони дарбории Германияи асрҳои миёна) (Олмон); г) урфу одат, маросим ва бозиҳо: лапта (навъе аз бозиҳои бачагон) (Россия), вендетта (Ситсилия); ғ) асотир ва парастииш: валкирияҳо (малоикаҳои чанг дар асотирӣ Скандинавияи қадим) (германиҳои қадим); д) экзотизмҳои ченак ва пул: рубл (Россия), франк (Фаронса) сомони (Тоҷикистон), лира (Италия), марка (Германия). 3. Экзотизмҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ: виги ва тори (партияи сиёсӣ дар Англия) болшевикон (Россия) ва ғайра.

Аксарияти экзотизмҳо ба забони дигар ба воситаи тарҷумани транскрипсионӣ ва шабеҳсозии фонетикӣ интиқол дода мешаванд. Мисол: Fon- фен, Minnesinger- миннезингер, квас- Kwas, шапка- Scharka, яъне усули асосии интиқоли экзотизмҳо транскрипсияи байнизабонӣ ба шумор меравад. Барои офаридани обуранги миллии дар матн ин усули хеле серистифода мебошад. Зеро он имкон медиҳад, ки дар матн монандии овозии нутқи хориҷӣ ҷой гирад. Бо вучуди ин, экзотизмҳо аз шаклҳои гуногун иборатанд, ки метавонем ба воситаи матн ошкор намоем. Вале баъзан матни хурд маъноӣ экзотизмро кушода наметавонад ва дар ин маврид тарҷумонро мебояд барои муайян намудани маъноӣ матн маълумоти иловагӣ дарёфт ва ҷойгир намояд. Вақте ки нависанда мехоҳад дар матн обурангии гуногунро ба вучуд оварад, ӯ метавонад ғайр аз экзотизмҳо калимаҳои хориҷиро ворид намояд ва онҳо вазифаи экзотизмҳоро иҷро менамоянд. Дар баъзе мавридҳо тарҷумон маҷбур мешавад, ки баъзе экзотизмҳоро бо калимаҳои ифодакунандаи ашё ва мафҳумҳои ҳамчунин ва ба ҳамдигар монанд иваз намояд.

Ҳамин тавр, экзотизмҳо ба гурӯҳи вожаҳои бемуодил дохил шуда, ҳаёт ва фарҳанги миллати бегонаеро ифода менамоянд. Ва ин гуна вожаҳо ба ин ё он миллат ва ё сокинони маҳаллӣ ғайриодӣ буда, олимони соҳа низ оид ба ин масъала андешаҳои гуногуни худро иброз намудаанд.

### 2.3.Экзотизмҳои сохторӣ

Экзотизмҳои сохторӣ ба гурӯҳи вожаҳои бемуодил дохил шуда, дар тарҷумашиносӣ бо номҳои гуногун ифода ёфтаанд. Дар бораи масъалаҳои назариявии воҳидҳои бемуодили забон ва ЭС олимони соҳа ба монанди Г.В. Шатков, А.В. Фёдоров, Г.В. Чернов, Л.Н. Соболев, Я.И. Рецкер, И.И. Ревзин, Г.Д. Томахин, Л. К. Латишев ва дигарон таҳқиқот анҷом додаанд, ки дар бахшҳои алоҳидаи ҳамин диссертатсия дарҷ шудаанд.

И.С. Алексеева экзотизмҳои сохториро чунин таъриф додааст: “Экзотизмҳои сохторӣ тобишҳои фарҳангӣ буда, номутобиқатии онҳоро бо дигар забонҳо ҳангоми тарҷума нишон медиҳад” [3, с. 56]. Латишев экзотизмҳои сохториро ба яке аз гурӯҳҳои вожаҳои бемуодил ворид намуда, фарқи онҳоро аз вожаҳои бемуодили тасодуфӣ нишон додааст. ЭС ба гурӯҳи бемуодилҳои дигар хеле шабоҳат доранд. Метавон қайд намуд, ки экзотизмҳои сохторӣ вожаҳои аз нигоҳи сохтор бегона мебошанд, ки дар раванди тарҷума аз як забон ба забони дигар ворид мегардад. Дар умум, ЭС дар луғатҳои дузабона бо роҳи шарҳу эзоҳ маънидод карда мешаванд ва, ҳатто, баъзеи онҳоро дар луғат ёфтани ғайриимкон аст, зеро забон мунтазам рушд меёбад ва экзотизмҳои сохтории нава ба нава вориди забон мегарданд.

Дар раванди таҳлил муайян гардид, ки дар забони фаронсавӣ наваҳои калимасозие мавҷуданд, ки баъзеи онҳо дар забони тоҷикӣ дида намешаванд, чунончи:

- 1) экзотизмҳои сохторӣ бо префикси **-re**;
- 2) экзотизмҳои сохторӣ бо префикси **-r** ;
- 3) экзотизмҳои сохторӣ бо префикси **-sur**;
- 4) экзотизмҳои сохторӣ бо префикси **-sous**;
- 5) экзотизмҳои сохторӣ бо нимтире (-).

**Гурӯҳи якум:**

reprendre- дар забони тоҷикӣ: аз нава барқарор кардан;

rejoinder - аз сари нава якҷоя кардан;

représenter- дубора муаррифӣ кардан;

repasser- бори дигар омадан;

retourner- аз нав баргаштан.

Шарти асосии ба гурӯҳи ЭС дохил намудани воҳидҳои луғавӣ барои ифодаи онҳо дар забони тарҷума пайдо нашудани воҳиди луғавии аз нигоҳи сохтор баробар ва бо калимаҳои бештар шарҳ ёфтани онҳо мебошад.

revenir- дар забони тоҷикӣ: дубора омадан;

recouvrir- аз сари нав пӯшидан;

reparaître- дубора пайдо шудан;

renouveler- дубора нав кардан;

relire- бори дигар хондан.

Аз мисолҳои зикргардида мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар забони тоҷикӣ чунин роҳҳои калимасозӣ ба назар намерасанд. Аз ин лиҳоз, забони тоҷикӣ барои маънидод кардани онҳо аз имкониятҳои дигари худ, аз ҷумла шарҳи маънӣ, истифода мебарад:

reparler-дар забони тоҷикӣ: аз сари нав гап задан;

retrouver- аз сари нав ёфтан;

remettre- дубора гузоштан;

relancer- дубора партофтан;

recommencer- аз сар нав оғоз кардан;

reporter- аз сари нав овардан;

repandre-дубора гирифттан;

retomber- аз сари нав афтидан;

remonter- аз сари нав баромадан;

retirer- такроран парондан ва ғ.

Таҳлил нишон медиҳад, ки ҳамаи мисолҳои, ки дар боло қайд гардиданд, нисбат ба забонҳои тоҷикӣ ЭС мебошанд ва аз сабаби набудани ин навъи калимасозӣ дар забони тоҷикӣ онҳо бо калимаҳои зиёд шарҳу эзоҳ дода мешаванд, яъне муодилҳои луғавии худро надоранд.

### Гурӯҳи дуҷум:

Rallumer - дар забони тоҷикӣ: такроран фурузондан;

rapprochér- аз нав наздик шудан;

rattraper- дубора доштан;

ramener- бори дигар овардан;

rameuter- аз нав ангехтан, шӯрондан;

rallier- такроран чамъ намудан.

### Гурӯҳи сеҷум:

surchauffer- дар забони тоҷикӣ: аз ҳад зиёд гарм кардан;

surmonter- дубора паси сар намудан;

surcharger- аз нав бор кардан;

surpayer- дубора пардохт намудан.

Ин навъи ЭС дар забони фаронсавӣ бо роҳи илова намудани префикси- **sur** ба реша калимасозӣ карда мешаванд. Мисол: калимаи «**surpayer**» решаи асосии «**payer**»-ро дорад ва маънояш **пардохт кардан** мебошад. Ҳангоми калимасозӣ ба решаи асосӣ пешванди - **sur** илова карда мешавад ва маънои калима дигар мешавад, яъне **аз нав пардохт кардан, дубора пардохт намудан**.

Ҳангоми баррасии ЭС як нуктаи муҳимро дар хотир бояд нигоҳ дошт. Мафҳуми “экзотизми сохторӣ” дар доираи як забон маънӣ надорад ва танҳо бо баррасии масъалаҳои муқоисаи забонҳо ва тарҷума рӯйи кор меояд. Баъзе воҳидҳои забони А нисбат ба забони Б экзотизми сохторӣ бошанд, нисбат ба забони В ин хислатро аз даст медиҳанд, зеро навъи калимасозӣ дар ин ду забон (А ва В) метавонад муштарак бошад.

Масалан, роҳи калимасозии болозикр дар забони англисӣ вучуд дошта, муодили он **-over** мебошад ва ин гурӯҳи вожаҳои забони фаронсавӣ нисбат ба забони англисӣ экзотизми сохторӣ шуда наметавонанд.

Азбаски дар забони тоҷикӣ ин гуна роҳи калимасозӣ вучуд надорад, ин экзотизмҳои сохтории забони фаронсавӣ дар забони тоҷикӣ бо калимаҳои бештар ифода меёбанд.

Мисолҳои дигар:

surloyer- дар забони тоҷикӣ: барои иҷоранишинӣ пули иловагӣ супоридан;

surloyer- хучраро ба нархи хеле гарон ба иҷора гирифтан;

surjouer- дубора бозӣ кардан;

surmedicaliser-такроран табобат намудан;

surélever- аз ҳад зиёд баланд намудан;

surproduire- аз меъёр зиёд истеҳсол кардан.

**Гурӯҳи чаҳорум:**

sous-employer - дар забони тоҷикӣ: пурра истифода набурдан;

sous-évaluer - ба таври носазо баҳо додан;

sous-payer - музди кам додан;

sous-exposer - тоқат накардан;

sous-développé - ба дараҷаи паст рушд кардан;

sous-production- истеҳсоли аз меъёр кам ва ғ.

Дар мисолҳое, ки мо қайд намудем, воҳидҳои луғавӣ дар забони фаронсавӣ бо пешванди **-sous** калимасозӣ карда шудаанд. Лекин табиист, ки имкониятҳои калимасозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дигаргун мебошанд. Аз ҷумла ин роҳи калимасозӣ дар забони тоҷикӣ маъмул набуда, вожаҳо бо калимаҳои бештар ифода ёфтаанд, ки онҳоро экзотизмҳои сохторӣ ҳисобидан мумкин аст.

**Гурӯҳи панҷум:**

Дар забони фаронсавӣ боз як навъи калимасозӣ мавҷуд аст, ки бо нимтире (-) сохта шудани калимаҳо мебошад ва дар раванди тарҷума нозуқиҳои худро дорад. Асосан калимаҳои мураккаб бо нимтире сохта мешаванд, ки онҳоро мо дар мисолҳои зерин дида мебароем:

aide-chirurien-majore- дар забони тоҷикӣ: ёрдамчӣ дар вақти ҷарроҳӣ;

sous-préfecture- идораи ташкилоти идоракунандаи маъмурӣ ва минтақавӣ дар Фаронса;

pot-au-feu- гӯшти гови дар об ҷӯшонидашуда бо сабзавотҳо;

ried-bot- одаме, ки кафи пояш кач аст (бемории качпанчагӣ);  
savoir-vivre- одами дунявӣ будан;  
couvre-ried- рӯймоли шолии ғафс барои пой.

Дар ин мисолҳо мушоҳида кардан мумкин аст, ки онҳо аз ҷиҳати роҳи калимасозӣ ҳам дар забони тоҷикӣ тафовут вучуд дорад, бинобар ин, барои тарҷумаи онҳо истифодаи шарҳу эзоҳҳои серкалима ё худ тарҷумаи тасвирӣ ногузир мегардад.

Ҳамин тариқ, бо сабаби мавҷуд набудани роҳҳои калимасозии муштарак калимаҳои фаронсавӣ нисбат ба забони тоҷикӣ ва дар баъзе мавридҳо нисбат ба забони англисӣ экзотизми сохторӣ маҳсуб меёбанд.

#### **2.4. Воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои мавриди мукоиса**

Фразеологизмҳо ҳамчун воҳидҳои забонӣ дар тури асрҳо дар шакли рехтаву устувор ва қолабҳои тайёр истифода бурда мешаванд.

Фразеология калимаи юнонӣ буда, phrasis – ифода ва logos – таълимот мебошад. Фразеология маҷмуи ифодаву ибораҳои рехтаву устувори ҳар як забонро ташкил намуда, маънои маҷозии фразеологизм аз таркиби умумии онҳо бармеояд.

Солҳои 60-70-уми қарни гузашта солҳои ташаккул ва пешрафти илми фразеология мебошад. Агар дар солҳои 50-уми қарни XX дар бобати фразеология бобҳои муайян ва алоҳида баррасӣ шуда бошанд, дар солҳои соёнӣ васеъ гардидани доираи омӯзиши воҳидҳои фразеологӣ мушоҳида мешавад.

Бояд қайд намуд, оид ба воҳидҳои фразеологӣ ҳам дар забони фаронсавӣ ва ҳам забони тоҷикӣ аз тарафи олимони соҳа як қатор таҳқиқоти назаррас гузаронида шудааст.

Фразеологизмҳои ҳар забон раванд ё худ ҷараёни ташаккули фразеологизмҳо ба таърихи ҳамон забон, ҳамон халқе вобаста аст, ки бо ин забон гуфтугузор мекунанд.

Ҳар як воҳиди фразеологӣ (ВФ) таркибан аз ду ва зиёда калимаҳо ташаккул ёфта, сохти устувор ва семантикаи яқлухти ба қисмҳо



чудонашаванда дорад. Чихати дигари устувори (ВФ) дар он зоҳир мегардад, ки ҷузъҳои таркибии онҳо иваз намешаванд, бинобар ин онҳо аз ибораҳои озоди синтаксисӣ, зарбулмасалу мақолҳо (ЗМ) ва дигар навъи ибораҳо фарқ карда, ифодаи рехтаву устувори забон ҳисоб меёбанд.

ВФ ҷузъи таркибии забонанд, ки дар таркиби нутқи гӯянда бо мақсадҳои гуногуни таъсирбахш истифода мешаванд. ВФ дар осори адибон васеъ мавриди истифода қарор гирифта, ба матн хусни тозае мебахшанд ва вазъу ҳолат, таъб ва муносибатҳои гуногунро ифода менамоянд. ВФ дар шакли ифодаҳои муъҷаз таҷрибаи ҳаётии бисёрсолаи одамон, таъбу кайфият ва урфу одати онҳоро инъикос мекунанд.

Маълум аст, ки ВФ аз чихати таркиби луғавӣ гуногунанд. Дар дохили онҳо як калима бо калимаи дигар ҳамнишин гашта, дар натиҷаи гирифтани маънои маҷозӣ, дар маҷмӯъ, маънои фразеологӣ ва воҳиди фразеологиро ба вучуд меоранд. Ба мисли ибораҳои озоди синтаксисӣ ибораҳои фразеологӣ низ аз ду ва ё зиёда ҷузъҳои мустақилмаъно иборат мебошанд. Агарчанде алоқаи ҷузъҳои дохили воҳидҳои фразеологӣ мисли алоқаи миёни ҷузъҳои ибораҳои озоди синтаксисӣ ба назар мерасанд, дар асл вазъият дигаргун аст. Масалан, ифодаи «дарди сар» ба маънои аслиаш иборати озоди синтаксисеро мемонад, ки «дардест, ки дар сари инсон пайдо мешавад». Иборати мазкур дар забони тоҷикӣ дар шакли ВФ низ маъмул аст ва ба маънои «ташвиши зиёдатеъ» истифода мегардад. Дар ин шакл ва вазифа дар иборати фразеологии *дарди сар* ҷузъи дуюм бар эзоҳи ҷузъи якум (дард) наомада, балки ҳар ду калима дар якҷоягӣ маънои иборати фразеологиро ба вучуд овардаанд. Ҳарчанд ки алоқаи миёни ҷузъҳои алоқаи изофист, вазифаи он дар шакли фразеологии ин ифода ба инобат гирифта намешавад, зеро маънои умуми воҳид муҳим аст. Пас, маълум мешавад, ки калима ва унсурҳои дастурии забон дар дохили воҳидҳои фразеологӣ ба вазифа ва маънои нав соҳиб мегарданд.

Яке аз масъалаҳои баҳснок ва мубрами ВФ нишонаҳои фарқкунандаи онҳо мебошад, ки дар забоншиносии муосир оид ба нишонаҳои

муҳимтарин ва фарқкунандаи воҳидҳои фразеологӣ ақидаҳои гуногун мавҷуданд ва то имрӯз тақрибан дар байни муҳаққиқони илми фразеология ақидаи ягона дида намешавад. Масалан, забоншиноси фаронсавӣ Шарл Балли дар марҳилаи аввалини омӯзиши фразеология таҳқиқоти худро анҷом дода, аломатҳои фарқкунандаи онҳоро ба аломатҳои зоҳирӣ ва дохилӣ ҷудо намудааст. Ба аломатҳои зоҳирии воҳидҳои фразеологӣ тартиби доимии калима ва тағйирнопазирии ҷузъҳои таркибии воҳиди фразеологиро ворид сохта, ба аломатҳои дохилии воҳидҳои фразеологӣ аз ҷиҳати ифодаи маъноӣ яклухт бо калимаҳои муродиф будан, аз байн рафтани мустақилии маъноӣ ҷузъҳои таркибӣ, бо ибораҳои озоди синтаксисӣ хусусияти омонимӣ доштан, мавҷуд будани архаизмҳо дар таркибашон, бо қонунҳои синтаксисии ибораҳои забонӣ мутобиқат накардани сохти онҳо, мухтасар гаштани ибораҳо дар натиҷаи афтида мондани баъзе ҷузъҳоиашон, гоҳо бо як калимаи мураккаб табдил ёфтани тамоми ибора, баъзан мавҷуд будани тарзи талаффузи махсуси ибораҳоро дохил намудааст [155, с. 62].

Таҳқиқоти фарогири Шарл Балли барои омӯзиши илми фразеология як таҳкурсии бозғайимона гардидааст. Яке аз гурӯҳҳои таснифоти ӯро монандиҳои фразеологӣ ташкил медиҳанд. Ин гурӯҳ низ ба чор хусусияти худ аз дигар гурӯҳҳои маъноӣ воҳидҳои фразеологӣ фарқ мекунад: а) маъноӣ яклухти образнокро ифода мекунанд. Масалан, дар забони тоҷикӣ *чун гавҳараки чашм* - «азиз»; *чома чаппа пӯшидан* - «норозӣ будан аз чизе»; *мурч хӯрдан* - «фиреб хурдан»; б) пуробуранг ва таъсирбахш мебошанд (Даҳанат ширин! Қандата зан!); в) ҷузъҳои таркибиашон бо синонимҳоиашон иваз шуда наметавонанд; г) аз ҷиҳати ифодаҳои маъноӣ яклухт бо калимаҳои алоҳида хусусияти муродифӣ пайдо мекунанд: *гурги борондида* - маккор, фиребгар; *нури дида* - фарзанд; *бедарди миён* - муфт, бе меҳнат [155, с. 61-65].

Олими рус А.А. Реформатский ақидаҳои худро дар ин бобат иброз дошта, ба нишонаҳои хос ва фарқкунандаи воҳидҳои фразеологӣ ба тариқи

зайл ишора мекунад: “фардӣ будан, ба дигар забонҳо айнан тарчума намешаванд” [108, с. 128]. Яке аз нуктаҳои чолиб аз рӯи ақидаҳои ин муҳаққиқ дар он аст, ки қисми зиёди воҳидҳои фразеологӣ аз образнокӣ маҳрум мебошанд ва ба дигар забонҳо озод ва ё бо роҳи тарҷумаи таҳтуллафзӣ метавонанд интиқол дода шаванд.

Забоншиноси дигари рус Т.Н. Федуленко дар таҳқиқоти худ аломатҳои воҳидҳои фразеологиро ба нишонаҳои асосӣ ва ғайриасосӣ ҷудо намудааст. Ба қавли ин олим, “нишонаҳои асосии воҳидҳои фразеологӣ-масолеҳи тайёри забон будан, рехтагӣ, яклухтмаъноӣ, аз якҷанд калима ташкил ёфтанд, на кам аз ду зада доштан ба шумор рафта, ба нишонаҳои ғайриасосӣ: ҷудонопазирии сохтор ва маҷозияти маъноро дохил мешаванд” [151, с. 17].

Ҳамин тавр, ВФ муҳтавои яклухтро ба таври пуробуранг ва муъҷаз ифода карда, аз унсурҳои муҳими забон ба шумор мераванд. Ҳамин обуранги махсус дар бештари ВФ мушоҳида гардида, яке аз ҷиҳатҳои характерноки воҳидҳои фразеологӣ мебошад, ки онҳоро аз воҳидҳои дигари забон ба тариқи возеҳ фарқ мекунонад. Инак, “ду ва ё зиёда калимаҳои мустақилмаъноӣ ба ҳам алоқаманд, ки маъноӣ (семантикаӣ) бутун ва образнокро ифода мекунанд, ибораи фразеологӣ ё воҳиди фразеологӣ номида мешаванд” [98, с. 34].

Аз нигоҳи тарҷумашиносӣ воҳидҳои фразеологӣ ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд: ВФ, ки дар дигар забонҳо муодили худро доранд ва воҳидҳои фразеологӣ бемуодил. Воҳидҳои фразеологӣ, ки муодили худро доранд, онҳоро метавонем ба ВФ пурра, ВФ нопурра ва аналог (монанд) ҷудо намоем [106, с. 9].

А.В. Кунин дар он ақида аст, ки муодилҳои пурраи ВФ бояд аз ҷиҳати семантикӣ (маъно), луғавӣ, услубӣ ва грамматикӣ мувофиқат намоянд. ВФ нопурра бошад аз ҷиҳати луғавӣ ва луғавӣ-грамматикӣ мувофиқат намоянд [64 с. 7].

Баъзе ВФ, ки дар забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ муодили пурраи

худо доранд, инҳо мебошанд: *il ne peut pas se contenir de joie*-аз шодӣ дар курта намеғунҷад; *calme comme la souris*- муш барин хомӯш; *toute l'affaire a le temps*-ҳар кор вақту соат дорад; *la répétition est la mère de la science* – такрор модари дониш; *batir des chateau en Espagne*-аз ғӯра ҳалво пухтан; *la meilleure defense cest lattaque*-беҳтарин ҳифз ҳуҷум аст.

Воҳидҳои фразеологие, ки дар забонҳои мавриди назар муодили нопурра доранд; *donner un coup de pousse a quelqu'un* -ба касе дасти ёрӣ додан; *après la pluie, le beau temps*- баъд аз ханда гиря; *aller de Charybde en Scylla*-баъд аз сӯхтан намақоб; *on creuse sa tombe avec ses dents* – бо сӯзан кофтан; *avoir les deux pieds dans le meme sabot*- бо як мӯза ду по.

Тавре аз мисолҳо дида мешавад, ВФ бо муодилҳои пурра обуранги миллии махсус надоранд. Онҳо бо калима ва ибораҳои оммафаҳм ифода карда шудаанд. Будани муодили пурраи ин ё он воҳиди забон, хусусан, ВФ кори тарҷумонро хеле осон мегардонад.

Ба ВФ муродиф воҳидҳои дохил мешаванд, ки амалҳои гуногун доранд, вале аз рӯйи маъно якхелаанд: *ces sont des promesses en l'air*-доманро аз чормағзи пуч пур кардан; *beaucoup de bruit pour rien* –ғавғои хушқу холӣ; *etre comme un coq en pate*-гули сари сабад будан.

Бояд қайд намуд, ки муодилнокӣ ва бемуодилии ВФ дар ҳар як забон бо хусусиятҳои худ тафовут доранд. Мисол, як ВФ забона англисӣ метавонад нисбат ба забони тоҷикӣ муродиф дошта бошад. Мисол: ВФ *to take the bull by the horn*- муродиф дар забони тоҷикӣ- *шаф-шаф нагуфта, шафтолу гуфтан*.

Аз мисолҳои боло мушоҳида намудан мумкин аст, ки ВФ зиёди фаронсавӣ ва тоҷикӣ муродифанд.

Ҳамин тариқ, ВФ дар сохту таркиб ва маъно тағйирнопазир мебошанд, яъне онҳо дар шакли тайёр такроран истифода мегарданд. Фарқи онҳо аз калима ё ибораҳои озод аз он иборат аст, ки дар ҳазинаи хотираи гӯянда ё нависанда яқлухт чой гирифта, дар мавридҳои лозимӣ, чунонки ишора кардем, бо сохти тайёрашон истифода мешаванд. Барои

тарҷумаи ВФ тарҷумонҳо бештар аз мутобиқоти тайёри забони тарҷума истифода мебаранд. Агар мутобиқати тайёр мавҷуд набошад, онҳоро бо усулҳои дигар тарҷума мекунанд, ки дар назарияи тарҷума нишон дода шудаанд.

Ҳарчанд ЗМ ва ВФ аз нигоҳи забоншиносӣ аз ҳамдигар фарқ мекунанд, аз лиҳози тарҷумашиносӣ умумияти зиёд доранд ва таҳлилу баррасии онҳо дар доираи масъалаҳои умумифразеологӣ дар ин ҷо ба мақсад мувофиқ аст.

ЗМ, дар навбати худ, воситаест барои муассир гардонидани сухани муаллиф. Ҳам аз ҷиҳати бадеият ва ҳам аз назари мундариҷа усулҳои тарҷумаи ЗМ ва ФВ муштараканд. Яъне масъалаи тарҷумаи ЗМ ва ФВ бо ҷор усули тарҷума - дарёфти муодилу муродиф, тарҷумаи маъноӣ, таҳтуллафзӣ ва тасвирӣ, метавонад ҳалли худро ёбад, ҳарчанд аз назари қорбурд нисбати зарбулмасалҳо тарҷумаи таҳтуллафзӣ фаъолтар аст ва барои тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ бештар аз мутобиқоти тайёр – муодилу муродиф истифода мегардад.

ЗМ дар ҳаёти мардум мавқеи хос доранд. Онҳо нутқро ифоданок ва образнок мегардонанд ва барои инъикоси зиндагии воқеӣ, муайян намудани ҳодисот ва хусусият, муассир гардонидани сухани муаллиф, барои ифода намудани ақидаҳои ҷамъиятӣ ва ғ. истифода бурда мешаванд. Аз рӯйи мазмун зарбулмасалу мақолҳо ҳам ба нутқи шифоҳӣ ва ҳам дар нутқи хаттӣ обу ранги бадеӣ мебахшанд. Бехуда ЗМ ҷолиби диққати ҷамагон нагаштаанд. ЗМ дар мавриди мушахаси зиндагӣ равшантар ифода мегарданд ва ҳаргиз истифодаи онҳо бечоя нест. Ҷӣ тавре ки гуфтаанд, «Зарбулмасал дар гап – асал», «Ҳикоят аз масал бемисл шавад», ё ин ки «Дар масал муҳокима нест». Як хусусияти ЗМ ин аст, ки ҷолиби диққат ва дар хотираи гӯянда зуд нигоҳ дошта мешавад. Ба ақидаи баъзе донишмандон зарбулмасал одатан аз ду қисм – мулоҳиза ва муҳокима иборат аст. Мақол - мулоҳиза аст, яъне қисми якум зарбулмасал аст.

Дар зарбулмасалҳо панду андарзо метавонанд бо ҷумлаву таркибҳои сода ва ташбеҳу истиораҳои латифу гуворо, образҳои дилнишин ифода гарданд, дар мушкилтарин лаҳзаҳои зиндагӣ куфти ҷисмонӣ ва руҳонии инсонро рафъ карда, мардумро ба фардои нек умедвор созанд.

Бисёр зарбулмасалҳо муъҷазу кӯтоҳ, ҷумлаи умумишаҳс, номуайяншаҳс ва бешаҳс буда, ҳамзамон маъноҳои амиқро ифода мекунанд ва зуд дар хотири кас мустаҳкам мешаванд. Чунончи:

Il faut battre le fer tandis qu'il est chaud. Оҳанро дар гармиаш мекубанд.

Il ne faut jamais remettre une bonne action au lendemain. Кори имрӯзаро ба фардо нагузор.

Les livres sont les jardins des savants. Китоб бӯстони уламоост.

Tu estimeras ton pere le jour ou tu seras toi-meme pere. Қадри падарро хангоме мешиносӣ, ки худат падар шавӣ.

ЗМ яке аз воситаҳои ниҳоят муассири тасвир мебошанд ва ба забони нависанда дохил шуда, асари муаллифро ҳам аз ҷиҳати бадеият ва ҳам мазмуну мундариҷа боло мебардоранд. Онҳо ифодаҳои дар шароити гуногуни зиндагӣ пайдошудае мебошанд, ки тамоми таҷрибаи ҳаётӣ, иҷтимоӣ таърихро ба таври намунавӣ, ба таври намунаҳои (формулаҳои) мухтасару образнок ва сермазмунӣ умумӣ инъикос менамоянд. Аз ин ҷиҳат, ЗМ ба асари бадеӣ на танҳо характери халқӣ, кӯтоҳбаёнӣ ва пуробурангии ба худ хоси бадеӣ мебахшанд, балки воситаҳои ғавқулода буррою гӯӣ тавсиф ва ташкилкунандаи муҳокимаи тезу тунди иҷтимоӣ ҳам шуморида мешаванд.

Баъзе аз донишмандон ЗМ-ро ба гурӯҳи воҳидҳои «тарҷуманопазир» дохил менамоянд. Онҳо бар он ақидаанд, ки «зарбулмасалҳо тарҷума намешаванд – онҳо ба таври ҳамзамон вучуд доранд» [68, с. 25]. Ин ақида як андоза асос дорад. Дар ҳақиқат, мафҳуми “тарҷуманашаванда” будани ЗМ дар назария ва амалия тарҷума шартӣ аст, зеро ин маънои онро надорад, ки тарҷумаи онҳо ғайриимкон аст ва тарҷумон бояд онҳоро

тарчума накунад. Барои тарчума намудани ЗМ тарчумон усулхоеро истифода мебарад, то ки онҳоро ба забони дигар бо тамоми қоидаҳои тарчума намояд. Барои ин баъзан мутобиқоти тайёр истифода мешавад. Он воҳидҳо бояд (аз ягон ҷихат) то андозае ҷойи воҳиди аслиро ҳам аз ҷихати семантика ва ҳам аз ҷихати сохт иваз намоянд.

Бояд тазаққур дод, ки интиҳоби варианти ниҳоии тарҷумаи зарбулмасал ё мақол аз баъзе омилҳо вобастагӣ дорад, ки аз байни онҳо контекст ё худ матн аҳамияти хоса дорад. Тамоми хусусияти ЗМ маҳз дар матни мушаххас хубтар ё беҳтар зоҳир мегардад ва барои интиҳоби усули тарҷума алоқаи бевосита дорад. Ин хусусиятро ба таври зайл метавон номбар кард:

1. Алоқаи воҳиди ЗМ бо мазмуну мундариҷаи ғоявии умумии асари бадеӣ;

2. Хусусияти забон ва услубии муаллифи асар;

3. Мавҷудияти образ дар воҳидҳо;

4. Тобишҳои миллии асар ва воҳид;

5. Ҳадафҳои асосии тарҷумон ва умуман муносибати ӯ барои ҳалли масъалаҳои тарҷума [68, с.58].

Барои тарҷума кардани ин ё он воҳиди забон тарҷумон, пеш аз ҳама, бояд мазмуни матни аслиро дарк намояд. Инчунин, барои анҷом додани тарҷумаи хуб тарҷумон бояд аз расму оин ва фарҳанги миллии муаллиф хабардор бошад, то ки ҳамаи он эҳсосот, образ, ҳаяҷон ва нозуқиҳои ЗМ-ро ба хонандагон расонад.

Баъзе мақол ва зарбулмасалҳо аз забонҳои дигар ба забони мо гузаштаанд. Баъзеашон айнан тарҷума шудаанд (Гарчанде тарҷумаи зарбулмасалҳо дар баъзе ҳолатҳо номумкин аст) ва ё бо баъзе тағйирот ифода ёфтаанд.

Чунончи:

1. Belles plumes font de beaux oiseaux.

- Аз гушти нағз-шӯрбои нағз (тахтул.)

2. Etre loges a la meme enseigne.

- Аз ҳамон як қавм будан (тахтулл.)

3. Si tu ne peux mordre, ne montre pas tes dents.

- Аз уҳдаи кор набароӣ, чаро зӯр мезанӣ (тахтулл.).

4. Aide-toi le ciel t'aidera. Aide-toi, Dieu t'aidera

- Аз ту ҳаракат, аз Худо баракат; Аз ту ҳаракат, аз мо баракат (муродиф).

5. Loin des yeux loin du cœur

- Аз дил биравад, ҳар он чи аз дида бирафт (тахтулл.).

6. Mauvaise herbe pousse toujours.

- Алафи бад дар ҳама ҷо мерӯяд (тахтулл.); Бади ро бадӣ бояд (муродиф).

7. Une seule main n'applaudit pas.

- Аз як даст садо намебарояд (муродиф).

9. Un amoureux n'est jamais patient

- Зи ишқ то ба сабурӣ ҳазор фарсанг аст (муродиф)

10. De la naissance a la mort toute la vie il faut apprendre L'education est de tous les ages.

- Зи гаҳвора то гӯр дониш бичӯй (муродиф).

Дар ин мақол ва зарбулмасалҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ мушоҳида кардан мумкин аст, ки баъзеашон айнан тарҷума шудаанд ва ё бо баъзе тағйирот ифода ёфтаанд, ё муродифи худро пайдо кардаанд.

Ҳар усули тарҷумаи ЗМ аз як забон ба забони дигар аз назари қорбурд махсусияти худро дорад ва интихоби ниҳоии ин ё он усул аз ҷониби тарҷумон муҳим мебошад. Табиист, ки тарҷумон аз рӯйи хусусияти матн - тобишҳои миллӣ, образнокӣ ва услуби воҳиди тарҷумашаванда, амал мекунад. Ғайр аз ин, умумияти фарҳангӣ ва анъанаҳои миллӣ дарки забонҳои ҳамдигарро осон мегардонад. Масалан, зарбулмасалҳои тоҷикию ўзбекӣ ба ҳамдигар наздиканд, назар ба тоҷикию фаронсавӣ ва ЗМ-ҳои тоҷикию англисӣ. Дар ин ҳолат имконияти тарҷумаи чунин воҳидҳо васеъ аст. Агар аз назари шакл ва муҳтаво ЗМ халқҳои мухталиф аз ҳамдигар дур бошанд, имконияти тарҷумаи онҳо маҳдуд мегардад.



Дараҷаи истифодаи ЗМ дар ҳар як забон ба давраҳои таърихӣ ҷавобгӯй нест. Дар баъзе ҳолатҳо истифодаи махсуси зарбулмасал аз ҷониби нависанда имконияти интихоби усули тарҷумаро маҳдуд мегардонад. Масалан, ҳолатҳои мешаванд, ки нависандаҳо зарбулмасалро дар шакли ҷумлаҳои одӣ танҳо бо нигоҳ доштани мазмуни он ба қор мебаранд. Дар чунин мавридҳо танҳо аз тарҷумай тахтуллафзӣ истифода бурдан лозим меояд.

Хулоса ВФ ва ЗМ дар забон, назария ва амлияи тарҷума мавқеи хос дошта, дар таҳқиқотҳои олимони хориҷиву ватанӣ оид ба ин масъала қорҳои назаррас анҷом дода шудааст.

## **2.5.Ихтисораҳо ҳамчун падидаи вожаҳои бемуодил дар забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ**

Дар қатори дигар воҳидҳои забон ихтисораҳо низ як гурӯҳи вожаҳои бемуодилро ташкил медиҳанд ва аз ҷиҳати беҳамтоии худ аз тарҷумон муносибати махсусро талаб менамоянд. Ихтисораҳоро дар номҳои ташкилотҳо, рӯзномаҳо, дар маҷаллаҳои молиявӣ, варзишӣ ва амсоли инҳо мушоҳида намудан мумкин аст. Дар зербоби мавриди назар мо ихтисораҳои маъмули забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикиро муқоиса менамоем.

Ихтисораҳои маъмули фаронсавӣ:

**V.C.B.G. –Bon chic bon genre** – услуби олий, мавқеи олий

**P. – Boîte postale** – қутии почта

**V.O. –Bulletin officiel** – рӯзномаи расмӣ

**C.R.F. – Croix – Rouge Française** – салиби сурхи фаронсавӣ

**V. – Curriculum vitae** – резюме (хулоса, натиҷа)

**D.D. – Contract à durée déterminée** – шартномаи ғаврӣ

**C.D.I. –Contract à durée indéterminée** – шартномаи бемуҳлат

**C. – Formations continues** – таҳсили пай дар пай

**M.I. — Fonds monétaire international** – фонди асъори байналмилалӣ

**G.F. – Gaz de France** – гази Фаронса

**J.O. –Jeux Olympiques** – бозиҳои олимпӣ

**L.P. —Lycée professionnel** – литсеи касбӣ

**SAMU – Service d’aide médicale d’urgence** – ёрии таъҷилӣ

**G.V. – Train à grande vitesse** – қаторай баландсуръат

**U.E. –Union Européenne** – Иттиҳодияи Аврупо

Дар забони фаронсавӣ, агар байни ҳарфҳо нуқта бошад, T.G.V, ин гуна ихтисора бояд ҳарф ба ҳарф талаффуз карда шаванд. Дар мавридҳое, ки нуқта мавҷуд нест, ихтисораҳо ҳамчун як калима талаффуз карда мешавад. Вале дар солҳои охир дар забони фаронсавӣ содакунӣ ва ё осонгардонии забон мушоҳида карда мешавад. Бинобар ин, ихтисораҳо дар шакли хаттӣ бидуни нуқтаҳо низ навишта мешаванд. Ихтисораҳо дар забони фаронсавӣ дар ахбор, маҷалла ва мубоҳисаҳои сиёсӣ хеле зиёд ба назар мерасанд.

**M – Monsieur** – ҷаноб

**MM – Messieurs** – ҷанобон

**Mme – Madame** – хонум

**Mmes – Mesdames** – хонумон

**Dr – Docteur** – табиб

**Dir – Directeur** – директор

**Cie – Compagnie** – ширкат

**Sté ÷ Soc. ÷ Soc – Société** – ҷамъият

**S.A.R.L. ÷ S. A. R. L. ÷ SARL – Société à responsabilité limitée** – ҶДММ

Дар айни замон, дар матнҳои илмӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва ғ. забони тоҷикӣ низ ихтисораҳо хеле зиёд ба назар мерасанд, ки баъзеи онҳоро дар ин ҷо қайд менамоем:

**ҶТ-** La république de Tadjikistan

**ВҚД-** Le Ministère de l'Intérieur

**ВҚХ-** Le Ministère des Affaires étrangères

**ҶДММ-** Société à responsabilité limitée

**НБО -** Hydroélectrique de Rogun

ДМТ- Nationale L'université de Tadjikistan

ДБЗХТ- L'université internationale des langues étrangères de Tadjikistan

ДАТ- Tadjik agraire L'université

ВАО- Les medias

Яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи ихтисораҳои забонҳои фаронсавӣ аз ихтисораҳои забони тоҷикӣ дар он аст, ки дар забони фаронсавӣ ҳарфҳои аввали калимаи ихтисораҳо бо ҳарфи калон навишта мешаванд. Дар забони тоҷикӣ танҳо ҳарфи аввали калима бо ҳарфи калон навишта мешавад. Мисол: С.Р.Ф. – Croix – Rouge Française; ВКХ-Вазорати корҳои хориҷӣ.

Баъзан, матнҳои фаронсавӣ пур аз ихтисораҳо буда, падидаи муқаррарии забони фаронсавӣ мебошад. Вале дар забони тоҷикӣ бо ихтисораҳои зиёд тартиб додани матнҳо ғайримақбул аст. Аксарияти ихтисораҳои забони фаронсавӣ ҳангоми тарҷума ба забони тоҷикӣ дар шакли пурра навишта мешаванд. Ҳатто, агар дар баъзе мавридҳо ихтисораҳои машҳур ва умумӣ ба мисли OSCE-САҲА, UN-CMM, USA-ИМА ва ғайраҳо дар шакли ихтисора навишта шаванд ҳам, дар забони тоҷикӣ ҳангоми хониш дар шакли пурра талаффуз карда мешаванд, ки ин низ яке аз махсусиятҳои забони тоҷикӣ мебошад.

## **Хулосаи боби 2**

Дар боби дуюм таҳлили муқоисавии навъҳои чудоғонаи ВБ анҷом дода шуд. Аз боби мазкур чунин хулосагирӣ кардан мумкин аст:

1. Дар ҳар як забон гурӯҳи муайяни ВБ-ро мушоҳида кардан мумкин аст, паҳлуҳои мухталифи ҳаёти мардумро дарбар гирифта, ҳангоми омӯзиши забон, муқоиса ва тарҷума дар мисоли он тавачҷуҳи хосро тақозо менамоянд.

2. Реалияҳо яке аз гурӯҳҳои барҷаста ва сершумортарини ВБ-ро ташкил медиҳанд ва аз ҷониби мутахассисони забоншинос ва

тарчумашинос ба таври муфассал ва ҳамаҷониба таҳқиқ шудаанд, ки дар кори худ мо ба онҳо така намудаем.

3. Дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ реалияҳо ба зергурӯҳҳои муайян ҷудо мешаванд, чунончи реалияҳои этнографӣ, реалияҳои ономастикӣ (исмҳои хос), реалияҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ, экзотизмҳо, воҳидҳои фразеологӣ ва ғайра.

4. Реалияҳои этнографӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба зергурӯҳҳои зерин ҷудо мешаванд: калимаҳои ифодакунандаи таомҳо ва нӯшоқиҳо, урфу одат ва ҷашнҳо, воҳиди пул ва ҷенкаҳои вазн ва ғайра.

5. Реалияҳои ономастикӣ, дар навбати худ, ба зергурӯҳҳои зерин ҷудо мешаванд: топонимҳо (номҳои ҷуғрофӣ), антропонимҳо (исмҳои шахс) ва ғайра.

6. Дар боби мазкур реалияҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ дар зергурӯҳҳои муайян таҳлил гардидаанд, чунончи: реалияҳои ифодакунандаи унвон ва вазифаҳои иҷтимоӣ, табақаҳои иҷтимоӣ, сохторҳои сиёсӣ ва идораҳои давлатӣ ва ғайра.

7. Ғайр аз воҳидҳои луғавӣ як идда воҳидҳои бахшҳои дигари забонро низ баррасӣ намудем, ки ба гурӯҳи калони ВБ дохил мешаванд. Масалан, экзотизмҳои сохторӣ, ки моҳияти бемуодилии онҳо аз ҳисоби набудани роҳу воситаҳои калимазозӣ дар забонҳо мебошад. Ихтисораҳо низ аз ҳамин қабланд.

8. Ҳамаи гурӯҳҳои баррасишудаи ВБ танҳо хоси забонҳои мавриди таҳқиқ мебошанд ва баробарҳои луғавии худро надоранд, зеро ифодакунандаи мафҳумҳои миллӣ, фарҳангӣ ва маҳаллиянд, ки моҳиятан нотакрор ва воҳид маҳсуб мешаванд. Тасаввуроти умумии ҳаёти дар ҷамъиятҳои гуногун ба ҳамдигар мувофиқ омада метавонанд, вале роҳҳои тафсири онҳо аз ҳамдигар куллан тафовут доранд. Ҳамаи инҳо моро барои ҷустуҷӯи роҳҳои муосири омӯзиш ва тавсифи воҳидҳои забонӣ ва фарҳангӣ водор месозад.

**БОБИ III. ХУСНИ ТАРЧУМАИ ВОЖАҲОИ БЕМУОДИЛ АЗ ЗАБОНИ  
ФАРОНСАВӢ БА ЗАБОНИ ТОЧИКӢ ДАР МИСОЛИ РОМАНИ  
ГУСТАВ ФЛОБЕР «MADAME BOVARY» - «ХОНУМ БОВАРӢ» БО  
ЧАЛБИ МАВОДДИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ**

**3.1. Усулҳои тарҷумаи вожаҳои бемуодили забон дар  
тарҷумашиносӣ**

Дар тарҷумашиносии русӣ ва тоҷикӣ барои ҳалли мушкилиҳои тарҷумаи воҳидҳои бемуодили забон тавсияҳои илмӣ ба мушоҳида мерасанд. Баррасии мавзӯи мазкурро дар таҳқиқоти Л.С. Бархударов, В.Н. Комиссаров, А.В. Фёдоров ва бисёр олимони дигар дидан мумкин аст. Чӣ тавре ки А.О. Иванов иброз медорад, “масъалаҳое, ки ба муодилнокӣ ва бемуодилии луғавии забон алоқамандӣ доранд, бояд одилона, ҳамчун чӯзӣ мушкилии умумии муодилнокии тарҷума баррасӣ карда шаванд” [49, с.162].

Яке аз хусусиятҳои асосии тарҷумае, ки ҳоло аксарияти муҳаққиқон эътироф менамоянд, аз он иборат аст, ки тарҷума амалиёти нисбӣ бо натиҷаҳои марбутаи худ мебошад. Албатта, дар ҳар як забон воситаҳои ифодаи маънӣ мавҷуданд, ки дар раванди тарҷума мушкилӣ эҷод мекунанд. Ин гуна чӯзҳои забониро ҳамчун “тарҷуманашаванда” муайян намудан мумкин аст. Аммо набудани муодилҳои луғавии аниқ ва доимии ин ё он калима маънои тарҷуманопазирии маънои онро надорад, зеро “як калимаро ба забони дигар, ҳадди ақал ба воситаи тарҷумаи тасвири тарҷума кардан мумкин аст” [149 с. 182].

Роҳу воситаҳои тарҷумаи воҳидҳои бемуодили забон бо истилоҳи “тарҷумаи реалияҳо” алоқамандии зич дорад. Ва ин мантикӣ аст, ки реалияҳо қисмати махсус ва асосии воҳидҳои луғавии бемуодилро дар бар мегиранд. Маълум аст, ки фарҳанги муайян дорои реалияҳои миллии хос мебошад, ки дар фарҳанг ва ҳаёти миллати дигар муодили худро надоранд. Бояд қайд намуд, ки калимаҳое, ки реалияҳои хоси миллиро ифода менамоянд, худ ба худ мушкилиҳои назарияи тарҷумаро ба вучуд меоранд

ва, албатта, барои ҳалли мушкилии тарҷумаи онҳо ба забони дигар конунҳои назариявии муайян лозим мешаванд. Як идда олимон ба он ақидаанд, ки сухан бояд маҳз дар бораи тарҷумаи номи реалия равад, на ин ки дар бораи тарҷумаи предмети реалия. Реалияҳо мафҳуми фаролингвистӣ буда, аз як забон ба забони дигар бо усулҳои анъанавӣ тарҷума шуда наметавонанд.

Роҳу усули тарҷумаи вожаҳои луғавии бемуодили забон дар таҳқиқоти мухталифи олимони соҳа акс ёфтааст, хусусан, дар тарҷумаи адабиёти бадеӣ, публитсистӣ ва чамъиятӣ-сиёсӣ [23, с. 340]. Дар садсолаи гузашта оид ба ин мушкилот муқакқикони дигар низ ақидаҳои худро ибраз доштаанд. Ба назари баъзеи онҳо, “ҳангоми тарҷума, пеш аз ҳама, образи воҳиди бемуодили забонро баён намудан муҳим аст, на ин ки сохтори забонии онро” [25, с. 28].

Фикру ақидаҳои анъанавиро дар бораи муҳимияти нигоҳ доштани чанбаҳои гуногуни тарҷумаи вожаҳои луғавии бемуодили забон дар раванди тарҷумаро инкишоф дода, ҳар мутахассис масъаларо аз нигоҳи худ баррасӣ баён менамояд: Чунончи Шамси гуфтааст: “Ҳангоми тарҷумаи унсурҳои тарҷуманопазири забон дар забони тарҷума ифодаи монандро ёфта, бояд маъно ва образи онро нишон дод ва дар ин маврид бояд аз мадди назари вазифаи услубӣ дур набояд рафт” [164, с. 107].

Вожаҳои луғавии бемуодил метавонанд ба гурӯҳҳои *мутлақ* ва *қисман* чудо карда шаванд. Ҳангоми интиҳоби усули тарҷумаи аз ҳама муносибтар дар ин ё он мавриди муайян муҳимияти ин омилро қайд намудан зарур аст. Мисол, воҳидҳои луғавии бемуодили мутлақ дар забони тарҷума метавонанд бо гунаҳои монанд, тасвирҳо ва шарҳу эзоҳҳо иваз карда шаванд.

Вақте ки сухан дар бораи мушкилии назариявӣ ва амалии тарҷума меравад, транскрипсия ва транслитератсия ҳамчун яке аз маъмултарин усулҳои тарҷумаи воҳидҳои луғавии бемуодили забон, хусусан, реалияҳо, исмҳои шахс ва ғ. зикр карда мешавад. Транскрипсия интиқоли таркиби

овозии ВБ бо ёрии ҳарфҳои алифбои забони тарҷума буда, транслитератсия бошад, интиқоли ҳарфҳои забони бегона бо ёрии ҳарфҳои алифбои забони тарҷума мебошад. Бо ибораи дигар, “транскрипсия ва транслитератсия бевосита аз ҷониби тарҷумон истифода шудани калимаест, ки решаи онро дар шакли хаттӣ ё дар якҷоягӣ бо пасвандҳои забони модарӣ ифода карда мешавад [12, с. 401].

Дар қатори тарҷумаи транскрипсионӣ ва транслитератсионӣ барои интиқоли воҳидҳои забоние, ки дар забони тарҷума муодили худро надоранд, тарҷумаи таҳтуллафзӣ низ истифода мешавад. Тарҷумаи таҳтуллафзӣ аз нав бавучудоварии таркиби овозии қисмати калима ва ё ибора набуда, балки қисмати комбинатории калимаву ибора маҳсуб меёбад, қисматҳои таркибии калима (морфемаҳо) ва ё ибораҳо (лексемаҳо) бо калимаҳои мувофиқи забони тарҷума интиқол дода мешаванд.

Тарҷумаи таҳтуллафзӣ ҳамчун воситаи тарҷума барои барқарорсозии мафҳумҳои байнифарҳангӣ дар он маврид истифода бурда мешавад, ки натиҷаҳои дилхоҳ диҳад. Аммо тарҷумаи таҳтуллафзӣ чун воситаи тарҷума нисбат ба тарҷумаи транскрипсионӣ ва ё транслитератсионӣ камтар истифода бурда мешавад. Қайд кардан бамаврид аст, ки ин усули тарҷумаро дар адабиёти бадеӣ фаровон истифода мебаранд.

Барои интихоби усулҳои тарҷумаи воҳидҳои луғавии бемуодили забон хусусияти услубии матн низ таъсир мерасонад. Омили дигаре, ки барои интихоби тарзҳои тарҷумаи унсурҳои тарҷуманопазирии забон кумак мерасонад, аҳамиятнокии ҳуди воҳид дар матн мебошад. Чӣ қадаре ки дараҷаи равшании (муайянии) воҳиди луғавии бемуодили забон дар матн баландтар бошад, ҳамон қадар интиқоли саҳеҳи он имконпазир аст.

Дар адабиёти хориҷӣ таҳқиқоти зиёде мавҷуданд, ки ба ҳалли мушкилии тарҷумаи воҳидҳои луғавии бемуодил бахшида шудаанд. Дар он истилоҳоти “translation of cultural elements-translation of cultura-bound items”-“тарҷумаи ҷузъҳои фарҳангӣ” маъруфанд. Чунонки дар таҳқиқоти П. Ньюмарк қайд карда мешавад, “хусусияти таърихӣ, ҷамъиятӣ ва сиёсии

ин ё он миллат бояд ба забони тарчума беғалат интиқол дода шавад” [179, с. 78].

П. Ньюмарк дар бобати фарқи забонӣ ва фарҳангӣ байни матни асли ва забони тарчума маънии якхела медиҳад, ибрази ақида намуда, қайд менамояд, ки “фарқи фарҳангӣ метавонад нисбат ба тафовути таркиби забонӣ мушкилиҳои ҷиддиро барои тарҷумон ба миён орад” [179, с. 123]. Ӯ дар адабиёти илмӣ ва амалии тарчума мавҷудияти як қатор роҳҳои ҳалли ин мушкилиҳоро нишон медиҳад ва ду усули мутақобилро пешниҳод менамояд: 1) кӯчонидан – усуле, ки дар он калимаи матни асли дар матни забони тарчума бо шакли аслии худ интиқол дода мешавад, ки ин барои матн обуранги ба худ хос медиҳад, масалан, нигоҳдории номҳои фарҳангӣ ва мафҳумҳо; 2) таҳлили ҷузъӣ, ки дар он ҷиҳати фарҳангӣ истисно карда шуда, ба ҳуди маълумот диққати махсус дода мешавад. Ба ақидаи ин муҳаққиқ, интиҳоби ниҳои усули мушаххаси тарчума аз омилҳои гуногун, ба мисли мақсади аслии матни асл, аз ҳисоби шумораи хонанда ва муҳиммияти ҳуди ҷузъи фарҳангӣ вобастагӣ дорад [177, с. 89].

Чӣ тавре ки Ю. Найда қайд менамояд, вазифаи тарҷумон ба интиқоли маълумот, мафҳум ва ҷузъҳои фарҳангӣ аз як забон ба забони дигар мусоидат кардан мебошад [180, с. 13].

Дейвид Катан менависад, ки байни лақнаҳои лексикӣ ва концептуалӣ фарқ дида намешавад. Ӯ се тарзи интиқоли онҳоро пешниҳод менамояд: 1) иқтибос; 2) сарфи назар кардан; 3) эҷод намудани ифодаи нав [177, с. 166].

Л. Милдред чанд таърифи воҳидҳои луғавии бемуодили забонро таҳқиқ менамояд. Ва ду матни бадеиро таҳлил намуда, ба хулосае меояд, ки ду усули мутақобили тарҷумаи онҳо мавҷуд аст: “Якум- транскрипсия ва транслитератсия, ки унсурҳои “ғайримуқаррарӣ”-ро дар матни тарчума нигоҳ медорад. Дуюм вақте ки тарҷумон кӯшиш менамояд, ки реалияро дар забони тарчума бо чизи ба он монанд иваз намояд” [178, с. 58].

Дар адабиёти илмӣ англисзабон роҳҳои дигари тарҷумаи воҳидҳои луғавии бемуодили забон мавҷуданд, ки баъзеи онҳоро қайд менамоем:



1. **Preservation (нигоҳдорӣ)** тарҷумаи калима ва ибораҳои матни асли ба забони тарҷума бидуни шарҳу эзоҳи иловагӣ;

2. **Addition (илова намудан)** вақте ки матни асли бо маълумоти иловагӣ бо навъи тобишҳо ва ё муқаддима беҳтар карда шудааст;

3. **Omission (сарфи назар кардан)** усуле, ки дар бисёр мавридҳо дар тарҷумаи аудиовизуалӣ, хусусан, вақте ки матн бо душворӣ тарҷума мегардад, истифода бурда мешавад.

4. **Globalization (тавсеаёбӣ)** дар забони тарҷума иваз намудани унсурҳои тарҷуманопазири забон бо калима ва ифодаҳои ба он наздик;

5. **Localization (маҳаллигардонӣ)** кӯшиши пайдо намудани муодили расмии воҳиди луғавии бемуодил дар забони тарҷума. Ба ақидаи К. Дэйвид, локализатсия дар мавридҳои истифода мешавад, ки тарҷумонҳо кӯшиши собит нигоҳ доштани унсури фарҳангии забони аслиро дар фарҳанги забони тарҷума мекунанд;

6. **Transformation** - таҳвил аз “дигаргунсозӣ ва ё таҳвили воҳиди асли” иборат буда, маънои онро дорад, ки муқолама ё исми матни асли барои ба пуррагӣ мувофиқат намудани он ба фарҳанги забони тарҷума тағйир дода мешавад;

7. **Creation (офариниш)** – ин маънои тарҷумаи комилан дигаргуни ин гурӯҳи воҳидҳоро дорад, ки, ҳатто, баъзан дар матни асли ба назар намерасад [177, с.65].

Х.Ф. Айксел ҳангоми таҳлил намудани мисолҳо оид ба воҳидҳои луғавии бемуодил аз забони англисӣ ба забони испанӣ 11 усули имконпазирро баррасӣ менамояд, ки он барои ҳалли мушкилӣ ва тарҷумаи онҳо кумак мерасонад:

1) Repetition - дубора сохтани матни асли;

2) Orthographic Adaptation: - тағйири низоми алифбой ё транслитератсия;

3) Linguistic (non-cultural) - тарҷумаи забонӣ (ғайрифарҳангӣ) - то қадри имкон нигоҳ доштани маънои ашёӣ дар матни асли;

4) Extratextual Gloss - дар заминаи се метод сурат гирифта, тафсирхоро ба мисли истифодаи эзоҳи поварақ, методи шарҳи матнӣ ва ғайра илова менамояд;

5) Intratextual Gloss - шарҳи воҳиди забон дар дохили матн;

6) Synonymy - чихати пешгирии такрори истифодаи усули тарҷума, тарҷумаи унсурҳои тарҷуманопазии забон бо истифода аз усулҳои ҳамрадиф сурат мегирад;

7) Limited Univasalization - интихоби воҳидҳои луғавии дигари бемуодили аслие, ки хонанда бо он бештар ошно аст;

8) Absolute Univasalization - барои тарҷумаи воҳидҳои луғавии бемуодил ба кор бурдани воҳиди ошно ва ҳолӣ аз унсури фарҳангӣ;

9) Naturalization - интихоб намудани воҳидҳои луғавии дорои хусусияти миллӣ дар забони тарҷума барои тарҷумаи воҳидҳои марбут ба унсурҳои фарҳангии забони аслӣ;

10) Deletion - дар забони тарҷума истифода накардани воҳиди марбут ба унсурҳои фарҳангии забони аслӣ;

11) Autonomous Creation - ворид намудани воҳидҳои бемуодил ё худ марбут ба унсурҳои фарҳангии, ки мавриди истифодаи онҳо дар забони аслӣ ба мушоҳида намерасад [171, с. 61].

Чунон ки мебинем, усулҳои зикргардидаи тарҷума хеле муфассал ва фарогир буда, ҳолатҳои гуногуни ин равандро дар бар мегиранд, зеро вобаста ба хусусияти контекст ё вазъияти гуфтор дар мавриди мушаххас яке аз онҳо интихоб карда мешавад ва аз интихоби тарҷумон вобаста аст.

Инчунин, дар адабиёти назариявии хориҷӣ мулоҳизаҳои мувофиқ бо ақидаҳои русиву ватанӣ оид ба интиқоли исмҳои шахс ба назар мерасанд, ки “барои тарҷумаи онҳо аксари вақт транскрипсия истифода бурда мешавад” [176, с. 13].

Ҳамин тавр, дар сарчашмаҳои гуногун барои интиқоли ВБ роҳи усулҳои мухталиф баён гардидаанд. Аз фикру ақида ва фарзияҳои олимоне, ки аз манбаъҳои гуногун оварда шудаанд, ба хулосае омадан мумкин аст,

ки, дар умум, ҳамаи тарзу усулҳои интиқоли воҳидҳои луғавии бемуодили забонро ба се гурӯҳи калон ҷудо намудан мумкин аст: 1) таҳвилҳои луғавӣ 2) таҳвилҳои грамматикӣ; 3) таҳвилҳои омехта (луғавӣ-грамматикӣ). Ба гурӯҳи якуми усули трансформатсионӣ транскрипсия, транслитератсия, тарҷумаи тахминӣ ва ё монанд, таҳтуллафзӣ ва тарҷумаи тасвириро дохил намудан мумкин аст. Аз рӯйи таърифи А.В. Фёдоров, усули тасвири тарҷумаи баёнӣ ва шарҳу эъзоҳи номгузорӣ шудааст [150, с. 133].

Ба гурӯҳи дуюм дигаргуниҳои микдорӣ ба мисли компрессия, декомпрессия, илова ва ё шарҳдиҳӣ, тарҷумаи баробар ва сарфи назар кардан аз тарҷумаи воҳиди забонро дохил намудан мумкин аст. Ба гурӯҳи сеюме, ки усули трансформатсияи омехта ва ё лексикӣ-грамматикӣ ном дорад, тарҷумаи антонимӣ (тарҷумаи мутақобил, зидмаъно), ҷуброн, ислоҳ (компенсация), инкишофи маъноӣ ва аз нав ташкилкунӣ умумиро дохил намудан мумкин аст.

Бояд қайд намуд, ки роҳҳои инкишофи ҳар як забони адабӣ дар адабиёти бадеӣ возеҳ инъикос меёбад. Дар бораи чунин робитаи адабӣ ва забони адабӣ академик В.В. Виноградов навиштааст: “Забони маҳсули адабиёти бадеиро ҳамчун ёдгорӣ ва манбаи таърихи ин забон баҳо додан мумкин аст” [29, с. 85]. Адибон дар навбати худ дар қатори истифодаи ҳамачонибаи дороиҳои забони адабӣ онро пурра ва мукамал мегардонанд. Дар раванди таҳқиқ нависандагон барои баёни ин ё он ақида ва маъноӣ роҳҳои гуногуни истифодаи онро истифода мебаранд. Бинобар ин, таҳқиқу баррасии роҳи усулҳои таҳлилшуда дар асоси матни бадеӣ ба мақсад мувофиқ аст.

Хулоса, корбурди ҳамаи тарзу усулҳои интиқол ё таҳвили воҳидҳои луғавии бемуодили забон ба сеҳеҳии тарҷумаи матн аз як забон ба забони дигар равона карда шудааст. Дарёфт намудани усулҳои мувофиқ ва кории тарҷумаи воҳидҳои бемуодил бо истифода аз роҳҳои мавҷуда мақсади асосӣ ба шумор меравад.

### 3.2.Тарҷумаи реалияҳо

Тарҷума таъсири байниҳамдигарии адабиётҳоро ба амал меорад. Он воситаи асосист, ки дар натиҷа дар илму адаб роҷеъ ба ягонагии адабиёти байнимиллӣ, образҳои бадеии адабиёти умумичаҳонӣ ва аз як адабиёт ба адабиёти дигар овардани андешаҳои тоза суҳан меравад. Дар зербоби мазкур мо реалияҳои забони фаронсавие, ки дар романи Густав Флобер «Madame Bovary» - «Хонум Боварӣ» истифода шудаанд, ҷамъоварӣ намуда, роҳҳои татбиқи усулҳои тарҷумаи онҳоро ба забонҳои тоҷикӣ бо ҷалби маводди англисӣ таҳлил менамоем.

Реалияҳои ҷамъоваринамударо мо ба панҷ гурӯҳ тақсим намудем, ки онҳоро аз рӯйи ин таснифи зерин таҳлил ва баррасӣ менамоем:

1. Реалияҳои ифодакунандаи пул; 2. Реалияҳои ифодакунандаи нӯшокӣ ва хӯрокаи; 3. Реалияҳои ифодакунандаи намудҳои бозӣ; 4. Реалияҳои ифодакунандаи сару либос; 5. Реалияҳои ифодакунандаи мафҳумҳои ҷамъиятӣ - сиёсӣ.

#### 1.Реалияҳои ифодакунандаи пул

“Moyennant deux cents *francs* par an, il trouva donc à louer dans un village, sur les confins du pays de Caux et de la Picardie...” (Flaubert, Madame Bovary, c.13). – “For two hundred *francs* a year he managed to live on the border of the provinces of Caux and Picardy...” (Flaubert, Madame Bovary, c.13). – Инак, ӯ дар як қишлоқ, ки дар сарҳади вилояти Кова ва Пикардия воқеъ гашта буд, мулкери ки ба ҳам фермаи деҳқонӣ ва ҳам ба моликонаи аъёнӣ монандӣ дошт, ба нархи сола дусад *франк* иҷора гирифт.... (Флобер, Хонум Боварӣ, с.13).

Дар ҷумлаи аслии як реалия истифода шудааст. *Франк* ифодакунандаи воҳиди пули мардуми Фаронса мебошад.

Таҳлили тарҷума онро нишон медиҳад, ки забони англисӣ ва тоҷикӣ бо роҳи транскрипсия тарҷума шудааст.

Мисоли дигар:

“La maison de Dieppe se trouva vermoulue d’hypothèques jusque dans

ses pilotis; ce qu'elle avait mis chez le notaire, Dieu seul le savait, et la part de barque n'excéda point mille **écus**" (Flaubert, Madame Bovary, c.41). – "The house at Dieppe was found to be eaten up with mortgages to its foundations; what she had placed with the notary God only knew, and her share in the boat did not exceed one thousand **crowns**" (Flaubert, Madame Bovary, c.14). - Дар натиҷа маълум шуд, ки ҳавлии дар Диеп доштааш аз бом то таҳкурсиаш он ҳам гаштаву баргашта ба гарав монда шуда будааст; он нотариус чӣ маблағе бо худ бурда буд, инро як Худо медонисту бас, сахмаш дар ширкати киштӣ ҳам як ҳазор *эку* зиёд набуд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.14).

Дар ин мисол **écus** буда, ифодакунандаи воҳиди пули қадимаи Фаронса мебошад. Он яке аз тангаҳои қадимаи Фаронса аст.

Ба забони англисӣ реалияи мазкурро тарҷумон **crowns** тарҷума кардааст, ки он тангаи англисӣ мебошад.

Таҳлили нишон медиҳад, ки реалияи мазкур ба забони тоҷикӣ бо роҳи транскрипсия тарҷума шудааст, вале дар забони англисӣ онро тарҷумон бо номи тангаи англисӣ иваз намудааст, ки он яке аз унсурҳои тарҷумаи озод мебошад.

Бояд тазаккур дод, ки ин ҳолат дар раванди тарҷума маъмулӣ аст, вале сӯйистифода намудан аз ин равиши кор обуранги миллии асари бедеиро коста мегардонад.

1. "Emma sauta dessus, l'ouvrit. Il y avait quinze **napoleons**" (Flaubert, Madame Bovary, c. 195). – "Emma pounced upon and opened it. It contained fifteen **napoleons**" (Flaubert, Madame Bovary, c.199). Хонум тохта ба он ҷо рафт, қоғазпечро гирифта кушод. - Дар дарунаш понздаҳ **напалеондор** буд (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 178) (*Напалеондор- пули тиллоӣ бистфранкӣ, дар Фаронса дар аҳди Напалеони 1 ва Напалеони 3 сикка зада мешуд*).

2. – "Tiens, voilà un sou, rends-moi deux **liards**, – et n'oublie pas mes recommandations, tu t'en trouveras bien" (Flaubert, Madame Bovary, c.76). "Now there's a sou; give me back two **lairds**, and don't forget my advice: you'll be the better for it." ( Flaubert, Madame Bovary, c.99) Ман як сӯ, ба ман ду

**лиар** гардонда дех. Ва ҳам маслиҳатҳои моро фаромӯш накун онҳо ба ту нафъ мерасонанд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.104).

Дар ҷумлаҳои мазкур як реалияҳои *napoleons* ва *liards* истифода шудаанд, ки воҳидҳои пули қадимаи Фаронса ифода менамояд. Дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ бо роҳи транскрипсия/ транслитератсия ифода ёфта, яке аз онҳо дар поварақ шарҳ дода шудааст. Шояд бинобар равшан будани маънои вожаи дуҷумла тарҷумон онро дар поварақ шарҳ надодааст.

Дар зербоби мавриди назар вожаҳои зерин баррасӣ гардиданд: *francs-francs-франк; écus-crowns-эку; napoleons-napoleons-напалеон; liards-liards-лиар*.

## 2.Реалияҳои ифодакунандаи нӯшокӣ ва хӯрока

Ҳарчанд нӯшокиҳо характери умумибашарӣ дошта, номи онҳо ба ҳамагон маъруф аст (об, чой, афшура ва ғ.), гурӯҳи вожаҳо ном гирифтани мумкин аст, ки хусусияти миллӣ ё митақавӣ доранд, чунончи:

“Son époux, au lieu de la suivre, envoya chercher des cigares à Saint-Victor et fuma jusqu’au jour, tout en buvant des *grogs au kirsch*, mélange inconnu à la compagnie et qui fut pour lui comme la source d’une considération plus grande encore” (Flaubert, Madame Bovary, c.62). – “Her husband, instead of following her, sent to Saint-Victor for some cigars, and smoked till daybreak, **drinking kirsch-punch**, a mixture unknown to the company. This added greatly to the consideration in which he was held” (Flaubert, Madame Bovary, c.24). - Шавҳараш бо ӯ нарафт, вай ба Сен Виктор барои сигар харида овардан, касеро фиристод ва то ҳуди сахар сигор мекашиду **гrog бо киршвассер** менӯшид, ин нӯшокие буд, ки то ин дам дар ин маҳалҳо маълум набуд ва аз ҳамин рӯ, ин мебоист ба қавли ҳудаш обрӯ ва мартабаи ӯро дар назари мардуми ин ҷо боз ҳам баландтар мебардошт (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 35).

Дар мисоли мазкур реалияи **Гrog** дида мешавад, ки ифодакунандаи навъи нӯшокиҳои спиртӣ мебошад ва дар Олмон пайдо шуда, дар кишварҳои Аврупо, аз ҷумла Фаронса маъмул гаштааст.

Ҳамчун реалияи минтакавӣ он ба забони англисӣ **kirsch-punch** тарҷума шудааст, ки маҳсули тадбиқи тоҷикӣ бо роҳи транскрипсия/тарнслитератсия мебошад.

Мисоли дигар:

“Selon la mode de la campagne, elle lui proposa de boire quelque chose. Il refusa, elle insista, et enfin lui offrit, en riant, de prendre un verre de **liqueur** avec elle” (Flaubert, Madame Bovary, c. 45). – “After the fashion of country folks she asked him to have something to drink. He said no; she insisted, and at last laughingly offered to have a glass of **liqueur** with him” (Flaubert, Madame Bovary, c. 17). - Бо расму оини қишлоқӣён вай ба Шарл шароб таклиф кард. Ў ибод кард. Эмма хоҳиш кард ва оқибат хандакунон гуфт, ки худаш низ бо ў якҷоя як қадаҳ **ликёр** менӯшад (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 27). Дар матни асли **liqueur** реалияи ифодакунандаи нӯшокии спиртӣ аст, ки дар Фаронса пайдо шудааст.

Ин вожа ба забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ бо роҳи транскрипсия/тарнслитератсия тарҷума шудааст.

Калимаҳои ифодакунандаи хӯрока низ яке аз унсурҳои забони миллӣ ва хоси тарзи зисти мардуми ҷудогона ба шумор меравад, чунончи:

1. “C’était une habitude parmi les autres, et comme un **dessert** prévu d’avance, après la monotonie du diner” (Flaubert, Madame Bovary, c.142). – “It was one habit among other habits, and, like a **dessert**, looked forward to after the monotony of dinner” (Flaubert, Madame Bovary, c.144). - Ин гӯё одате аз ҷумлаи одатҳои дигар дуд, **дессерт** барин як чиз буд, ки кас дар вақти наҳории кашолёфта аз ҷӣ иборат будани онро медонанд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.133) (**Дессерт-Хӯрдани шириние, ки дар охири наҳорӣ мехуранд**). Ба ақидаи мо **dessert** калимаи умумиистеъмолӣ ё худ байналмилалӣ буда, дар забони тоҷикӣ низ бо ҳамин шакл истифода бурда мешавад. Баъд аз таомхӯрӣ - хоҳ наҳорӣ, хӯроки нисфирӯзӣ ва ё хӯроки шом бошад - маъмулан десерт истеъмол карда мешавад. Онро анъана низ номидан мумкин аст. Мардуми Фаронса аз ин анъанаҳо фориғ набуда,

дастархони онҳоро бидуни десерт тасаввур намудан ғайриимкон аст. Десертҳои фаронсавӣ дар ҷаҳон хеле машҳуранд ва дар тарабхонаҳои мамлақати мо низ онҳоро омода менамоянд, ки номҳои онҳо фаронсавӣ мебошанд. Ин гуна вожаҳо дар марҳилаҳои аввали ворид шудан ба забон ба шарҳу эзоҳ ниёз дошта, бо мурури замон, бо ҳазмшавӣ ва маъмул гардидани вожаҳо дар забони тоҷикӣ аз гурӯҳи вожаҳои бемуодил берун омада, ҷузъи фонди луғавии забон мегарданд.

2. “Emma se sentit, en entrant, enveloppée par un air chaud, mélange du parfum des fleurs et du beau linge, du fumet des viandes et de l’odeur des *truffles*” (Flaubert, Madame Bovary, c.155). – “Emma, on entering, felt herself wrapped round by the warm air, a blending of the perfume of flowers and of the fine linen, of the fumes of the viands, and the odour of the *truffles*” (Flaubert, Madame Bovary, c. 158). - Вақте ки Эмма ба ин хона даромад, ба сару рӯяш ҳавои гарми форами зад, ки бо бӯйи омехтаи гулҳо, дастархону дастпоккунҳои тоза, кабоб ва *труфел* парварда шуда буд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.148) (*Труфел-як навъи замбуруз*).

Дар ин ҷумла диққати моро калимаи *truffles* ба худ ҷалб мекунад. Аз рӯйи маълумоти фарҳанги электронии русӣ-тоҷикӣ ин вожа ду маънӣ дорад: 1. труфел (замбуруғи тағихокӣ); 2. як навъи шоколад [www.oftob.com]. Дар матни мо калима ба маънои дуҷумла омадааст ва ба забони тоҷикӣ бо роҳи транскрипсия/транслитератсия ва тарҷумаи тасвирӣ интиқол ёфтааст. Вожаҳои ифодакунандаи хӯрокаи дар забони фаронсавӣ фаровон буда, дар асари мавриди таҳлили мо низ миқдори муайяни онҳо ба кор рафтааст.

Мисолҳои зерин низ аз ҳамин қабиланд ва ҷолиби диққатанд:

“Les pattes rouges des *homards* dépassaient les plats” (Flaubert, Madame Bovary, c.159). – “The red claws of *lobsters* hung over the dishes” (Flaubert, Madame Bovary, c.161). - Аз лаби табақҳо ҷустаҳои *омарҳо* овезон буданд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.153) (*Омар-як навъ харчанг*).

Омар – як навъ харчанги баҳрӣ буда, асосан, дар баҳрҳо воҷӯрад.



Дар Фаронса онро барои омода намудани хӯришҳо низ истифода мебаранд. Аз тарҷумаи матни забони англисӣ дида мешавад, ки он *lobsters* тарҷума шудааст. Дар Амрико низ хелҳои гуногуни харчангҳо мавҷуд аст. Харчангро, асосан, дар давлатҳои Аврупо ва Чин истеъмол менамоянд.

Таҳлил нишон медиҳад, ки калимаи мазкур ба забони тоҷикӣ бо роҳи тарҷумаи тасвирӣ тарҷума шудааст.

“Et il continua donc à exposer ses opinions générales et ses sympathies personnelles, jusqu’au moment où Justin vint le chercher pour *un lait de poule* qu’il fallait faire” (Flaubert, Madame Bovary, c.164). – “And thus he went on, expounding his opinions generally and his personal likings, until Justin came to fetch him for a *mulled egg* that was wanted” (Flaubert, Madame Bovary, c.167). – Вай, ҳамчунон, ақидаҳои умумӣ ва майлу ҳавасҳои шахсиашро байён кардан гирифт, то даме ки аз паси вай Жустен омаду гуфт, ки вақти тайёр кардани *ГОГОЛ-МОГОЛ* шудааст (Флобер, Хонум Боварӣ, с.159) (*ГОГОЛ-МОГОЛ- хӯрданиест, ки аз зардии тухми хом бо шакар тайёр карда мешавад*).

Дар ҷумлаи мазкур калимаи мавриди таваҷҷуҳи мо *lait de poule* буда, ба забони русӣ гоголь-моголь ва ба забони англисӣ *mulled egg* тарҷума шудааст. Ин як навъи хӯрдание буда, бо тухми хом, шакар ва, баъзан, бо ром (шароби найшакар) тайёр карда мешавад. Аз таҳлили ҷумлаи мазкур хулоса намудан мумкин аст, ки калима ба забони тоҷикӣ ба воситаи тарҷумаи тасвирӣ тарҷума шудааст.

“Charles, ayant peur de la voir s’évanouir, courut à la buvette lui chercher un verre d’*orgeat*” (Flaubert, Madame Bovary, c.169). – “Charles, fearing that she would faint, ran to the refreshment-room to get a glass of *barley-water*” (Flaubert, Madame Bovary, c.172). - Шарл аз тарси он, ки мабодо занаш беҳуш шавад, ба ошхона тохт, ки аз он ҷо *оршад* биёрад (Флобер, Хонум Боварӣ, с.160) (*Оршад- як навъ нӯшокии монанди лимонад*).

Калимае, ки дар матни фаронсавӣ истифода шудааст, дар тарҷумаи матни англисӣ *barley-water*, яъне *barley*- ҷав ва *water*-об, *оби ҷав* буда, муаллифи матни забони тоҷикӣ онро ҳамчун оршад тарҷума намудааст, ки

ин калима аслан, русист. Ин гуна нӯшокиро дар замонҳои қадим бо чав ва ё мевахҳои ҳархелаи дар об чӯшонидашуда тайёр менамуданд. Дар бисёр мавридҳо бо лиму ва афлесун омода мекарданд.

Шубҳае нест, ки вожаҳои ифодакунандаи хӯрок, бо вучуди умумият доштани аксарияти маҳсулоти хӯрокпазӣ ва нӯшокиҳо, ба гурӯҳи махсуси этнографӣ дохил мешаванд, ки таҷассумгари хусусияти миллӣ-фарҳангии халқҳои ҷудоғона мебошанд.

Вожаҳои дар ин зербоб баррасишуда: *grog au kirsch- kirsch-punch-грог –киршвассер; liqueur- liqueur-ликёр; dessert- dessert-десерт; truffes-truffles-трукфел; homards-lobsters-омар; un lait de poule- mulled egg-гогол-могол; orgeat- barley-water-оршад*

### 3.Реалияҳои ифодакунандаи намудҳои бозӣ

Ба монанди нӯшокиҳо намудҳои бозӣ низ хусусияти миллӣ ва минтақавӣ доранд, чунончи:

“Il prit l’habitude du cabaret, avec la passion des *dominos*” (Flaubert, Madame Bovary, с. 22). – “He got into the habit of going to the public-house, and had a passion for *dominoes*” (Flaubert, Madame Bovary, с.11). - Ё акнун ба майхонаравӣ хӯ гирифта, ба *ДОМИНОБОЗӢ* ишқ пайдо карда буд (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 14).

Чӣ хеле ки дида мешавад, дар ин мисол вожаи *ДОМИНО* навъи бозӣ буда, ба забонҳои мавриди таҳқиқи мо бо тарикӣ транскрипсия ва транслитератсия интиқол ёфтааст.

Бояд қайд намуд, ки вожаи мавриди таҳлил, ҳарчанд дар кишварҳои Ғарб ба вучуд омадааст, хусусияти байналмилалӣ гирифтааст. Бинобар ин, чунонки дар боби аввали диссертатсия ёдовар шудем, аз забонҳои Аврупо тавассути забони русӣ ба забони тоҷикӣ ворид гашта, хусусияти бемуодилии худро аз даст додааст ва дар забони тоҷикӣ ба шарҳу эзоҳи иловагӣ ниёз надорад.

Мисоли дигар:

“Dans les beaux soirs d’été, à l’heure où les rues tièdes sont vides, quand

les servantes jouent au *volant* sur le seuil des portes, il ouvrait sa fenêtre et s'accoudait" (Flaubert, Madame Bovary, c.66). – "On the fine summer evenings, at the time when the close streets are empty, when the servants are playing *shuttle-cock* at the doors, he opened his window and leaned out" (Flaubert, Madame Bovary, c.74). - Дар шабҳои софи тобистон, дар он соате, ки кӯчаҳо аз равандагон холи шуда ва хизматгорзанон дар даҳани дарвоза *воланбозӣ* мекунанд, ӯ тирезаи хонаашро мекушоду ба пештахтаи тиреза така карда меистод (Флобер, Хонум Боварӣ, с.60) (*Волан – як навъ бозиест монанди бозии бадминтони имрӯза*).

Дар матни аслии вожаи "*volant*" истифода шудааст, ки ифодакунандаи як навъи бозӣ буда, дар давлатҳои Аврупо хеле маъруф мебошад. Дар луғати бисёрзабонаи **АВВҮҮ Lingvo x5** ба маънои як чӯзӣ либоси занона ба мисли пар низ омадааст. Дар матни забони англисӣ дар шакли *shuttle-cock* тарҷума шудааст, яъне барои ифодаи бозӣ дар ин забон калимаи чӯдогона мавҷуд будааст.

Тарзи тарҷумаи ин вожа ба забони тоҷикӣ ҷолиб аст. Дар радифи татбиқи транскрипсия/ранслитератсия тарҷумаи тасвирӣ низ дида мешавад, ки омезиши ду усули тарҷумаро таҷассум мекунад.

Мисоли зерин низ тасдиқи ин гуфтаҳост:

"Au-dessus de la porte, où seraient *les orgues*, se tient un jubé pour les hommes, avec un escalier tournant qui retentit sous les sabots" (Flaubert, Madame Bovary, c.98). – "Over the door, where the *organ* should be, is a loft for the men, with a spiral staircase that reverberates under their wooden shoes" (Flaubert, Madame Bovary, c.104). - Дар болои дар, ки, одатан, дар калисоҳо ҷои *орган* ҳаст, дар ин ҷо барои мардҳо шаҳнишин сохта шудааст; ба он ҷо бо зинаи морпеч мебароянд, ки вақти по мондан ғарч-ғарч мекунад (Флобер, Хонум Боварӣ, с.98) (*Орган-арғунун, асбоби мусиқӣ*).

Чунонки мебинем, дар ин ҷумла калимаи *орган* истифода шудааст, ки он асбоби мусиқиро ифода менамояд. Ин гуна асбоби мусиқиро аз давраҳои қадим то ҳол дар давлатҳои Аврупо, хусусан, Фаронса дар

калисо барои сароидани якҷоя, яъне баробар, бо як овоз истифода мебаранд. Инчунин, ин олот асбоби мусиқии артилерӣ буда, дар асрҳои XV-XVII дар Аврупо пайдо шудааст.

Аз таҳлили ҷумлаи мазкур бармеояд, ки ин калима дар забони тоҷикӣ бо роҳи тарҷумай тасвирӣ тарҷума шудааст, вале ин ҳолат дар матни забони англисӣ дида намешавад.

Бояд қайд намуд, ки дар адабиёти илмӣ барои мушкилиҳои назария ва амалия тарҷума транскрипсия ва транслитератсия яке аз усулҳои ифодаи маъмули вожаҳои бемуодили забон ба шумор меравад, ки онро дар мисолҳои мо низ мушоҳида намудан мумкин аст.

Тарҷумай транскрипсионӣ ва транслитератсионӣ ин дубора барқарор намудани шакли овозӣ ва ҳарфҳои воҳиди луғавии матни аслии бо ёрии фонемаҳо ва ҳарфҳои забони тарҷума мебошад.

Ба ақидаи А.А. Реформатский, мафҳуми транскрипсия/транслитератсия ва тарҷума шояд, ки ба ҳамдигар муқобил ҳастанд: “тарҷума кӯшиш менамояд, ки калимаи бегонаро худӣ намояд, транскрипсия/транслитератсия кӯшиш менамояд, ки калимаи бегонаро дар шакли аслии нигоҳ дорад” [108, с. 312]. Дар умум, тарҷума ва транскрипсия/транслитератсия метавонанд ба якдигар мутақобил баррасӣ шаванд.

Мавриди зикр аст, ки тарҷумай вожаҳои бемуодили забон бо роҳи транскрипсия/транслитератсия ҷиҳатҳои мусбат ва манфии худро дорад.

Ҷиҳатҳои мусбати он дар ҳолатҳои зерин зоҳир мегардад:

-бо ин усул дар бисёри мавридҳо номҳои одамон, номгӯйи шаҳрҳо, рӯзнома, жанрҳои филмҳо, асбобу анҷом, ширкату ташкилотҳо ва баъзе исмҳои хос тарҷума карда мешаванд, ки боиси ғанишавии забони тарҷума аз ҳисоби калимаи нав мегардад. Масалан:

“Sa mère lui choisit une chambre, au quatrième, sur *l’Eau-de-Robec*, chez un teinturier de sa connaissance” (Flaubert, *Madame Bovary*, с.19). – “His mother chose a room for him on the fourth floor of a dyer’s she knew,

overlooking the *Eau-de-Robec*” (Flaubert, Madame Bovary, c.11). - Модараш ба ӯ дар кӯчаи *О де Робек*, дар ошёнаи панҷум, дар ҳавлии рангуборчиҳои шиносашон як дар хонае иҷора кард (Флобер, Хонум Боварӣ, с.13).

Дар ин матн як исми хос истифода шудааст, ки ин *О де Робек* буда, воҳиди маъмурӣ, яъне яке аз шаҳрҳои Фаронсаро ифода мекунад ва ба забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ тариқи тарҷумаи транскрипсия/транслитератсия интиқол ёфтааст.

-дар натиҷаи истифодабарии ин усули тарҷумаи вожаи бемуодил ба нусхаи асли наздик мешавад. Барои он ки дар ин ҳолат на танҳо таркиби ҳарфии калима интиқол меёбад, балки ҳамаи қабатҳои овозии он ҳифз карда мешаванд; Мисол: “Il avait tort de tant manger! Pourquoi toujours offrir la goutte au premier venu? Quel entêtement que de ne pas vouloir porter de *flanelle!*” (Flaubert, Madame Bovary, c.40). – “It was wrong of him to eat so much. Why did he always offer a glass of something to everyone who came? What obstinacy not to wear *flannels!*” (Flaubert, Madame Bovary, c.23). - Панду насиҳатхошон аз ин қабил буд: ту беҳуда ин қадар бисёр хӯрок мехӯрӣ. Барон чӣ ҳар касе, ки аз дари хонаат дарояд, вино зиёфат мекуни? Ин чӣ якраҳагии бемаънист, ки асло курта-эзори *фланелӣ* намепӯши? (Флобер, Хонум Боварӣ, с.27).

Дар ин матн *flanelle* реалия буда, яке аз навъҳои матои фаронсавиро ифода мекунад. Дар айни ҳол, дар дигар давлатҳои Аврупо низ онро истеҳсол менамоянд. Аз ин лиҳоз, ин мисолро реалияи минтақавӣ гуфтан мумкин аст.

Чихатҳои манфии татбиқи фаровони ин усул дар ҳолатҳои зерин зиҳир мегардад:

-ҳангоми истифода тарҷумон барои интиқоли саҳеҳи таркиби овозии воҳиди луғавии забони бегона бояд аз принципҳои фонетикӣ ва амалии транскрипсия бархӯрдор бошад;

-транскрипсия/транслитератсия маъноии воҳиди луғавии бемуодилро равшан намегардонанд;

-дар амалия истифода шудани усули транскрипсия/транслитератсия тарҷумонро бештар водор месозад, ки зери поварақ эзоҳ диҳад; Мисол:

“....., buvait son **cidre** en bouteilles au lieu de le vendre en barriques, ....., il ne tarda point à s’apercevoir qu’il valait mieux planter là toute speculation” (Flaubert, Madame Bovary, c.13). – “....., drank his **cider** in bottle instead of selling it in cask, ....., he was not long in finding out that he would do better to give up all speculation” (Flaubert, Madame Bovary, c.5). - .... ба он ки *сидрро* бучка-бучка фурӯшад, шиша-шиша худаш онро менӯшид, ....., бинобар ин, дере нагузашта қаноат ҳосил кард, ки ба даромади деадонӣ умед бастанаш кори ношуданист (Флобер, Хонум Боварӣ, с.11) (Сидр- нӯшокии спиртӣ буда, аз себ тайёр карда мешавад ва ин нӯшокӣ дар худуди шимолии Фаронса пайдо шудааст).

Дар ин мисол реалияи **cidre** аст, ки ифодакунандаи навъи нӯшокии спиртии фаронсавӣ мебошад. Он дар давлатҳои Австрия, Швейтсария, Великобритания ва дар давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ низ хеле маъмул мебошад.

Чунонки мебинем реалия ба забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бо воситаи тарҷумаи транскрипсионӣ ва транслитератсионӣ интиқол шуда, маънои пурраи он дар поварақи китоб шарҳ дода шудааст.

Ҳангоми татбиқи транскрипсия/транслитератсия калима бо ҳарфҳои забони тарҷума навишта мешавад, ба мувофиқати дақиқи садои аслии калима дар забони аслӣ таъкид карда мешавад. Аз рӯи қоида бинобар фарқи баъзе садоҳо дар забонҳои якчанд варианти транскрипсия/транслитератсия ҳосил мешавад.

Дар ин зербоби вожаҳои мазкур баррасӣ шуданд: *dominos- dominoes-домино; volant- shuttle-cock-волан; les orgues - organ – орган; flanelle- flannels-фланел; cidre- cider-сидр ва ғ*

#### 4.Реалияҳои ифодакунандаи сару либос

Калимаҳои ифодакунандаи сару либос яке аз унсурҳои забони миллии ва хоси тарзи зисти мардуми ҷудоғона мебошад. Ин гуна калимаҳо дар

раванди тарчума мушкилихо ба миён меоваранд ва тарчумонро лозим меояд, ки чихати таъмини тарчумаи сахех ба тарзу усулҳои хос ричуъ намояд. Яке аз роҳҳои маъмули тарчумаи ин гуна калимахо дар мисолҳои мо тарчумаи тасвирӣ бо омезиши транскрипсия/транслитератсия ба шумор меравад.

Ба мисолҳо рӯ меоварем:

1. “Derrière la porte se trouvait accrochés un manteau à petit collet, une bride, une casquette de cuir noir, et, dans un coin, à terre, une paire *de houseaux* encore couverts de boue sèche” (Flaubert, Madame Bovary, c.85). – “Behind the door hung a cloak with a small collar, a bridle, and a black leather cap, and on the floor, in a corner, were a pair of *leggings*, still covered with dry mud” (Flaubert, Madame Bovary, c.88). - Дар даҳлез дар пушти дар чомаи боронии гиребонборик, нӯхта ва фуражкаи сиёҳи чармин бо мех овехтагӣ буд ва дар як кунҷаш як чуфт *краг* хобида буд, ки лойи рӯяш хушкшуда монда буд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.73) (*Краг-соқлӯши чармин*).

2. “...., ses deux mains sur ses deux cuisses, en écartant avec soin la fourche du pantalon, dont le drap non décati reluisait plus brillamment que le cuir des *fortes bottes*” (Flaubert, Madame Bovary, c.110). – “...., everyone rested his two hands on his thighs, carefully stretching the stride of their trousers, whose unsponged glossy cloth shone more brilliantly than the leather of their *heavy boots*” (Flaubert, Madame Bovary, c.115). - ....,бо ҳар ду дасташон ба зонуҳояшон таъя мекарданд ва поҳшонро кушод-кушод мегузоштанд, ки моҳути шалворашон аз чарми *ботфорт* бештар ялтирос мезад (Флобер, Хонум Боварӣ, с.108) (*Ботфорт-мӯзаи соқаш аз зону баланди шокорӣ*).

Дар чумлаи аввал калимаи *краг* истифода шудааст, ки он пояфзолро ифода менамояд. Дар чумлаи дуюм калимаи *ботфорт* истифода шуда, он низ пояфзолро ифода менамояд. *Ботфорт* - мӯзаи соқаш аз зону баланди шикорӣ мебошад, ки он дар тарчумаи матни забони тоҷикӣ қайд гардидааст.

Мисоли дигар:

“Il rêvait à ce qu’elle avait dit et à la forme de ses lèvres; sa figure, comme en un miroir magique, brillait sur la plaque des *shakos*” (Flaubert, Madame Bovary, c.114). – “He was dreaming of what she had said, of the line of her lips; her face, as in a magic mirror, shone on the plates of the *shakos*” (Flaubert, Madame Bovary, c. 118). - Ў ҳама суҳанҳоро, ки Эмма гуфта буд, ба ёд меовард, ў шакли лабони вайро медид: чеҳраи Эмма, чунонки онро дар оинаи ҷаҳоннамо дида истода бошад, ба назараш дар нишонаҳои мисини *киверҳои* ҳампахлуяш метофт (Флобер, Хонум Боварӣ, с.111) (*Кивер-кулоҳи қадимаи ҳарбӣ, ки баланд ва баъзан пӯпакнок мешуд*).

Дар ин ҷумлаи матни аслии калимаи *шако* истифода шудааст, ки номи кулоҳи ҳарбиро ифода менамояд. Чӣ тавре ки дида мешавад, дар тарҷумаи тоҷикӣ тарҷумон онро ҳамчун *кивер* тарҷума намудааст, ки ин калима русӣ аст. Дар баъзе луғатҳои дузабонаи русӣ-тоҷикӣ калимаи *кивер* ҳамчун *телпаки пешаш баланди ҳарбӣ* низ маънидод шудааст [Таджикско-русский-таджикский словарь].

“Et comment veux-tu que je monte à cheval, puisque je n’ai pas *d’amazone?*” (Flaubert, Madame Bovary, c.122). - “And how do you think I can ride when I haven’t got a *habit?*” (Flaubert, Madame Bovary, c.124). - Агар хоҳишат ҳамин бошад, ман ин таклифро чӣ хел қабул кунам, ки барои аспсаворӣ амазонка надорам? (Флобер, Хонум Боварӣ, с.115) (*Амазонка - либоси савории занона*).

Дар ин ҷумла калимаи *амазонка* истифода шудааст. Калимаи мазкур дар луғатҳо ба маъноҳои *саворазан, либоси дарози занона барои саворагардӣ ва зани чанговар аз афсонаҳои Юнони Қадим* омадааст.

Мисоли зерин низ аз ин лиҳоз ҷолиб аст:

“Il avait des *guêtres* bouclées jusqu’aux genoux, sa casquette enfoncée jusqu’aux yeux” (Flaubert, Madame Bovary, c.130). – “He had *gaiters* buckled up to the knees, his cap pulled down over his eyes” (Flaubert, Madame Bovary, c.135). - Он мард ба по *гетри* дошт, ки тугмаҳояш то худии зонухояш



гузаронида шуда буд ва ба сараш фуражкае пӯшида буд, ки то худи чашмонаш фуромадагӣ буд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.129) (*Гетри- як навъ попуши гарм, ки аз болои мӯза мепӯшанд*).

Дар чумла калимаи *guêtres* истифода шудааст, ки он як навъи пойафзолро ифода менамояд ва онро ҳамчун попуши гарм аз болои пойафзол мепӯшанд - аз бучулаки пой то зону.

Таҳлил нишон медиҳад, ки калимаи мазкур ба воситаи тарҷумаи тасвирӣ интиқол ёфтааст.

Вожаҳои ифодакунандаи сару либос ба тарзи зист ва ҳаёти рӯзмарраи инсон алоқаи ногуастанӣ дошта, дар аксари мавридҳо хоси ягон қавму миллат мебошанд ва дар раванди муоширати байнизабонӣ мавқеи хосеро ишғол менамоянд, ки дастандаркорони тарҷума ва муқоисаи забонҳо бояд ба ин гуна ҷанбаҳои забонҳо бояд таваҷҷуҳи хоса зоҳир намоянд.

Вожаҳои баррасишудаи ин зербоб: *houseaux- leggings-краг; fortes bottes- boots-ботфорт; shakos- shakos-кивер; amazone- habit-амазонка; guêtres- gaiters-гетри*.

##### 5. Реалияҳои ифодакунандаи мафҳумҳои чамъиятӣ-сиёсӣ

Дар ҳама давру замон халқиятҳо аз ҳамдигар аз ҷиҳати фарҳанг, таърих, урфу одат, тарзи зиндагониву давлатдорӣ ва дигар омилҳо фарқ дошта, ин раванд ҳоло низ идома дорад, ки паҳлуҳои гуногуни он объектҳои омӯзиши забоншиносӣ, тарҷумашиносӣ ва илмҳои дигар буда, метавонанд. Мусаллам аст, ки аз нигоҳи тарҷума ва ё тарҷумашиносӣ муайян кардани дараҷаҳои мувофиқати воҳидҳои дорои унсурҳои фарҳангӣ ва ҳусни тарҷумаи онҳо ҷолиб аст. Реалияҳои ифодакунандаи мафҳумҳои чамъиятӣ-сиёсиро мо ба гурӯҳҳои зерин тақсим намуда, таҳлил ва баррасӣ менамоем: а) ашӯ ва мафҳумҳои маишӣ; б) унвонҳо, мақомҳои давлатӣ ва динӣ; в) табақаҳои иҷтимоӣ; г) ниҳодҳои сиёсӣ; ғ) мафҳумҳои асотирӣ; д) воситаҳои нақлиёт; е) ҳодисаҳо ва шахсиятҳои таърихӣ.

##### А) Ашӯ ва мафҳумҳои маишӣ

1. “La première n’était point meublée; mais la seconde, qui était la chambre conjugale, avait un lit d’acajou dans une *alcôve* à draperie rouge” (Flaubert, Madame Bovary, c.235). – “The first room was not furnished, but in the second, which was their bedroom, was a mahogany bedstead in an *alcove* with red drapery” (Flaubert, Madame Bovary, c.237). - Дар хона пеш ҳеч мебеле набуд, лекин дар хонаи дарун, яъне дар хонаи хоби зану шӯй дар **АЛКОВ** кати сурхчӯбе бо пешпардаи сурх истода буд (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 230) (**АЛКОВ- тоқ, равоқ, ки ҷойи раҳти хоб аст**).

2. “Une boîte en coquillages décorait la commode; et, sur *le secrétaire*, près de la fenêtre, il y avait, dans une carafe, un bouquet de fleurs d’oranger, noué par des rubans de satin blanc” (Flaubert, Madame Bovary, c.240). – “A shell box adorned the chest of drawers, and on the *secretary* near the window a bouquet of orange blossoms tied with white satin ribbons stood in a bottle” (Flaubert, Madame Bovary, c.244). - Дар болои комод сандукчаи садафқорие менамуд, дар пеши тиреза дар болои **секретер** дар гулдон як даста гули “флер де оранж” истода буд, ки аз чанд ҷо бо лентаҳои сафеди шоҳӣ баста шуда буд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.232) (**Секретар- як навъ столи хатнависӣ**).

3. “Et l’abat-jour du *quinquet*, accroché dans la muraille au-dessus de la tête d’Emma, ...” (Flaubert, Madame Bovary, c.48). – “And the shade of the argand *lamp* fastened to the wall above Emma’s ...” (Flaubert, Madame Bovary, c.50). - Рӯшноии **кинкеткаи** болопӯшнок, ки ба девор дар болои сари Эмма овехтагӣ аст, .... (Флобер, Хонум Боварӣ, с.44) (**Кинкетка- як навъ чароғ, ки ду боддаро дошт, ва рағандонаш аз як тараф буд**).

Дар ҷумлаҳои боло вожаҳои *alcôve*, *le secrétaire* ва *quinquet* истифода шудаанд.

**Alcôve**- маъноҳои **тоқ ва равоқро** дорад.

Вожаи *le secrétaire* дар забони тоҷикӣ маънои **котибро** дорад. Он, инчунин, дар забони англисӣ маъноҳои **ёрдамчӣ, вазир ва сардори ташкилот** ва ғ. дорад. Дар забони фаронсавӣ низ ба маъноҳои **котиб ва навъи мизи**

хатнависӣ фаҳмида мешавад. Калимаи мазкур дар ҷумлаи мавриди назар ба маънои *як навъ мизи хатнависӣ* омадааст.

*Quinquet* - дар забони тоҷикӣ маънои зеринро дорад: *як навъ чароғ, ки ду боддари дошт, ва равандонаш аз як тараф* аст.

Тахлили тарҷумаи вожаҳои мавриди назар ба забонҳои мавриди муқоиса нишон дод, ки ҳар сеи онҳо, асосан, транскрипсия/транслитератсия шуда, дар поварақ шарҳ ёфтаанд. Танҳо вожаҳои *alcôve* ва *le secrétaire* дар забони англисӣ муодил ва муродифи худро пайдо кардаанд (*alcove, secretary*).

Мавриди зикр аст, ки тарҷумаи тасвири тағйироти луғавию дастурие мебошад, ки дар он воҳиди луғавии матни аслии бо калима ва ибораҳои тавзеҳдиҳандаи маъно иваз карда мешавад. Дар ин ҷумлаҳо низ татбиқи ин усулро шоҳид гаштем.

Тарҷумаи ҷумлаҳои зерин низ тақрибан бо ҳамин тартиб сураат гирифтаанд:

1. “Des *sarabandes* à n’en plus finir se déroulaient dans sa tête, et, comme une bayadère sur les fleurs d’un tapis, sa pensée bondissait avec les notes, se balançait de rêve en rêve, de tristesse en tristesse” (Flaubert, Madame Bovary, с.56). – “Endless *sarabands* ran through her head, and, like an Indian dancing girl on the flowers of a carpet, her thoughts leapt with the notes, swung from dream to dream, from sadness to sadness” (Flaubert, Madame Bovary, с.64). - Пай дар пай ҳавои *сарабандаҳо* дар мағзи сари Эмма чарх мезаданд ва фикраш мисли раққосаи шарқӣ дар гули нусхаи қолин бо садои мусиқӣ якҷоя печу тоб мехӯрд, аз як орзу ба орзуи дигар, аз як андӯх ба андӯхи дигар меҳазид (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 56) (*Сарабанда- рақси испанӣ*).

2.- “Où est le curé? demanda madame Bovary à un jeune garçon qui s’amusait à secouer le *tourniquet* dans son trou trop lâche” (Flaubert, Madame Bovary, с.277).- “Where is the cure?” asked Madame Bovary of one of the lads, who was amusing himself by shaking a *swivel* in a hole too large for it” (Flaubert, Madame Bovary, с. 285) -Аббат кучост?- пурсид хонум Боварӣ аз

писарбачае ки шӯхӣ карда, *турникети* лиққонакшударо мечунбонд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.238) (*Турникет- душоҳаи чиликшакли гарданда буда, дар даҳани даромадгоҳҳо мегузоранд, ки одамон якта-якта бароянд*).

3. “La nuit s'épaississait sur les murs, où brillaient encore, à demi perdues dans l'ombre, les grosses couleurs de quatre *estampes* représentant quatre scènes...” (Flaubert, Madame Bovary, с.294). – “Night was darkening over the walls, on which still shone, half hidden in the shade, the coarse colours of four *bills* representing four scenes...” (Flaubert, Madame Bovary, с.297). - Деворҳои хона торафт тиратар мешуданд, лекин ба вучуди ин дар онҳо чор *эстамп* ба назар метофтанд, ки рангҳои баланди онҳо дар торикӣ як қадар тиратр шуда бошанд ҳам,.... (Флобер, Хонум Боварӣ, с.229) (*Эстамп- нусхаи расми кандакорӣ*).

Дар ҷумлаи якум калимаи *sarabandes* истифода шудааст, ки он як навъ ракси қадимаи испанӣ ва мусиқии онро ифода менамояд.

Инчунин, вожаҳои *chantiers va charpie* дар матни асли қорбаст шудаанд, ки дар матни забони англисӣ *chantiers - dockyard* тарҷума шуда, маънояш қорхонаи киштисозӣ ва киштитаъмиркуниро дорад. Дар забони тоҷикӣ калимаи мазкур маъноҳои *анбор, ҷой барои масолеҳи сохтмонӣ ва майдони бинокориро* дорад.

Вожаи дуюм дар матни забони англисӣ *lint* тарҷума шудааст, ки маънояш матои пахтагине мебошад ва барои ҷароҳатбандӣ истифода мешавад. Тавре дида мешавад, калимаи мазкур дар матни забони тоҷикӣ ҳамчун *қорпия* тарҷума шудааст. Ин калимаи асосан дар илми тиб истифода мешавад.

Аз таҳлили тарҷумаи калимаҳои мазкур бармеояд, ки онҳо ба забони тоҷикӣ транскрипсия/транслитератсия шуда, дар поварақи китоб шарҳ ёфта, ҳар дуи онҳо дар забони англисӣ муодил ва муродифи худро пайдо намудаанд.

Дар ин зербоб вожаҳои зерин баррасӣ шудаанд: *alcôve- alcove-алков; le secrétaire – secretary- секретер; quinquet – lamp – кинкетка; sarabandes-sarabands – сарабанд; tourniquet – swivel- турникет; estampes – bills –эстамп.*

## Б) Унвонҳо, мақомҳои давлатӣ ва динӣ

Унвон ва вазифаҳои давлатию динӣ мафҳумҳои маҳаллӣ ва миллиро ташкил намуда, ба яке аз гурӯҳҳои ВБ дохил мешаванд.

Чанд мисолро баррасӣ мекунем:

1. C'était le beau-père du **marquis**, le vieux **duc** de Laverdière, l'ancien favori **du comte** d'Artois, dans le temps des parties de chasse au Vaudreuil, chez le **marquis** de Conflans, et qui avait été, disait-on, l'amant de la reine Marie-Antoinette (Flaubert, Madame Bovary, c.101). – He was the **Marquis's** father-in-law, the old **Duke de** Laverdiere, once on a time favourite of the **Count** d'Artois, in the days of the Vaudreuil hunting-parties at the **Marquis de** Conflans', and had been, it was said, the lover of Queen Marie Antoinette (Flaubert, Madame Bovary, c.41). - Ин пирамард падарарӯси **маркиз**, герсоги пир де Лаверде - дӯст ва ҳамдами **граф** Дарту дар вақти сафарҳои шикориашон ба Водрел ба мулки **маркиз** де Конфлан ва чунон, ки мегуфтанд, ошиқи маликаи Мария Антуанета буд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.56).

Дар матни аслии се реалияи чамбиятӣ – сиёсӣ: **marquis, duc, du comte** истифода шудааст.

Реалияҳои мавриди таҳлил ба забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ бо роҳи транскрипсия/транслитератсия интиқол ёфтаанд. Бинобар то андозае фаҳмо будани маънои калимаҳо тарҷумонҳо онҳоро шарҳ надодаанд.

2. À douze ans, sa mère obtint que l'on commençât ses études. On en chargea **le cure** (Flaubert, Madame Bovary, c.179). – When he was twelve years old his mother had her own way; he began lessons. The **cure** took him in hand (Flaubert, Madame Bovary, c.182). - Вақте ки вай дувоздаҳро пур карда, ба сенздаҳ қадам монд, модараш шавҳарашро ба хонондани бача розӣ

кунонд. Ин корро ба **аббати** кишлоқ супурданд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.175) (*Аббат- дар Фаронса унвони кашиши католикӣ*).

3. Elle jouait fort peu durant les récréations, comprenait bien le catéchisme, et c'est elle qui répondait toujours à M. le **vicaire** dans les questions difficiles (Flaubert, Madame Bovary, с.36). – She played very little during recreation hours, knew her catechism well, and it was she who always answered Monsieur le **Vicaire's** difficult questions (Flaubert, Madame Bovary, с.40). - Эмма дар вақти танаффусҳо кам бозӣ мекард ва дар катехизис нағз сарфаҳм мерафт; вақте ки чаноби **викарий** саволҳои душвор меод, ба ин саволҳо ҳама вақт Эмма ҷавоб мегуфт (Флобер, Хонум Боварӣ, с.34) (*Викарий - ёрдамчии кашиш ё епископи католик*).

Дар ҷумлаи дуоҷиб калимаи **аббат** истифода шудааст. Аббат дар Фаронса ва Белгия яке аз унвонҳои пайравони мазҳаби католикӣ мебошад. Дар даврони қадим одамон фарзандони худро ба назди аббатҳо ва ё ба ибораи дигар, ба назди “муллоҳо” мефиристанданд, то ки илм омӯзанд. Дар ҷумлаи сеюм калимаи **викарий** истифода шудааст, ки он ноиб-епископ (мансаби олии руҳонӣ наслӣ) ё муовини архиерей дар калисои православӣ мебошад.

Таҳлили ВБ мазкур аз нигоҳи таҳлили сезабона ҷолиб аст. Чунонки аён аст, вожаи фаронсавӣ дар забони англисӣ муодили пурраи худро дорад. Ба забони тоҷикӣ бо усули маъмули омезиши транскрипсия/транслитератсия ва шарҳи маънӣ тарҷума шудааст. Ин сабабҳои худро дорад, зеро мардуми фаронсавӣ ва англисӣ ҳам нисбат ба мардуми тоҷик қаробати бештар доранд. Дар ин ҷо умумияти динии духалқи аврупоӣ боиси мавҷудияти вожаи муштарак гаштааст (**vicaire**).

Мисолҳои дигари ин зергурӯҳ роҳҳои тарҷумаи мисолҳои болоро тақрибан тақрор кардаанд:

1. Yonville-l'Abbaye (ainsi nommé à cause d'une ancienne abbaye de **Capucins** dont les ruines n'existent même plus) est un bourg à huit lieues de Rouen, entre la route d'Abbeville et celle de Beauvais (Flaubert, Madame

Bovary, c.197). – Yonville-l’Abbaye (so called from an old **Capuchin** abbey of which not even the ruins remain) is a market-town twenty-four miles from Rouen, between the Abbeville and Beauvais roads (Flaubert, Madame Bovary, c.199). - Ионвил Аббэй (ин номро ба вай ба шарафи монастири қадимаи **капусинҳо** дода буданд, ки ҳоло аз он, ҳатто, харобазоре ҳам боқӣ намондааст) - шаҳрчаи майдаест дар сӣ-чил чакримии шаҳри Руан, мобайни роҳи Аббевил ва роҳи Бовез (Флобер, Хонум Боварӣ, с.190) (**Капусинҳо - аҳли як ҷамъияти роҳибони католик**).

2. Elle jouait fort peu durant les récréations, comprenait bien le **catéchisme**, et c’est elle qui répondait toujours à M. le vicaire dans les questions difficiles (Flaubert, Madame Bovary, c.36). – She played very little during recreation hours, knew her **catechism** well, and it was she who always answered Monsieur le Vicaire’s difficult questions (Flaubert, Madame Bovary, c.40). - Эмма дар вақти танаффусҳо кам бозӣ мекард ва дар **катехизис** нағз сарфаҳм мерафт; вақте ки чаноби викарий саволҳои душвор меод, ба ин саволҳо ҳама вақт Эмма ҷавоб мегуфт (Флобер, Хонум Боварӣ, с.34) (**Катехисис - нақли мухтасари аҳкоми дин дар шакли саволу ҷавоб**).

3. Il établissait des comparaisons entre les écoles primaires et les frères **ignorantins**, au detriment de ces derniers (Flaubert, Madame Bovary, c.348). – He instituted comparisons between the elementary and **clerical schools** to the detriment of the latter (Flaubert, Madame Bovary, c.350). - Ӯ мактабҳои ибтидоиро бо роҳибони **игноратӣ** муқоиса мекард, лекин тавре ки бо ин муқоиса он роҳибонро раҳ мезад (Флобер, Хонум Боварӣ, с.196) (**Игноратӣҳо (ҷоҳилҳо) номест, ки яке аз ҷамъиятҳои роҳибон ба сифати нишони фурӯтанӣ ба худ гирифта буд, ки аҳли ин ҷамъият бо роҳи хайрия ба камбағалон кумак мерасонданд**).

**Capucins** - маънои аҳли як ҷамъияти роҳибони католикиро дорад.

**Catéchisme** - дар повараки китоби забони тоҷикӣ чунин шарҳ дода шудааст: **нақли мухтасари аҳкоми дин дар шакли саволу ҷавоб**. Инчунин он

маъноҳои талқин кардан ба дин, номи китоб, омӯзонидани асосҳои дин ва талқин намудан ба дини насрониро дорад.

*Ignorantins* - номест, ки яке аз ҷамъиятҳои роҳибон ба сифати нишони фурӯтанӣ ба худ гирифта буд, ки аҳли ин ҷамъият бо роҳи хайрия ба камбағалон кумак мерасонданд. Дар матни англисӣ тарҷумон “*clerical schools*” - ро ба маънои *мактабҳои динӣ* тарҷума кардааст.

Тавре мушоҳида мешавад, вожаҳои мавриди назар транскрипсия/транслитератсия шуда, ба забони тоҷикӣ бо усули тарҷумаи тасвирӣ интиқол ёфта, дар забони англисӣ муодилҳои онҳо истифода шудаанд.

Вожаҳои баррасишудаи зербоби мазкур: *le curé-cure* - *аббат*; *vicaire-vicaire's*- *викарий*; *Capucins-Capuchin*- *Капусин*; *catéchisme-catechism*- *катехизис*; *ignorantins* - *clerical schools* - *игнорат*.

#### В) Табақаҳои иҷтимоӣ;

Ҳар як ҷомеа бо хусусиятҳои худ аз ҷомеаи дигар, алалхусус, ҷомеаи гуногунзабон фарқ мекунад, ки ашёву ҳодисаҳои ҳаёт дар он ба таври хос ифода меёбанд.

Мисолҳоро баррасӣ менамоем:

1. A l’habiller, voulut en faire sa *femme de chamber* (Flaubert, Madame Bovary, с.189). – Her wanted to make a *lady’s-maid* of her (Flaubert, Madame Bovary, с.190). - Эмма вайро ба худ *камеристка* кардан мехост (Флобер, Хонум Боварӣ, с.184) (*Камеристка- хизматгори хоси занони бой*).

2. C’était là le *groom* en culotte courte dont il fallait se contenter! (Flaubert, Madame Bovary, с.193). – And this was the *groom* in knee-britches with whom she had to be content! (Flaubert, Madame Bovary, с.195). - Ба ҷойи *груми* шалворпӯш, ана, бо ҳамин хел хизматгор каноат кардан лозим меомад (Флобер, Хонум Боварӣ, с.185) (*Грум- хизматгоре, ки савора ба хӯҷаинаш ҳамроҳи мекунад, палтарсавор*).

Дар ҷумлаи аввал калимаи *femme de chamber* дида мешавад. Он ба забони тоҷикӣ дар шакли русиаш *камеристка* омада, ба маънои



*хизматгорзан* тарчума шудааст. Дар давраҳои қадим, асосан, дар Аврупо ҳар зани сарватманд ба худ хизматгор дошт, ки ӯ танҳо ба ҳамон зан хизмат мекард.

Дар ҷумлаи дуюм калимаи *groom* истифода шудааст, ки дар Аврупои Ғарбӣ, дар Россияи пешазреволюционӣ навкареро ифода мекард, ки савора ба сафар мебаромад. Дар луғатҳо *groom* боз ба маънои *хизматгор*, *саис*, *аспбон ва коргар* низ омадааст.

Аз таҳлили ҷумлаҳои қайдгардида аён мешавад, ки ҳар ду калима - *грум* ва *камеристка* ба забони тоҷикӣ ба таври омезиш ба воситаи транскрипсия/транслитератсия ва тарҷумаи тасвирӣ интиқол ёфтаанд.

Мисоли дигар:

Mais à la fin de sa troisième, ses parents le retirèrent du collège pour lui faire étudier la médecine, persuadés qu'il pourrait se pousser seul jusqu'au *baccalauréat* (Flaubert, Madame Bovary, c.219). – But at the end of his third year his parents withdrew him from the school to make him study medicine, convinced that he could even take his *degree* by himself (Flaubert, Madame Bovary, c.221). - Аммо дар охири соли сеюми таълим падару модараш ӯро аз коллеж гирифтанд, ки ба омӯхтани илми тиб машғул шавад: онҳо боварӣ доштанд, ки писарашон Шарл бо қувваи худ бе ёрии мактаб ҳам ба унвони *бакалавр* соҳиб хоҳад шуд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.216) (*Бакалавр - дар Фаронса ва баъзе мамлакатҳои дигар тамомкунандаи мактаби миёнаро бакалавр мегӯянд*).

Калимаи *бакалавр* маънои дараҷаи поёни илмиро дар университетҳои қадимӣ ва Англияи ҳозира дорад ва дар Фаронса шахсеро ифода мекунад, ки мактаби миёнаро тамом кардааст. Дар мамлақати мо низ баъд аз ҷорӣ шудани усули нави таҳсил, яъне низоми кредитии таҳсилот чанд соли охир калимаи *бакалавр* маъмул ва оммафаҳм гаштааст. Вале ба ин нигоҳ накарда, барои пурра дарк намудани маънои контекстуалии калимаи мазкур эзоҳи иловагӣ лозим аст, ки дар матни забони тоҷикӣ онро мушоҳида намудан мумкин аст.

Вожаҳои зерин дар ин зербоб баррасӣ шудаанд: *femme de chamber - lady's-maid* – камеристка; *groom - groom* – грум; *baccalauréat - degree* – бакалавр.

### Г) Ниҳодҳои сиёсӣ

Вожаҳои ифодакунандаи ниҳодҳои сиёсӣ, бешубҳа, унсурҳои забони мемуанд, ки беназир буда, хоси маҳал ва муҳитҳои ҷудогона мебошанд.

Il se tut, cherchant des yeux un public autour de lui, car, dans son effervescence, le pharmacien, un moment, s'était cru en plein conseil *municipal* (Flaubert, Madame Bovary, c.200). – He ceased, looking round for an audience, for in his bubbling over the chemist had for a moment fancied himself in the midst of the town *council* (Flaubert, Madame Bovary, c.202). - Дорухонаҷӣ саргарми ҳунари нотиқии худ шуда, лаҳзае худро дар маҷлиси *муниципалитет* пиндошт, бинобар ин, бе ихтиёр чашм ба шунавандагон бардошту дарҳол хомӯш шуд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.198) (*Муниципалитет - худидоракунии шаҳр*).

Калимаи мавриди таваччуҳи мо *municipal* буда, дафтари худидоракунии маҳаллиро ифода менамояд. Дар тарҷумаи англисӣ он ҳаммаъноии худро дорад, вале барои хонандаи забони тоҷикӣ шарҳу эзоҳи иловагиро талаб менамояд, ки дар матн оварда шудааст.

Ду мисоли дигар:

1. ...., le *préfet* et le nom des cultivateurs lauréats (Flaubert, Madame Bovary, c.215). - ...., *prefect* and the names of the successful farmers who had obtained prizes (Flaubert, Madame Bovary, c.217). - ..., *ҷаноби префект* ва зикр шудани номи зироатчиёни мукофотгирифтаро табрик мекунанд (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 210) (*Префект - дар Фаронса ва дар баъзе мамлакатҳои дигар амалдори ба мартаба аз ҳама баланди ҳукумати дар департамент, дар округ ва музофот*).

2. On en voit qui circulent isolément, et qui, peut-être, ne sont pas les moins dangereux. À quoi songent nos *édiles?*» (Flaubert, Madame Bovary,

с.340). - Some are seen going about alone, and these are not, perhaps, the least dangerous. What are our *ediles* about?" (Flaubert, Madame Bovary, с.344). - Баъзеашон танҳо мегарданд ва ҳамин хелхояшон эҳтимол чандон аз хатар холи нестанд. Чашми *эдилҳои* мо қучост? (Флобер, Хонум Боварӣ, с.189) (*Эдилҳо - дар Рими қадим шахсоне, ки ба тартиби ҷамъиятӣ ва ба биноҳои ҷамоатӣ назорат мекарданд ба маънои васеъ – намояндагони маъмурияти шаҳр*).

Калимаи ҷумлаи якум *préfet* мебошад. Он дар луғатҳои англисӣ маъноҳои шахси мутасаддии маъмурӣ ва ё ҳарбӣ дар Рими қадим, намояндаи ҳукумати марказӣ дар баъзе воҳидҳои маъмурии минтақавӣ, сардори полтсия ва шахси вазифадор дар маъмурияти шаҳро дорад [АВВҮҮ Lingvo x5]. Дар луғати русӣ-тоҷикӣ префект маъноҳои дар Рими қадим номи як қатор мансабҳои маъмурӣ ва ҳарбӣ, инчунин, шахсонро дорад, ки соҳиби ин мансабҳо буданд, сардори департамент. Дар Фаронса сардори полтсияро дорад [Таджикско-русский-таджикский словарь].

Дар ҷумлаи дуюм вожаи *édiles* омадааст. Дар тарҷумаи англисии он шарҳу эзоҳи иловагӣ ба назар намерасад. Чӣ тавре ки дар боло зикр гардид, забонҳои англисӣ ва фаронсавӣ аз умумиятҳои луғавӣ зиёд бархӯрдор буда, хонандагони ин забонҳо дар дарки воҳидҳои забон дар бисёр мавридҳо ба шарҳу эзоҳи иловагӣ ниёз надоранд. Дар тарҷумаи матни тоҷикӣ дар шакли *эдил* транскрипсия/транслитератсия шуда, дар поварақи китоб маънои он шарҳ дода шудааст.

Бояд гуфт, ки равиши интиҳобкардаи тарҷума маънои вожаро хуб ифода кардааст.

Вожаҳои баррасишуда: *municipal-council*–*муниципалитет*; *préfet* – *prefect* –*префект*; *édiles* – *ediles* - *эдил*.

#### Г) Мафҳумҳои асотирӣ

Тобиши минтақавӣ ва маҳаллӣ доштани вожаҳои ифодакунандаи мафҳумҳои асотирӣ шубҳае ба миён намеорад ва онҳо дар гурӯҳи ВБ баррасӣ мешаванд.

Чанд мисол меорем:

1. ...., une tête de *Minerve* au crayon noir, encadrée de dorure, et qui portait au bas, écrit en lettres gothiques: «À mon cher papa» (Flaubert, Madame Bovary, c.224). - ....,was a crayon head of *Minerva* in gold frame, underneath which was written in Gothic letters “To dear Papa” (Flaubert, Madame Bovary, c.227). - ..., сари *Минерва* буд, ки чорчӯбааш зарҳалӣ буда, зиннати хона ҳисоб меёфт. Дар поёни расм бо ҳарфҳои готӣ ин калимаҳо сабт шуда буданд: «Ба падарҷони азизам» (Флобер, Хонум Боварӣ, с.223) (*Минерва - дар асотири Рими қадим олиҳаи ҳикмат, пири илм, санъат ва касбу ҳунарҳо буд*).

2. *Amour*, se balançant à une escarpolette de chocolat,.... (Flaubert, Madame Bovary, c.229). - Colonnades and stucco statuettes all round, ...., then on the second stage was a dungeon of *Savoy cake*, surrounded by many .... (Flaubert, Madame Bovary, c.231). - Дар ин марғзор *амурӣ* майдае ба аргунчаки шаколадин алвонҷ меҳӯрд, ..... (Флобер, Хонум Боварӣ, с.227) (*Амур - дар асотири Рими қадим ҳудои ишқ, ки дар шакли писарбачаи қанотдори тиру камон ба даст тасвир карда мешуд*).

3. ...., de *madones*, de lagunes, de *gondoliers*, pacifiques compositions qui lui laissaient entrevoir, à travers la niaiserie du style et les imprudences de la note, l’attirante fantasmagorie des réalités sentimentales (Flaubert, Madame Bovary, c.64). - ..., *madonnas*, lagunes, *gondoliers*; -mild compositions that allowed her to catch a glimpse athwart the obscurity of style and the weakness of the music of the attractive phantasmagoria of sentimental realities (Flaubert, Madame Bovary, c.69). - ...., *мадоннаҳо* лагунаҳо ва *гондолерҳо* чизи дигаре набуд, инҳо романҳое буданд, ки дар онҳо бо вҷуди ҳамаи содагии услуб ва ночаспони гармонияшон ба чашми ҳуш манзараҳои ҳаёлии дилкаши воқеияти чилвагар мешуд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.78) (*Мадонна - номи модарҳудо, инчунин расм ё ҳайкали он*) (*Гондолер - қайқӣ, қайқрон дар Италия*).

4. Aussitôt la bonne dame, entrevoyant l'éternel épouvantail des familles, c'est-à-dire la vague creature pernicieuse, *la sirène*, le monstre, qui habite fantastiquement les profondeurs de l'amour (Flaubert, Madame Bovary, c.333). - The good lady at once conjuring up the eternal bugbear of families, the vague pernicious creature, the siren, the monster, who dwells fantastically in depths of love (Flaubert, Madame Bovary, c.338). - Ҳамон дам ба назари кампири содадил хӯсаи доимии ҳама хонадонҳо - яъне кадом як махлукаи номафҳуми шуми пуркасофат, *сирена*, аждаҳои нест дар ҷаҳон, ки дар қаъри дарёи ишқ зиндагӣ мекунад, мучассам шуд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.219) (*Сирена - дар асотири Юнони қадим парии обӣ, ки бо хониши худ баҳрнавардонро бурда, онҳоро ба ҷойҳои хатарнок кашида, ба ҳалокат меандохтааст*).

Маънои *Minerve* дар асотири Рими қадим ҳамчун *олиҳаи ҳикмат, пири илм, санъат ва касбу ҳунарҳо* дарҷ гардидааст.

*Amour* дар повараки китоби забони тоҷикӣ чунин шарҳ дода шудааст: *худои ишқ, ки дар шакли писарбачаи қанотдори тиру камон ба даст тасвир карда мешуд.*

*Madones*- номи модархудо, инчунин расм ё ҳайкали он буда, *gondoliers* маънои *қайқчи ва қайқрон-ро* дорад.

Калимаи *la sirène* дар луғатҳои русӣ-тоҷикӣ якчанд маъно дорад, чунончӣ: *парии обӣ, ҳуки обӣ, асбоби ихроҷи тобишҳои садо ва чен кардани онҳо, нозанини сангдил, асбоби ихроҷи бонги баланд дар биноҳо, киштиҳо, корхонаҳо* ва ғайра [Таджикско-русский-таджикский словарь].

Шарҳу эзоҳоте, ки тарҷумон дар ҷаҳор ҷумлаи болозикр овардааст, зарури тавзеҳи иловагии ин вожаҳоро дар матни асли аз байн мебарад. Дар бобати тарҷума ҳаминро бояд зикр кард, ки дар аксари мавридҳо вожаҳои ин зергурӯҳ дар забони англисӣ муодилҳои худро ёфта, дар забони тоҷикӣ нисбат ба онҳо омезиши транскрипсия/транслитератсия ва тарҷумаи тасвирӣ татбиқ шудааст.

## Д) Воситаи нақлиёт

Бо вучуди баъзе умумиятҳо дар даврони муосир аз лиҳози вожаҳои ифодакунандаи воситаҳои нақлиёт, шаклҳои таърихии онҳо хусусияти минтақавӣ ва маҳаллӣ доранд.

Ду ҷумлаеро таҳлил менамоем, ки калимаҳои истифодашуда ифодакунандаи як навъи нақлиёт дар замонҳои қадим мебошад. Чунончи,

1. Enfin son mari, sachant qu'elle aimait à se promener en voiture, trouva un boc d'occasion, qui, ayant une fois des lanternes neuves et des garde-crotte en cuir piqué, ressembla presque à un *tilbury* (Flaubert, Madame Bovary, с.55). - Finally her husband, knowing that she liked to drive out, picked up a second-hand dogcart, which, with new lamps and splashboard in striped leather, looked almost like a *tilbury* (Flaubert, Madame Bovary, с.59). - Ба замми ин шавҳараш, ки медонист занаш фойтунсавориро нағз мебинад, фойтуни дукасае харид, ки онро як кас зарур шуда, ба фурӯш монда буд ин фойтун, аслан, *шарабан* бошад ҳам, лекин чун аз ду тараф ду фонуси нав дошт ва канотҳояш аз чарми бахия дӯзишудае сохта шудагӣ буд, бинобар ин, як навъи бошукуҳи боёна дошт, ки, агар онро баъзеҳо фойтуни *тилбурӣ* ҳам гуфта ҳисоб кунанд, азоб набуд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.49) (*Тилбурӣ - фойтуни дучархаест, ки нишастҳояш баланд ва болопӯшаш чармин аст*).

2. Enfin, au fond de la Place, parut un grand *landau* de louage, traîné par deux chevaux maigres, que fouettait à tour de bras un cocher en chapeau blanc (Flaubert, Madame Bovary, с.59) - At last at the end of the Place a large hired *landau* appeared, drawn by two thin horses, which a coachman in a white hat was whipping lustily (Flaubert, Madame Bovary, с.63). - Оқибат дар канори майдон *ландои* калони кирояе, ки ба он ду аспи лоғар бастагӣ буд, пайдо шуд, аробакаши телпаксафед “ха” гуфта аспҳоро камчин мезад (Флобер, Хонум Боварӣ, с.57) (*Ландо - як навъ фойтуни чоркасаи болопӯшнок*).

Калимаҳои мавриди таваҷҷуҳи мо *tilbury* ва *landau* буда, дар забони тоҷикӣ маънои *фойтуни дучарха*, яъне аробаро доранд. Дар нимаи якуми

асри 19 чунин фойтунҳои дучарҳаи болокушодаро ҳамчун нақлиёт барои кашонидани одамон ва бор истифода мебуданд. Фарқи ин фойтунҳо дар он аст, ки тилбурӣ аробаи дучарҳаи дунафара буда, ландо фойтуни чорчарҳаи чоркаса мебошад. Ин гуна нақлиёт дар давлатҳои Аврупо хеле маъмул буд, хусусан, дар Фаронса. Дар айни замон низ, истифодаи чунин фойтунҳо дар баъзе мамлакатҳои шоҳигарӣ аз байн нарафтааст.

Тарҷумаи ин зергурӯҳи вожаҳо аз ҳолатҳои таҳлилшуда хеле фарқунанда набудааст, ки омезиши транскрипсия/транслитератсия ва тарҷумаи тасвириро бар истисноӣ баъзе калимаҳои фаронсавӣ ва англисӣ такроран мушоҳида менамоем.

Дар ин зербоб вожаҳои зерин баррасӣ шудаанд: *tilbury- tilbury- тилбурӣ; landau- landau- ландо*.

#### Е) Ҳодисаҳо ва шахсиятҳои таърихӣ

Маълум аст, ки ҳар як қавму миллат таърихи нотақрори худро дорад, ки дар он ҳодисаҳо ва шахсиятҳои хос таҷассум меёбанд. Ба чанде аз онҳо дар матни романи интихобии худ ишора мекунем:

Bayard mourant, quelques férocités de Louis XI, un peu de *Saint Barthélemy*, le panache du Béarnais, et toujours le souvenir des assiettes peintes où Louis XIV était vanté (Flaubert, Madame Bovary, с. 25). - Bayard, some cruelties of Louis XI, a little of St. *Bartholomew's Day*, the plume of the Bearnais, and always the remembrance of the plates painted in honour of Louis XIV (Flaubert, Madame Bovary, с.30). - Баярди дар бистари марг хобида, кадом як зулму бераҳмиҳои Людовиқи XI воқеаҳои чудоғонаи шаби *Варфоломей*, туғи қулоҳи Беарну ва табақҳои мунаққаше, ки навиштаҷоташон Людовиқи XIV-ро тавсиф мекунанд ва ёдашон дар хоҳири Эмма маҳкам нақш баста буд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.29) (*Шаби Варфоломей - қатли оми протестантҳои фаронсавӣ (гугенотҳо), ки дар Париж дар арафаи иди Варфоломеи валӣ, 24 августи соли 1572 аз тарафи католикҳо ташкил шуда буд*).

Калимаи *Варфоломей* дар таърихи давлатдории фаронсавиён

накш бастааст. Дар ин шаб католикҳо қабилаи гугенотҳоро ваҳшиёна ба қатл мерасонанд. Калимаи мазкур бо роҳи тарҷумаи тасвирӣ тарҷума шудааст.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ на танҳо калимаҳое шарҳ дода шудаанд, ки ба тарҷумаи тасвирӣ тааллуқ доранд, инчунин, исмҳои шахс ва номгӯйи асарҳо низ ба таври омехта дар поварақ ба таври муфассал маънидод карда шудаанд, ки онҳоро мо дар таҳлили мисолҳои худ дарҷ менамоем:

Мисолҳои дигар:

1.Elle se laissa donc glisser dans les méandres *Lamartiniens*, écouta les harpes sur les lacs ..... (Flaubert, Madame Bovary, с.354). - She let herself glide along with *Lamartine* meanderings, listened to harps on lakes, .... (Flaubert, Madame Bovary, с.357). - Ин аст, ки ба ҳаёлпарварихои *Ламартинона* дода шуд, овози навохтани удро дар лаби кулҳо, .... (Флобер, Хонум Боварӣ, с.178) (*Ламартин - (1790-1869) шоири романтик, таърихшинос ва арбоби сиёсии Фаронса*).

2.Elle étudia, dans *Eugène Sue*, des descriptions d'ameublements; .... (Flaubert, Madame Bovary, с.359). - In *Eugene Sue* she studied descriptions of furniture; .... (Flaubert, Madame Bovary, с. 362). - Ӯ ин рӯзи китобҳои *Эжен Су* чигунагии мебелҳоро меомӯхт; .... (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 182) (*Эжен Су-(1804-1857) нависандаи фаронсавӣ, муаллифи романҳои сотсиалии “Асрори Париж”, “Аҳашфер”, “Асрори халқ”, ки дар вақташ машҳур буданд*).

3.Sans doute les sacristies entendent le progrès d'une autre manière. Libre à vous, messieurs de *Loyola!* (Flaubert, Madame Bovary, с.367). - No doubt the priests understand progress in another fashion. Just as you please, messieurs the followers of *Loyola!* (Flaubert, Madame Bovary, с.370). - Дар маъбадҳо, албатта, прогрессро тамоман ба маънии дигар мефаҳмиданд. Ихтиёр ба дасти Бахтиёр, чанобон *Лойолаҳо!* (Флобер, Хонум Боварӣ, с.156) (*Лойолаҳо Игнатий - таъсискунандаи реаксионитарин ташкилоти католикӣ - чамбияти иезуитҳо, ки онро чамбияти “бародарони Исо” низ*



*мегуфтанд. Номи Лойола тимсоли риёкорӣ ва чинояткориӣ бо тақвофурӯшӣ рӯйпӯшшудае мебошад).*

Дар ин се мисоле, ки қайд намудем, калимаҳои *Lamartiniens, Eugène Sue ва Loyola* ба исми хос тааллуқ дошта, ному насабро ифода менамоянд. Дар ҷумлаи аввал исми шахси *Ламартин* истифода шудааст, ки номи пурраи шоир Алфонс Мари Луи де Ламартин буда, ӯ таърихшинос ва арбоби сиёсии Фаронса низ мебошад. Ламартин баъд аз инқилоби соли 1848 вазифаи вазири корҳои хориҷиро ба уҳда дошт. Дар ҷумлаҳои дуюм ва сеюм низ исмҳои шахси *Эжен Су ва Лойола омадаанд*. Маълумоти пурраи онҳо дар поварақи китоб дарҷ ёфтааст.

Хулоса, вожаҳои ифодакунандаи мафҳумҳои иҷтимоию сиёсӣ дар асар ба таври васеъ таҷассум ёфтаанд. Тарҷумаи онҳо ба забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ дар доираи меъёрҳои мавҷуда сурат гирифтааст, ки миёни онҳо усулҳои транскрипсия/транслитератсия, тарҷумаи тасвирӣ ва ғайра пурмаҳсул будаанд.

Аксари вожаҳои мавриди таҳлили ин зербоб инҳо мебошанд: *Saint Barthélemy- Bartholomew's Day-Варфоломей; Lamartiniens- Lamartine-Ламартин; Eugène Sue- Eugene Sue-Эжен Су; Loyola- Loyola-Лойола*.

### 3.3.Тарҷумаи экзотизмҳои сохторӣ

Дар зербоби мазкур яке аз гурӯҳҳои вожаҳои бемуодил, яъне экзотизмҳои сохториро баррасӣ менамоем. Ҳангоми таҳқиқ муайян гардид, ки экзотизмҳои сохторӣ низ дар асари мавриди назар хеле серистеъмол мебошанд. Бинобар ин мо экзотизмҳои сохтории ҷамъоваринамударо таҳлил намуда, роҳҳои тарҷумаи онҳоро ба забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муайян месозем.

Экзотизмҳои сохторӣ воҳидҳои луғавии забон мебошанд, ки аз нигоҳи сохтор ва шакли калимасозии худ дар забони дигар бо ҳамон қолаб ва сохтор муодили луғавӣ надоранд ва барои тарҷумаи онҳо тарҷумон роҳу

воситаҳои махсусро аз қабилӣ шарҳи маънӣ, тарҷумаи маъноӣ, тасвирӣ ва ғайра чӯё мешавад.

Мисолҳо:

1. Votre abonnement de musique est terminé, dois-je le *reprendre*. Non, répondit-elle. – Pourquoi? – Parce que... (Flaubert, Madame Bovary, c.216). – Your music subscription is out; am I to *renew* it?" "No," she replied. "Why?" "Because..." (Flaubert, Madame Bovary, c.140). – Обунаи нотаатон тамом шуд, онро **нав кунам**? Не,- ҷавоб дод Эмма. – Барои чӣ? – Барои ин ки... (Флобер, Хонум Боварӣ, с.117).

Дар матни асли як экзотизми сохторӣ истифода шудааст, ки ин “*reprendre*” буда, маънояш ба забони тоҷикӣ «таҷдид кардан» мебошад. Чӣ тавре ки дида мешавад, дар матни забони англисӣ муодили он “*renew*” мебошад ва нисбат ба забони англисӣ экзотизми сохторӣ шуда наметавонад. Дар забони тоҷикӣ бо як феъли таркибии “нав кардан” ифода ёфтааст ва экзотизми сохторӣ мебошад, зеро калимаи матни асли шаклан тағйир ёфта, дар забони тоҷикӣ айнан ин қолаби калимасозӣ бо истифодаи пешванд мавҷуд нест. Гузашта аз ин, барои тарҷумаи саҳеҳи як вожа ду калима- феъли таркибӣ истифода шудааст.

Пас, таҳлили тарҷума нишон медиҳад, ки экзотизми сохторие, ки дар матни асли истифода шудааст, дар забони англисӣ муодили худро дорад, вале дар забони тоҷикӣ ҳамқолаби худро надорад ва аз ин сабаб тарҷумаи тасвирӣ шудааст.

2....., s'il est bon de les arracher par-ci et de les *ressemer* parlà, de propager les unes, de détruire les autres;... (Flaubert, Madame Bovary, c.274). – ....., which are unproductive and which nutritive, if it is well to pull them up here and *re-sow* them there, to propagate some, destroy others;... (Flaubert, Madame Bovary, c.179). – ....., кадомашон бефоида ва кадомашон серғизо буданашро шинохта тавонистан, лузумияти **аз як чо гирифта, ба ҷойи дигар кӯчат кунонданашон**, паҳн кардани баъзеашон ва несту нобуд кунондани баъзе дигарашонро дида тавонистан лозим аст... (Флобер, Хонум Боварӣ, с.149).

Экзотизми сохторӣ ин *ressemer* буда, ба забони англисӣ бо муодили *re-sow-po* интиқол ёфтааст ва он муодили пурра мебошад, зеро аз ҷиҳати сохтори калимасозӣ шабоҳат доранд.

Ба тарҷумаи забони тоҷикӣ назар афканем, маълум мегардад, ки тарҷумон экзотизми сохтории дар матни аслии истифодашударо аз ҷиҳати набудани ин гуна роҳи калимасозӣ дар забони тоҷикӣ бо калимаҳои бештар ифода намудааст ва ин ҷавобгӯии талаботи тарҷума мебошад. Аз таҳлили мисолҳо ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки экзотизми сохтории дар матни аслии истифодашуда дар забони англисӣ муодили худро дорад, вале дар забони тоҷикӣ ҳамқолаби худро надорад ва аз ин сабаб бо роҳи тарҷумаи тасвирӣ бо калимаҳои зиёд тарҷума шудааст.

3. Et il descendit conter le résultat à cinq ou six curieux qui stationnaient dans la cour, et qui s’imaginaient qu’Hippolyte allait **reparaître** marchant droit (Flaubert, Madame Bovary, c.363). - And he went down to tell the result to five or six inquirers who were waiting in the yard, and who fancied that Hippolyte would **reappear** walking properly (Flaubert, Madame Bovary, c.233). - Дорухонаҷӣ берун баромад, ки натиҷаҳои амалиёти ҷарроҳиро ба панҷ-шаш кунҷковон ҳикоя кунад; онҳо дар сахни хавлӣ тӯб шуда, ана, ҳозир Ипполит бо пойи тамоман сиҳатшуда **аз нав пайдо хоҳад шуд**, гуфта мепиндоштанд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.196).

Чунонки мебинем, дар матни аслии як экзотизми сохтории “**reparaître**” истифода шудааст ва дар тарҷумаи забони англисӣ тарҷумон муодили онро истифода бурдааст. Ҳаммаънои он дар забони англисӣ “**reappear**” мебошад.

Чӣ тавре ки дар тарҷумаи забони тоҷикӣ дида мешавад, ин мисол бо вожаҳои зиёд ифода шудааст - **аз нав пайдо шудан, дубора пайдо шудан ва ё такроран пайдо шудан**. Ин ҳам намунаи тарҷумаи тасвирӣ мебошад.

Дар миёни мисолҳои ҷамъоваринамудаи мо намунаҳои мушоҳида кардан мумкин аст, ки вожаи забони фаронсавӣ нисбат ба ҳар ду забон ЭС мебошад:

1. Et il courut encore vers le capitaine. Celui-ci rentrait à sa maison. Il allait **revoir** son tour (Flaubert, Madame Bovary, с.313). And he once more ran off to the captain. The latter was going back **to see his lathe again** (Flaubert, Madame Bovary, с.203). Ў боз тохта, ба пеши капитан рафт. Вай шитоб дошт, ки ҳар чи зудтар ба хонааш равад, дастгоҳи дурбинро **боз кай меида бошам** гуфта, бетоқатӣ мекард (Флобер, Хонум Боварӣ, с.170).

Аз таҳлили мисоли боло дидан мумкин аст, ки дар матни забони фаронсавӣ як экзотизми сохтори **revoir** истифода шудааст. Дар забони англисӣ он **to see again** тарҷума шудааст ва ин, албатта, муодили луғавии матни аслии шуда наметавонад. Аз сабаби набудани муодили “баробархуқ” калимаи мазкур ба забони англисӣ бо роҳи тарҷумаи тасвирӣ тарҷума шудааст. Мавриди зикр аст, ки бо вучуди ҷой доштани муодили калимасозӣ бо префикси **-re** дар забони англисӣ, калимаҳое ба назар мерасанд, ки бо ёрии вожаҳои бештар ифода меёбанд.

Маъноии ЭС **revoir** дар забони тоҷикӣ дар шакли **аз нав дидан, такроран дидан ва ё дубора дидан** ифода ёфтаас. Чунин роҳи калимасозӣ дар забонҳои фаронсавӣ ва англисӣ вучуд дорад, вале дар забони тоҷикӣ маъмул нест. Аз ин лиҳоз, забони тоҷикӣ барои маънидод кардани онҳо аз имкониятҳои дигари худ, аз ҷумла шарҳи маънӣ, яъне тарҷумаи тасвирӣ истифода мебарад.

2. Ce serait à **recommencer** plus tard. Est-ce qu'on peut faire entendre raison à des femmes pareilles! (Flaubert, Madame Bovary, с.416). - It would all have **to be begun over again** later on. As if one could make women like that listen to reason!” (Flaubert, Madame Bovary, с.266). - Андаке баъдтар боз ҳамаашро **аз нав сар кардан** лозим меояд. Магар барои ин хел занҳо мантиқ гуфтани чиз ҳаст?» (Флобер, Хонум Боварӣ, с.224).

Дар матни забони фаронсавӣ экзотизми сохторӣ истифода шудааст, ки дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ сохтори ҳаммаъноии худро надорад. Дар матни англисӣ бо калимаҳои бештар, яъне **to be begun over** ва дар забони тоҷикӣ **аз нав сар кардан** тарҷума шудааст. Ин мисол ҳам ба забони тоҷикӣ

ва ҳам ба забони англисӣ бо роҳи тарҷумаи тасвирӣ интиқол ёфтааст ва чавобгӯии талаботи тарҷума мебошад.

Мисоли зерин низ аз ҳамин қабил аст:

-Je serai loin quand vous lirez ces tristes lignes; car j'ai voulu m'enfuir au plus vite afin d'éviter la tentation de vous *revoir* (Flaubert, Madame Bovary, c.418). - I shall be far away when you read these sad lines, for I have wished to flee as quickly as possible to shun the temptation of *seeing you again* (Flaubert, Madame Bovary, c.269). - Вақте ки шумо ин номаи ғамгинонаро мехонед, ман аз ин ҷо хеле дур мешавам, ва ман хоҳиши зуд аз ин ҷо рафтавро доштам, то ки майли *дубора дидани* шуморо аз худ дур кунам (Флобер, Хонум Боварӣ, с.174).

Аз таҳлили мисоли боло дарк кардан мумкин аст, ки дар матни забони фаронсавӣ экзотизми сохтори *revoir* истифода шудааст. Дар забони англисӣ *to see again* ва дар забони тоҷикӣ *дубора дидан* тарҷума шудааст ва ин, албатта, муодили луғавии воҳиди матни аслии шуда наметавонад. Аз сабаби набудани муодили он ҳам дар забони англисӣ ва ҳам дар забони тоҷикӣ, бо калимаҳои бештар интиқол ёфтааст.

ВБ дар шакли ЭС, ки дар ҷумлаҳои зерин омадаанд, дар ҳар ду забон баробарҳои луғавии худро аз лиҳози стохтор, яъне калимасозӣ, надоранд ва бо услуи маъруфи шарҳи маънӣ тарҷума шудаанд:

1. Номас н'оса луй *reparler* des dispositions funèbres; ce fut l'ecclésiastique qui parvint à l'y résoudre (Flaubert, Madame Bovary, c.668). - Номас did not dare to *speak to him again* about the funeral arrangements; it was the priest who succeeded in reconciling him to them (Flaubert, Madame Bovary, c.427). -Оме бо ӯ ба *дубора баровардани гапи* маросими ҷаноза ҷуръат накард, аз уҳдаи ин кор руҳонӣ баромад (Флобер, Хонум Боварӣ, с.359).

Дар матни аслии экзотизми сохтори "*reparler*" дида мешавад. Экзотизми сохтори мазкур бо префикси *-re* калимасозӣ карда шудааст. Решаи калимаи мазкур "*parler*" буда, маънояш *гап задан* мебошад.

Ҳангоми тарҷума намудани воҳиди луғавии мазкур ба забони англисӣ “*to speak again*” ва ба забони тоҷикӣ “*дубора баровардани гап*”, яъне *дубора гап задан* тарҷума шудааст. Аз таҳлили тарҷума бармеояд, ки экзотизми сохтории дар ин мисол истифодашуда ба забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ бо роҳи тарҷумаи тасвирӣ тарҷума шудааст.

2. -Rodolphe se leva pour aller fermer la fenêtre, et, quand il *se fut rassis*. – Il me semble que c’est tout. Ah! encore ceci, de peur qu’elle ne vienne à me *relancer* (Flaubert, Madame Bovary, c.c. 418). - Rodolphe got up to, shut the window, and when he had *sat down again*–“I think it’s all right. Ah! and this for fear she should come and *hunt me up*” (Flaubert, Madame Bovary, c.268). - Шуълаи ду шамъ ларзон шуд. Родолф хест, тирезаро пӯшид ва *дубора боз ба ҷояш нишаст*. Гӯё ҳама гап гуфта шуд. Ҳа, як гап мондааст! Боз илова кардан лозим аст, вагарна *боз ангал нашавад*» (Флобер, Хонум Боварӣ, с.225).

Дар ҷумлаи мавриди таҳлили мо ду экзотизми сохторӣ истифода шудааст. Инҳо *rasseoir va relancer* буда, дар тарҷумаи забони англисӣ тарҷумон он дар шакли *sat down again va hunt me up* тарҷума гардидааст, ки он муодили луғавӣ ё худ яккалимагии воҳиди матни аслии шуда наметавонад. Азбаски ин гуна роҳи калимасозӣ дар забон англисӣ маъмул нест ва ин мисоли қайдгардида бо ёрии калимаҳои зиёд ифода ёфтааст. Қайд кардан бамаврид аст, ки *rasseoir* шакли масдарии феъл аст, вале дар матни забони фаронсавӣ дар шакли тасрифшудаи замони гузашта омадааст, яъне *se fut rassis*. Дар тарҷумаи матни забони тоҷикӣ ин экзотимҳои сохтории *rasseoir- дубора боз ба ҷояш нишаст ва relancer- боз ангал нашавад* тарҷума шудааст. Яъне маънои экзотизми сохтории яқум *дубора ба ҷойи худ нишастан, такроран нишастан* буда, маънои экзотизми сохтории дуҷум ин *боз ангал шудан, дубора партофтан, аз сари нав ҳамла кардан ва такроран ба боло баровардан* мебошад, ки ин гуна думаъноӣ дар матни забони тоҷикӣ низ ба назар мерасад.

Аз таҳлил ва баррасии зербоби мавриди назар ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки аксарияти экзотизмҳои сохторӣ хусусан ба забони тоҷикӣ ва дар баъзе мавридҳо ба забони англисӣ низ бо роҳи тарҷумаи тасвирӣ тарҷума шудаанд. Бояд қайд намуд, ки тарҷумаи тасвирӣ тағйироти лексикӣ дастури буда, дар он воҳиди луғавии матни асли бо калима ва ибораҳои иваз карда мешаванд, ки маънои онро равшан менамоянд.

Дар ин зербоб вожаҳои мазкур баррасӣ шудаанд: *reprendre-renew- нав кардан; ressemer - re-sow - аз як ҷо гирифта ба ҷойи дигар кӯчат кунонданашон; reparaitre- reappear-аз нав пайдо кардан; revoir - to see again- аз нав دیدан, такроран دیدан ва ё дубора دیدан; recommencer - to be begun over- аз нав сар кардан; reparler-to speak again- дубора гап задан ва ғ.*

### 3.4. Тарҷумаи ономастика

Дар забоншиносӣ бахши махсусе вуҷуд дорад, ки ба омӯзиши исмҳои хос бахшида шудааст, ки онро **ономастика** меноманд.

Ономастика аз калимаи юнонӣ **onomastikós-** гирифта шуда, ба ном ё ин ки номгӯй дахл дорад ва аз таърифҳои зерин бархӯрдор аст:

-қисмати забоншиносие буда, исмҳои хосро бо таърихи пайдошавӣ ва аз нав бавучудӣ дар натиҷаи истифодаи зиёд дар забон меомӯзад;

-исмҳои хоси намудҳои гуногунро (вожаҳои ономастикӣ) меомӯзад, яъне онимия мебошад, ки ба антропонимика, топонимика, зоонимика тақсим мешавад.

Чунонки дар қайдҳои Ф.М.Турсунов мушоҳида менамоем, “номҳои махсуси одамон, насаб, номҳои ҷуғрофӣ, воқеаҳои таърихӣ, дарёҳо, кӯлҳо, баҳрҳо, уқёнусҳо, номи асарҳо, рӯзномаҳо, журналҳо, номҳои астрономӣ ва ғайра, инчунин, лақабҳо ва таҳаллусҳо ба гурӯҳи исмҳои хос дохил мешаванд” [143, с. 157]. С. Влахов дар таҳқиқоти худ қайд кардааст, ки “маводи ономастикӣ дорои иқтидори калони фарҳангшиносӣ буда,

маводи таърихӣ ва фарҳангии номҳои чуғрофиро инъикос менамоянд” [32, с.11].

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар таҳқиқоти мо ономастика ба яке аз гурӯҳҳои калони вожаҳои бемуодил дохил карда мешавад. Дар кори худ мо бештар ба баъзе гурӯҳҳои ономастика дар забонҳои муқоисашаванда таваҷҷуҳ хоҳем кард. Онҳо тобиши миллӣ дошта, барои хуб дарк намудан шарҳу эъзоҳи иловагӣ тақозо менамояд.

Мисолҳоро таҳлил ва баррасӣ менамоем:

### Номи асарҳо

Elle avait lu *Paul et Virginie* et elle avait rêvé la *Maisonnette de bambous, le nègre Domingo, le chien Fidèle*, mais surtout l’amitié douce de quelque bon petit frère, .... (Flaubert, Madame Bovary, с.74). - She had read “*Paul and Virginia*,” and she had dreamed of *the little bamboo-house, the nigger Domingo, the dog Fidele*, but above all of the sweet friendship of some dear little brother, .....(Flaubert, Madame Bovary, с.70). - Дар бачагиаш Эмма «*Павел ва Виргиния*» - ро хонда буд ва ба таъсири он дар бораи “*Кулбаи бамбуки*”, дар бораи “*Домингои зангӣ*”, дар бораи саги *Фидел*, лекин аз ҳамааш зиёдтар дар бораи дӯстии латифаи додари қобил фикр мекард ....., (Флобер, Хонум Боварӣ, с.79).

Чунонки мебинем, дар ҷумлаи болозикр ибораҳои *Paul et Virginie*, *la Maisonnette de bambous, le nègre Domingo* ва *le chien Fidèle* (“*Павел ва Виргиния*”, “*Кулбаи бамбуки*”, “*Домингои зангӣ*” ва “*Саги Фидел*”) номи асарҳоро ифода менамоянд ва дар матни тарҷума танҳо транскрипсия ва транслитератсия шуда, маънои онҳо аз рӯйи матн ба хонанда равшан мебошанд.

Дар мисолҳои дигар низ намунаҳои унвони асарҳоро мушоҳида кардан мумкин аст:

1. Elle eut dans ce temps-là le culte de *Marie Stuart*, et des vénérationes enthousiastes à l’endroit des femmes illustres ou infortunées. *Jeanne d’Arc, Héloïse, Agnès Sorel*, la belle *Ferronnière et Clémence Isaure*, .... saint *Louis*



avec son chêne, *Bayard* mourant, quelques férocités de *Louis XI*, un peu de *SaintBarthélemy*, le panache du *Béarnais*, et toujours le souvenir des assiettes peintes où *Louis XIV* était vanté (Flaubert, *Madame Bovary*, c.25). - At this time she had a cult for *Mary Stuart* and enthusiastic veneration for illustrious or unhappy women. *Joan of Arc, Heloise, Agnes Sorel, the beautiful Ferroniere, and Clemence Isaure .....*, *St. Louis* with his oak, the dying *Bayard*, some cruelties of *Louis XI, a little of St. Bartholomew's Day, the plume of the Bearnaise*, and always the remembrance of the plates painted in honour of *Louis XIV* (Flaubert, *Madame Bovary*, c.30). - Дар он вақтҳо ӯ *Мария Стюарт*ро мепарастид ва ба ҳамаи занҳое, ки бо қорнамоиҳои худ ё бо номуродии худ ном бароварда буданд, муҳаббати бениҳоят мепарварид. *Жанна Дарк, Элоиза, Агнесса Сорел, Ферронераи Чамила, ва Клеманс Изор .....*, *Людовики Вали дар зери дарахтони булут, Боярди дар бистари марг хобида*, кадом як зулму бераҳмиҳои *Людовики XI*, воқеаҳои ҷудоғонаи *шаби Варфоломей, туғи қулоҳи Берис* ва табақҳои мунаққаше, ки навиштаҷоташон *Людовики XIV* - ро тавсиф мекунанд ва ёдашон дар хотири *Эмма* маҳкам нақш баста буд (Флобер, *Хонум Боварӣ*, с.29).

Дар ин ҷумла ибораҳои *Louis* avec son chêne, *Bayard* mourant, *Louis XI, SaintBarthélemy* ва le panache du *Béarnais* (*Людовики Вали дар зери дарахтони булут, Боярди дар бистари марг хобида, Людовики XI, шаби Варфоломей, туғи қулоҳи Берис*) ифодакунандаи номи асарҳо мебошанд.

2. ...., *d'Histoire sainte ou les Conférences de l'abbé Frayssinous*, et, le dimanche, des passages du *Génie du christianisme*, par recreation (Flaubert, *Madame Bovary*, c.75). - In the evening, before prayers, there was some religious reading in the study. ...., *Lectures of the Abbe Frayssinous*, and on Sundays passages from the "*Genie du Christianisme*," as a recreation (Flaubert, *Madame Bovary*, c.47). ...., «*Китоби хониш*»-и аббат *Фрейсину* ва дар рӯзҳои якшанбе аз ҳар рӯз хондани як чиз дилгир нашаванд гуфта, парчаҳо аз китоби «*Рӯҳи насо*»- ро мехонданд (Флобер, *Хонум Боварӣ*, с.40).

Дида мешавад, ки дар ин мисол се исми хос вучуд дошта, инҳо «*Китоби хониш*» ва «*Руҳи насо*» номгӯйи асарро ифода намуда ва исми хоси дигар бошад, *ин аббат Фрейсину* исми шахсро ифода менамояд.

3. Elle avait lu *Paul et Virginie* elle avait rêvé la maisonnette de bambous, le nègre Domingo, .... (Flaubert, Madame Bovary, c.74). - She had read "*Paul and Virginia*," and she had dreamed of the little bamboo-house, the nigger Domingo, .... (Flaubert, Madame Bovary, c.70). - Дар бачагиаш Эмма «*Павел ва Виргиния*» - ро хонда буд ва бо таъсири он дар бораи кулбаи бамбуки, дар бораи Домингои зангӣ.... (Флобер, Хонум Боварӣ, с.79) (*Павел ва Виргиния - повести нависандаи фаронсавӣ Бернарден де Сен-Пиер (1737-1814), ки мавзӯи ишқи ҳиссиётпарваронаи ҷавонону духтарест дар сарзамини аҷоибтабиат*).

4. La nuit s'épaississait sur les murs, où brillèrent encore, à demi perdues dans l'ombre, les grosses couleurs de quatre estampes représentant quatre scènes de la *Tour de Nesle*, avec une légende au bas, en espagnol et en français. Par la fenêtre à guillotine, on voyait un coin de ciel noir entre des toits pointus (Flaubert, Madame Bovary, c.266). - Night was darkening over the walls, on which still shone, half hidden in the shade, the coarse colours of four bills representing four scenes from the "*Tour de Nesle*," with a motto in Spanish and French at the bottom (Flaubert, Madame Bovary, c.269). - Деворҳои хона торафт тиратар мешуданд, лекин ба вучуди ин дар онҳо чор эстамп ба назар меофтанд, ки рангҳои баланди онҳо дар торикӣ як қадар тиратар шуда бошанд ҳам, ҳанӯз онҳоро фарқ кардан мумкин буд; дар ин эстампҳо манзараҳо аз «*Бурчи Нелс*» тасвир ёфта, дар поёнаш ба забонҳои фаронсавӣ ва испанӣ чизҳое навишта шуда буданд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.246) (*Бурчи Нелс - пиесаи нависандаи машҳури фаронсавӣ Александр Дюмаи калонӣ (1803-1870)*).

Дар ҷумлаи сеюм номи романи фаронсавӣ «*Павел ва Виргиния*», соли нашр 1788, қайд шудааст. Романи мазкур ба нависандаи фаронсавӣ Бернарден де Сен-Пиер тааллуқ дошта, дар он нависанда ҷавониҳои ду

дилбастаро дар ҷазираи Маврикий инъикос менамояд. Дар замони худ ин китоб ба дастоварҳои назаррас ноил шуда, ба чанд забони дунё тарҷума шудааст. Номи асари дар ҷумлаи ҷорумбударо муаллифи тарҷумаи матни тоҷикӣ “Бурчи Нел” тарҷума намудааст. Ба ибораи дигар, онро “Манораи Нел” гӯем, хато намешавад. Манораи мазкур дар асри 13 аз тарафи Филип Август сохта шудааст, ки баландии он 25 метрро ташкил дода, дар соҳили дарёи Сена ва дар назди қасри шахсии граф Нел сохта шудааст. Сараввал, ин манораро Манораи Филипп Август меномиданд ва баъдан, номи Филипп Амленро гузоштаанд, ки қорҳои сохтмони ин манораро ба уҳда доштааст. Пас аз он ки ин манора ба ҳайати қасри граф Нел гузашт, онро “Бурчи Нел” ном ниҳоданд. Аз таҳлили номҳои асарҳои мазкур бармеояд, ки он ба воситаи яке аз намунаҳои тарҷумаи тасвирӣ, яъне дар повараки китоб шарҳ додан, тарҷума шудаанд.

5. Le soir de chaque jeudi, il écrivait une longue lettre à sa mère, avec de l'encre rouge et trois pains à cacheter; puis il repassait ses cahiers d'histoire, ou bien lisait un vieux volume *d'Anacharsis* qui traînait dans l'étude (Flaubert, Madame Bovary, c. 185). - Every Thursday evening he wrote a long letter to his mother with red ink and three wafers; then he went over his history note-books, or read an old volume of *“Anarchasis”* that was knocking about the study (Flaubert, Madame Bovary, c.189). - Ҳар панҷшанбе Шарл бегоҳӣ ба модараш мактуби дуру дароз менавишт, бо ранги сурх менавишт ва онро бо се қоғазпораи шилмдор муҳр мекард, баъд ӯ дафтарҳои таърихашро ислоҳ мекард, ё китоби тити пители «*Анахарсис*» - ро, ки дар хонаи дарстаёркунӣ меистод, мутолиа менамуд (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 183). *(Анахарсис - “Саёҳати Анахарсиси хурдӣ дар Юнон” ном китоби олим ва нависандаи фаронсавӣ, аббат Жак-Жак Бартелеми (1716-1795). Китоби мазкур хонандаро ба маданият, зисту зиндагонӣ ва соҳти сиёсии Юнони Қадим шиносӣ мекард ва ба чандин забонҳои аврупоӣ тарҷума шуда, китоби дарсӣ маҳсуб меёфт).*

Тавре мушохида мешавад, дар ҷумлаи матни аслии номи асари “Анахарсис” истифода шудааст. Дар тарҷумаи англисӣ шарҳу эзоҳи иловагӣ дида намешавад. Вале калима дар матни тоҷикӣ бо роҳи тарҷумаи тасвирӣ тарҷума шуда, дар поварақи китоб оид ба ин асар маълумоти мухтасар оварда шудааст.

#### Исмҳои шахс (антропоним):

*Charles* une fois parti, le pharmacien et le cure recommencèrent leurs discussions. Lisez *Voltaire*! disait l'un; lisez d'*Holbach*, lisez l'Encyclopédie! (Flaubert, Madame Bovary, c.672). - *Charles* once gone, the chemist and the cure recommenced their discussions. “Read *Voltaire*,” said the one, “read *D’Holbach*, read the ‘Encyclopaedia!’” (Flaubert, Madame Bovary, c.428). - Вақте ки *Шарл* аз хона баромад, дорухоначӣ ва аббат баҳси худро аз нав сар карданд. -*Волтерро* бихонед!- мегуфт яке, - *Голбахро* бихонед, «Энциклопедия»-ро бихонед! (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 79).

Дар ин мисол се исми шахс истифода шудааст - *Шарл*, *Голбах* ва *Волтер*.

Дар тарҷума ба забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ транскрипсия ва транслитератсия қорбаст шудааст.

Вожаҳои исми дар ҷумлаҳои зерин низ аз ҳамин қабиланд:

1. Il cria, pleura, s'évanouit, mais elle ne revint pas. Où pouvait-elle être? Il envoya *Félicité* chez *Homais*, chez *M. Tuvache*, chez *Lheureux*, au Lion d'or, partout; et, dans les intermittences de son angoisse, il voyait sa considération anéantie, leur fortune perdue, l'avenir de *Berthe* brisé! (Flaubert, Madame Bovary, c. 641). - He cried aloud, wept, fainted, but she did not return. Where could she be? He sent *Felicite* to *Homais*, to Monsieur *Tuvache*, to *Lheureux*, to the “Lion d’Or,” everywhere, and in the intervals of his agony he saw his reputation destroyed, their fortune lost, *Berthe’s* future ruined (Flaubert, Madame Bovary, c.410). - *Шарл* дод мезад, гиря мекард, беҳуш шуда афтод, аммо дараки *Эмма* набуд. Ӯ дар кучо бошад? Ӯ *Фелиситеро* ба пеши *Оме*, ба хонум *Туваш*, ба дукони *Лере*, ба трактири «Шери тилло»

- ба ҳама чойҳо мефиристонд ва ҳангоме, ки лаҳзае осуда шуда, ҳавосаш ба чо меомад, ба хотираш мегузашт, ки акнун обрӯяш ба хок яксон шуд, дороияш барбод рафт, бахти *Берта* баста шуд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.96).

Дида мешавад, ки дар мисолҳои истифодашуда ҳафт исми шахси фаронсавӣ *Шарл, Эмма, Фелисите, Оме, Туваш, Лере ва Берта* мавҷуд аст..

#### Топонимҳо:

Шубҳае нест, ки топонимҳо аз ҷониби сокинони маҳаллӣ муқаррар мегарданд ва, маъмулан, хоси ягон минтақа ва ё маҳал буда, дар забонҳои дигар баробари худро надида, дар раванди тарҷума таваҷҷуҳи хосаеро тақозо мекунанд. Чунончи;

1. Moyennant deux cents francs par an, il trouva donc à louer dans un village, sur les confins du pays de *Caux et de la Picardie*, ...(Flaubert, Madame Bovary, c.13). - For two hundred francs a year he managed to live on the border of the provinces of *Caux and Picardy*, ....(Flaubert, Madame Bovary, c.3). – Инак, ӯ дар як қишлоқ, ки дар сарҳади вилояти *Кова ва Пикардия* воқеъ гашта буд, ..... соле дусад франк ичора гирифт ....(Флобер, Хонум Боварӣ, с.9).

Дар ҷумлаи аслии ду топоним *Кова ва Пикардия* истифода шудааст, ки номи ҷуғрофӣ ва воҳиди маъмурии давлати Фаронсиро ифода мекунанд. Тарҷума ба ҳар ду забон бо роҳи маъруфи транскрипсия ва транслитератсия тарҷума шудаанд, ки ин ҷавобгӯии талабот мебошад.

2. La maison de *Dieppe* se trouva vermoulue d’hypothèques jusque dans ses pilotis; ..., et la part de barque n’excéda point mille écus. (Flaubert, Madame Bovary, c.41). - The house at *Dieppe* was found to be eaten up with mortgages to its foundations; ....., and her share in the boat did not exceed one thousand crowns (Flaubert, Madame Bovary, c.14). - Дар натиҷа маълум шуд, ки ҳавлии дар *Диеп* доштааш, аз бом то таҳкурсияш, он ҳам гаштаву баргашта ба гарав монда шуда будааст; ..., сахмаш дар ширкати кишти ҳам як ҳазор эку зиёд набуд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.24).

Дар ин мисол дар матни аслий як топоними минтакавӣ, яъне *Диеп* истифода шудааст, ки номи чуғрофии давлати Фаронса аст.

Аз таҳлили тарҷума бармеояд, ки топоними истифодашуда ба забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ бо роҳи транскрипсия ва транслитератсия тарҷума шудаанд, ки ҷавобгӯии талабот мебошад.

3. **M. Bovary** de se rendre immédiatement à la ferme des *Bertaux*, pour remettre une jambe cassée. Or il y a, de *Tostes aux Bertaux*, six bonnes lieues de traverse, en passant par *Longueville et Saint-Victor* (Flaubert, Madame Bovary, c.26). - **Monsieur Bovary** to come immediately to the farm of the *Bertaux* to set a broken leg. Now from *Tostes to the Bertaux* was a good eighteen miles across country by way of *Longueville and Saint-Victor* (Flaubert, Madame Bovary, c.14). - Мазмуни мактуб ин буд, ки дар фермаи *Берто* як шахс пояшро шикастааст ва аз ҷаноби **Боварӣ** хоҳиш карда мешуд, ки ҳар чи зудтар ба он ҷо биёяд ва ба дарди бемор даво кунад. Аммо аз *Тост то Берто* аз болои *Лонгвил ва Сен-Виктор* бисту чор чакирим роҳ буд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.16).

Дар мисоли мазкур дар ҷумлаи аслий чор топоним истифода шудааст. Инҳо *Берто*, *Тост*, *Лонгвил ва Сен-Виктор* номи чуғрофӣ ва воҳиди маъмурии давлати Фаронсаро ифода мекунанд.

Таҳлил нишон медиҳад, ки топонимҳои истифодашуда ба забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ бо роҳи транскрипсия ва транслитератсия тарҷума шудаанд.

4. La rivière, qui fait de ce quartier de *Rouen* comme une ignoble petite *Venise*, coulait en bas, .... (Flaubert, Madame Bovary, c.21). - The river, that makes of this quarter of *Rouen* a wretched little *Venise*, flowed beneath him, .... (Flaubert, Madame Bovary, c.10). - Дар поён дар рӯ ба рӯяш, дар байни купрукҳо ва ....., ин қисми шаҳри *Руанро* ба нусхαι *Венетсия*, лекин ба нусхαι безеби он табдил меод (Флобер, Хонум Боварӣ, с.13).

Дида мешавад, ки дар ин ҷумла ду топоним мавҷуд буда, яке аз онҳо *Руан* - ифодакунандаи номи чуғрофӣ ва воҳиди маъмурии давлати

Фаронсаро ифода мекунад. Топоним дигар *Венетсия*, ки ифодакунандаи номи давлат мебошад, топоними минтақавӣ буда, муалифи асар онро дар матни фаронсавӣ истифода кардааст.

Ҳамин тариқ ономастика ё худ исмҳои хос дар асар ба воситаи гурӯҳҳои муайян таҷассум ёфтааст. Аксари ономастика бо истифода аз транскрипсия ва транслитератсия тарҷума шудааст.

Вожаҳои баррасишудаи ин зербоб: *Paul et Virginie*- *Paul and Virginia*- *Павел ва Виргиния*; *la Maissonette de bambous, le nègre Domingo*- *little bamboo-house, the nigger Domingo*- *Кулбаи бамбуқӣ, дар бораи Домингои зангӣ*; *le chien Fidèle*- *the dog Fidele*- *дар бораи сағи Фидел*; *Marie Stuart*- *Mary Stuart*- *Мария Стюарт*; *d’Histoire sainte ou les Conférences de l’abbé Frayssinous*- *Lectures of the Abbe Frayssinous*- *«Китоби хониш»-и аббат Фрейсину ва ғайра.*

### 3.5. Тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ

Чунонки маълум аст, дар ҳар як забон ба ғайр аз калима ва ибораҳои озод маҷмӯи ифода, ибораҳои рехтаву устувор низ фаровон амал мекунанд. Ин гуна ибораҳоро фразеология ҳамчун илми забоншиносӣ меомӯзад. ВФ аз ду ва ё зиёда калима ифода ёфта, сохти устувор ва маъноӣ яқлухти ба қисмҳо ҷудонашаванда дорад.

Ҳар як забон дорои шумораи зиёди ибораҳои рехта ва ифодаҳои гуногун мебошад, ки хусусиятҳои сохти грамматикӣ ва фонетикӣ забонро акс менамоянд. Ин гуна ифодаҳо ва ибораҳо шароит фароҳам меоваранд, ки аз рӯйи маводди мушаххас хусусияти миллии забон ва халқ омӯхта шавад, ки дар тарҷумаи асарҳои бадеӣ аз як забон ба забони дигар ин ҳолат аҳамияти калон дорад.

Қайд кардан лозим аст, ки ВФ ҳар як забон дар шарту шароити гуногун таълиф меёбанд, вале дар байни онҳо аз ҷиҳати лексика ва семантика монандӣ мушоҳида кардан мумкин аст. Ин ҳолат - иқтибосшавӣ боиси ғанишавии забонҳо мегардад.

Далели қавии имкониятҳои бузург доштани воҳидҳои фразеологӣ дар он аст, ки онро бисёри нависандагон, рӯзноманигорон ва дигар шахсони забондон на танҳо зиёд истифода мебаранд, балки онро эҷодкорона дигар мекунанд.

ЗМ дар истилоҳоти дигаре ба монанди андарзпанд, афоризм, масал иртибот дошта, натиҷаҳои мантиқан қавии иҷтимоӣ, афкори фалсафӣ, андешаҳои равонии инсонро дар бар мегиранд. Барои ифодаи зарбулмасал дар фолклоршиносии тоҷик ду истилоҳ- зарбулмасал ва мақол дар канори ҳам ба кор меравад, вале зарбулмасал ва мақол аз якдигар фарқ доранд. Зарбулмасал ба воситаи санъатҳои бадеӣ ба мисли истиора, киноя, тавсиф, ташбеҳ, ташхис, маҷоз ва амсоли ин баён мегардад. Масалан: «**Шохи дарахти мевадор ҳам аст**». Ин зарбулмасал ба маҷозу киноя нисбат ба шахси бомаърифат, хоксор ва ҳалим гуфта шудааст. Мақол бидуни санъатҳои бадеӣ гуфта мешавад. Масалан: «*Пушаймонӣ суд надорад*». Дар айни ҳол, зарбулмасалу мақол аз ҷиҳати сохт ба ҳам наздик буда, дорои як вазифа мебошанд, ки ин ҳам панду насиҳати инсон аст. Роҷеъ ба фарқи зарбулмасал аз мақол ақидаҳои дигари баҳснок вучуд дорад, ки мо вориди онҳо намешавем, зеро барои мақсад ва вазифаҳои диссертатсия мо умумияти онҳо аз нигоҳи тарҷума кофӣ аст.

Ҳангоми таҳқиқ муайян гардид, ки нависанда барои таъмини обурангӣ бадеии романи худ аз воҳидҳои фразеологӣ, ташбеҳҳои устувор ва ифодаҳои маҷозӣ, ҳамчунин, ЗМ фаровон истифода бурдааст.

1. Мисолҳои муродифоти фразеологӣ:

1. *Décidément, pensa Lheureux, il y a du grabuge là-dessous* (Flaubert, *Madame Bovary*, с.404). - “Decidedly,” thought Lheureux, “*there’s a row on here.*” (Flaubert, *Madame Bovary*, с.410). - «Дар ин ҷо аниқ **таги коса нимкоса ҳаст**», - гуфта аз дилаш гузаронд Лере (Флобер, Хонум Боварӣ, с.100).

Воҳиди **зери коса нимкоса** - сир, фиреб, дом, ба дом афтидан, фиреб хӯрдан, ё ин ки чизеро аз дигарон паноҳ намудан ба забони англисӣ дар



шакли “*there’s a row here*” тарҷума шудааст

Дар забони тарҷума воҳид ҷумлаи озод мебошад ва шакли фразеологӣ надорад, лекин дар ҳамин шакл он воҳиди аслиро мазмунан пурра ифода менамояд. Агар мо ба ҷойи *there’s a row here* дар шакли **Is there not some trap here**, тарҷума кунем, дар ин ҳолат мо ба матни асли хеле наздиктар мешавем. Зеро, хусусан, калимаи **trap** - дом, қапқон дар воҳиди забони тарҷума калимаи калидӣ аст ва метавонад мафҳуми воҳиди фразеологӣ забони тоҷикиро хубтар ифода намояд. Ба забони англисӣ тарҷумаи маъноӣ ва ба забони тоҷикӣ истифодаи муродиф ҳамчун усул ба мушоҳида мерасад ва хусусияти контексти мазкурро пурра ифода мекунад. Барои беҳтар ва пурратар ифода кардани тобишҳои маъноии матни мазкур ва ба хонандагон расонидани маъноӣ воҳиди асли тарҷумон дар матни забони тоҷикӣ фразеологияи *дар зери коса нимкоса* - ро истифода бурдааст.

2. La mère de Charles venait les voir de temps à autre; mais, au bout de quelques jours, la bru semblait *l’aiguiser à son fil* (Flaubert, Madame Bovary, c.40). - Charles’s mother came to see them from time to time, but after a few days the daughter-in-law seemed to put her own edge on her (Flaubert, Madame Bovary, c.23). - Модари Шарл гоҳ-гоҳ ба дидани арӯсу домод меомад ва келинаш дар чанд рӯз вайро *ба худ ром карда, ба доираи худаш бозӣ мекунондагӣ* шуд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.25).

Дар матни фаронсавӣ *l’aiguiser à son fil* ВФ мебошад. Тавре дида мешавад, дар тарҷумаи матни забони тоҷикӣ он бо воҳиди фразеологӣ *ба худ ром кардан ва дар доираи худ бозӣ кунондан* ифода ёфтааст. Вале, мутаасифона, дар матни англисӣ бетарҷума монда, бо ягон фразеологӣ забони англисӣ ифода нашудааст.

Дар тарҷумаи забони тоҷикӣ тарҷумон тавонистааст фразеологияи аз ҷиҳати маъно наздикро истифода бурда, матни худро боз ҳам возеҳу пуробуранг ифода намояд ва аз маъноӣ матни асли дур наравад. Ба ин муваффақияти тарҷумон муродифоти фразеологӣ мусоидат намудааст.

## 2. Мисолҳои тарҷумай маъноӣ:

Mais, au café, tout **se ranima** (Flaubert, Madame Bovary, с.66). - But with the coffee everyone **woke up** (Flaubert, Madame Bovary, с. 98). - Лекин дар вақти қаҳванӯшӣ ҳама **боз ҷон гирифтанд** (Флобер, Хонум Боварӣ, с.74).

Дар ҷумлаи фаронсавӣ ифодаи маҷозии **se ranima** истифода шудааст, ки маънояш ба забони тоҷикӣ **зинда кардан** ва **руҳ бахшидан** мебошад. Дар матни забони англисӣ он бо калимаи **woke up** ифода гардидааст. Маънои ифодаи мавриди назар **бедор шудан, хушхол шудан, ҷон гирифттан ва хушёр шудан** мебошад. Тавре ба назар мерасад, дар матни забони тоҷикӣ воҳиди мазкур **боз ҷон гирифтанд** тарҷума шудааст. Аз таҳлили ҷумлаи мавриди назар бармеояд, ки ифодаи фразеологӣ зикргардидаи матни забони тоҷикӣ дорои маънои маҷозӣ мебошад. Дар матнҳои асли ва англисӣ калимаҳои наздикмаъно истифода шудааст.

## 3. Мисоли муодили пурра:

Et elle alla au secrétaire, fouilla tous les tiroirs, confondit les papiers et finit si bien par **perdre la main et les pieds**, que Charles l'engagea fort à ne point se donner tant de mal pour ces miserable quittances (Flaubert, Madame Bovary, с.201). - And she went to the writing-table, ransacked all the drawers, rummaged the papers, and at last lost her head so completely that Charles earnestly begged her not to take so much trouble about those wretched receipts (Flaubert, Madame Bovary, с.198). - Ў тохта, ба пеши секретар рафт, ҳама яшиқҳояшро бароварда кофт, қоғазҳоро тит кард, дар охир ҷунон дасту пояшро гум карда монд, ки Шарл аз барои ҳамин қвитансия шум шуда, беҳуда **ғусса нахӯр**, гуфта коҳиш кардан гирифт (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 105).

Дар ҷумлаи боло воҳиди фразеологӣ **perdre la main et les pieds** корбаст шудааст. Маънои он **тарсидан, харосидан ва ба ҳаяҷон афтидан** мебошад. Тарҷумон дар матни забони англисӣ ягон воҳиди фразеологиро истифода набурдааст. Дар тарҷумай забони тоҷикӣ воҳиди фразеологӣ

дасту по гум кардан истифода шудааст, ки нисбатан муодили пурра мебошад.

Ҳолатҳое қайд кардан мумкин аст, ки ҳарчанд дар порчаи асли ягон воҳиди фразеологӣ аз ҷониби муаллифи асар мавриди истифода қарор нагирифтааст, вале дар матни тарҷумаҳо онҳоро мушоҳида кардан мумкин аст.

1. Pensant qu'après tout l'on ne risquait rien, Charles se promet de faire la demande quand l'occasion s'en offrirait; mais, chaque fois qu'elle s'offrit, la peur de ne point trouver les mots convenables lui collait les lèvres (Flaubert, Madame Bovary, с.49). - Thinking that, after all, he should lose nothing, Charles promised himself to ask her in marriage as soon as occasion offered, but each time such occasion did offer the fear of not finding the right words sealed his lips (Flaubert, Madame Bovary, с.30). - Шарл ба дилаш дар ҳар сурат аз ман чӣ меравад, **аз карнайчӣ як пуф** гуфта, ба худ қавл дод, ки дар баробари ба даст омадани фурсати муносиб духтарро хостгорӣ мекунад, лекин ҳар бор, ки ин гуна фурсат ба даст меомад, аз тарси ёфта натавонистани суханҳои даркорӣ забонаш лол мегашт (Флобер, Хонум Боварӣ, с.55).

2. Le beau-père mourut et laissa peu de chose; il en fut indigné, se lança dans la fabrique, y perdit quelque argent, puis se retira dans la campagne, où il voulut faire valoir (Flaubert, Madame Bovary, с.13). - The father-in-law died, leaving little; he was indignant at this, "went in for the business," lost some money in it, then retired to the country, where he thought he would make money (Flaubert, Madame Bovary, с.11). - Баъд падарарӯсаш мурд, лекин аз ӯ ба духтараш мероси ночизе расид, аз ин **димоги ҷаноби Боварӣ сӯхт** ба кори фабрика даст зад ва аз хомкориаш қариб буду шудаширо барбод дода буд ва оқибат ба қишлоқ кӯчид, ки дар ин ҷо ҳунараширо нишон диҳад (Флобер, Хонум Боварӣ, с.10).

Дар мисоли яқум дар матнҳои фаронсавӣ ва англисӣ ягон ВФ ё ЗМ истифода нашудааст ва ин ҷумлаи унвонӣ дар тарҷумаи забони тоҷикӣ

барои равшантар ва ҷолибтар ифода намудани матни асли аз зарбулмасали аз **карнайчӣ як пуф** истифода шудааст. Ин зарбулмасал ба маънои “таваккал кардан” корбаст шудааст.

Ба матни дуҷум назаф афканем, дар ин матн низ ҳам дар тарҷумаи забони англисӣ ва ҳам фаронсавӣ аз тарафи муаллиф ва тарҷумон ягон воҳиди фразеологӣ истифода нашудааст. Ҳангоми тарҷумаи ҷумлаи мавриди назар ба забони тоҷикӣ тарҷумон воҳиди фразеологии “**ДИМОҒ СҮХТАН**” - ро истифода шудааст.

Бояд зикр намуд, ки зарбулмасалҳо қариб тамоми рӯзгори модии мардумро дар бар мегиранд. Дар онҳо фарҳанги моддӣ ба монанди хӯрок, пӯшок, ашӯи рузгор, осӣб, танӯр; ҳайвоноти хонагӣ: паррандаҳо, ҳашарот; кишоварзӣ, деҳқонӣ, анвои мевачот, касбҳо ва амсоли ин тасвир шудаанд. Мазмун ва мундариҷаи зарбулмасалҳо гуногун буда, дар онҳо хислатҳои хубу бади инсон инъикос меёбанд.

Зарбулмасалҳои тоҷикӣ ба таври мӯъҷаз ифода гардида, панду насиҳатанд, ки дар онҳо таҷрибаи шахси доно ва тавоно ба таври ҷамъбаст ифода мегардад.

Мисоли дигар:

*Ce n'est pas la peine de faire tant de fla-fla, ni de se montrer le dimanche à l'église avec une robe de soie, comme une comtesse (Flaubert, Madame Bovary, c.102).* - It is not worth while making such a fuss or showing herself at church on Sundays in a silk gown like a countess (Flaubert, Madame Bovary, c. 145). - Ин гадодухтарро бинед, **ки фукашро ба осмон карда**, рӯзҳои якшанбе гӯе ки вай графзода бошад, куртаи шоҳӣ пӯшида, ба калисо меравад (Флобер, Хонум Боварӣ, с.150).

Дида мешавад, ки дар ҷумлаи асли ва англисӣ ягон воҳиди фразеологӣ истифода нашудааст. Аммо дар матни забони тоҷикӣ воҳиди фразеологии “**фукашро ба осмон кардан**” - ро истифода шудааст. Дар забони тоҷикӣ фразеологияи **бини боло кардан** мавҷуд аст, ки маънои он бо фразеологияи дар матни забони тоҷикӣ истифодашуда якхела мебошад.

Фразеологияи мавриди назар маъноҳои мағрурӣ, ҳавобаландӣ ва калонигарӣ карданро дорад.

Ин табиӣ аст, зеро тарҷумонҳо низ муаллифони матни худ ба ҳисоб мераванд ва барои ифоданок, образнок ва пуробуранг ороиш додани матни худ ба баъзе озодкориҳо роҳ медиҳанд. Вале нуктаеро қайд намудан бамаврид аст, ки аз маънои матни асли набояд дур рафт.

Il avait appris son malheur, et l'en **consola** tant qu'il put (Flaubert, Madame Bovary, c. 115). - He had heard of his loss, and **consoled** him as well as he could (Flaubert, Madame Bovary, c. 130). - Вай хабари мусибати марди ҷавонро шунида буд ва ба ғаҳм ва таври худ уро **дилбардорӣ кардан** гирифт (Флобер, Хонум Боварӣ, с.138).

Ҷумлаи мазкурро таҳлил намоем, дар матни асли ва матни забони англисӣ калимаи **consoler** истифода шудааст, ки маънои он ба забони тоҷикӣ **тасало додан** ва **дилбардорӣ кардан** мебошад. Дар матни забони тоҷикӣ воҳиди фразеологияи **дилбардорӣ кардан** истифода шудааст. Фразеологияи мавриди назар маънои **касоро ором кардан, тасалло додан, руҳбаланд карданро** дорад. Бояд қайд намуд, ки калимаи дар матни асли ва забони англисӣ истифодашуда воҳиди фразеологӣ набуда, танҳо аз ҷиҳати маъно ба фразеологияи матни забони тоҷикӣ наздик мебошад.

Мисолҳои дигар:

Mais voilà quatre ans que je patiente et que je souffre! (Flaubert, Madame Bovary, c.56). - “But I have been patient; I have suffered for four years (Flaubert, Madame Bovary, c.45). - Ман чор сол боз тоқат мекунам ва **хуни чигар меҳӯрам** (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 50).

Тавре мушоҳида мешавад, дар матни асли ва англисӣ ягон воҳиди фразеологӣ ба назар намерасд. Вале тарҷумон дар матни забони тоҷикӣ моҳирона фразеология **хуни чигар хӯрдан**-ро истифода бурдааст. Дар забони тоҷикӣ хуни чигар шуданро дар мавриде мегӯянд, ки натиҷаи коре хеле дер ва бо душвориҳо ба даст ояд. Агар тарҷумон хангоми тарҷумаи ҷумлаи мазкур ба забони англисӣ ибораи «**kiss...hard earned money good**–

bye» – ро истифода мебурд, мазмунан ба воҳиди фразеологии забони тоҷикӣ наздик мешуд.

Мисоли дигар: *Le malheureux céda, car ce fut comme une conjuration* (Flaubert, *Madame Bovary*, с.44). - *The poor fellow gave way, for it was like a conspiracy* (Flaubert, *Madame Bovary*, с. 48). – Бадбахт, оқибат тан дод, зеро дар атрофи ӯ ҳама гӯё **забон як карда буданд** (Флобер, *Хонум Боварӣ*, с.55).

Дар ин ҷумла низ на дар матни асли ва на дар тарҷумаи матни забони англисӣ воҳиди фразеологӣ истифода нашудааст. Аммо мушоҳида мешавад, ки дар матни забони тоҷикӣ тарҷумон воҳиди фразеологии “**забон як кардан**” - ро истифода бурдааст. Воҳиди қайдгардида маънои **якҷоя амал карданро** дорад.

*Il revint la semaine suivante, et se vanta d’avoir, après force démarches, fini par découvrir un certain Langlois qui, depuis longtemps, guignait la propriété sans faire connaître son prix* (Flaubert, *Madame Bovary*, с.90). - *He came back the following week and boasted of having, after much trouble, at last discovered a certain Langlois, who, for a long time, had had an eye on the property, but without mentioning his price* (Flaubert, *Madame Bovary*, с.82). - Ҳафтаи дигар вай боз омад ва бо худситоӣ гуфт, ки баъд аз ҷустуҷӯҳои бисёр дараки Ланглуа ном касеро ёфтааст, ки вай қайҳо боз ба ин порча замин **ҷашми тамаъ дӯхта будааст**, лекин намегӯяд, ки ба чӣ нарх харидани аст (Флобер, *Хонум Боварӣ*, с. 89).

Тавре дида мешавад, дар ҷумлаҳои матни асли ва англисӣ ягон воҳиди фразеологӣ ба назар намерасад. Вале дар тарҷумаи матни забони тоҷикӣ барои обурани бадеӣ тарҷумон фразеологияи “**ҷашми тамаъ дӯхтан**” - ро истифода бурдааст. Маънои воҳиди қайдгардида **ба инобат гирифтани, ба назар гирифтани** мебошад.

Ҳамин тавр, воҳидҳои истиоравии забон дар асар дар шакли ВФ, ЗМ ва ифодаҳои маҷозӣ таҷассум ёфтаанд. Тарҷумаи онҳо бо дарёфти муродиф, тарҷумаи маъноӣ ва дарёфти муодил сурат гирифтааст.

Аксарияти вожаҳои баррасишудаи ин зербоб инҳо мебошанд: *il y a du grabuge là-dessous- there's a row on here- дар таги коса нимкоса; se ranima- woke up- боз ҷон гирифта; consola- consoled- дилбардорӣ кардан ва ғайра.*

### 3.6. Тарчумаи нидо

Нидо воҳиде мебошад, ки маънои луғавӣ надоранд, ҳиссиёти ботиниву зоҳирӣ ва иродаи гӯяндаро ба нутқи ҳамсухбат ва предмету ҳодисаҳои олами воқеӣ ифода менамоянд, ки дар ҳар халқ ба таври хос сурат гирифта, дар аксари мавридҳо нисбат ба забонҳои дигар бемуодил боқӣ мемонанд.

Шарти асосии бемуодилии нидо дар он зоҳир мегардад, ки онҳо дар аксари мавридҳо сермаъно буда, дар луғатҳо низ на ҳама вақт мувофиқат мекунанд. Бинобар ин, тарчумон дар рафти кор бо роҳу воситаҳои ғайрианъанавӣ даст мезанад. Ҳатто, дар луғатҳои тафсириӣ низ на ҳама вақт ҳамаи маъноҳои нидоро ёфта мумкин аст. Ва “барои интиқоли саҳеҳи нидо мушаххаскунии маъно талаб карда мешавад” [48, с. 128].

Дар ин зербоби мавриди назар мо нидоҳоро баррасӣ менамоем, ки дар романи Густав Флобер “Хонум Боварӣ” мавриди истифода қарор гирифтаанд. Забони фаронсавӣ нидоҳои наздикмаъно, нидоҳои хоси забони фаронсавӣ ва нидоҳое, ки тарчумаашон ба сифр барбаранд, серистеъмол мебошанд. Мисолҳои чамънамудаи худро аз рӯйи ҳолатҳои тарчума – интиҳоби нидоҳои наздикмаъно ва муодил ва тарчумаи баробар ба сифр баррасӣ менамоем:

**Истифодаи нидоҳои наздикмаъно:** 1. - **Ah bah!** songea-t-elle. Charles n’y pensera plus (Flaubert, Madame Bovary, с. 379). - “**Pshaw!**” she thought, “he won’t think about it again.”(Flaubert, Madame Bovary, с. 251). -Э, - гуфта, аз хотираш гузаронд ӯ оқибат,- Шарл ин пулро ёд ҳам намекунад (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 243).

2. -**Ah bah!** viens donc, disait-elle. Et il s’esquivalait (Flaubert, Madame Bovary, с.570). - “**Pshaw!** come along,” she said. And he slipped (Flaubert, Madame Bovary, с. 363). - **О,** ман шуморо гусел кунам! – нидо кард ӯ (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 288).

3. – **Ah bah!** quand on a comme vous des amis! (Flaubert, Madame Bovary, с. 603). - “**Bah!** when one has friends like you!”( Flaubert, Madame Bovary, с.385). -Э ҳе, охир шумо ёру дӯстҳо доред! (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 323).

Дар ҷумлаи якум нидои **Ah bah!** истифода шудааст. Он маъноҳои **безътиной, беилтифотӣ, бехурматӣ, беписандиро** ифода менамояд. Дар тарҷумаи забони англисӣ он **Pshaw!** ва дар матни забони тоҷикӣ Э тарҷума шудааст. Нидои **Pshaw!** дар забони англисӣ низ дар луғати **АВВҮҮ Lingvo x5** маъноҳои **писанд накардан, маъқул надоништан, норозигӣ, нафрат, бадбинӣ** ва ғайраро дорад мебошад [АВВҮҮ Lingvo x5].

Нидои “Э”-ро дар забони тоҷикӣ низ ба ин маъно бармеояд, истифода бурдан мумкин аст, бинобар ин, нидои забони аслии дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ муодили худро ёфтааст.

Тавре дида мешавад, дар ҷумлаҳои дуум ва сеюм низ дар матни аслии нидои **Ah bah!** истифода шудааст. Дар ҷумлаи дууми матни забони англисӣ он **Pshaw!** ва дар ҷумлаи сеюм **Bah!** тарҷума шудааст, ки муодили воҳиди матни аслии мебошанд. Дар забони тоҷикӣ дар ҷумлаи дуум он **-О** ва дар сеюм ҳамчун **-Э ҳе** тарҷума шудааст, ки маънои воҳиди аслиро ифода мекунад.

Дар грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик нидои –Э ба гурӯҳи нидоҳои ҳиссиётӣ дохил шуда, маъноҳои **хурсандӣ, шодӣ, вачд, таачҷуб, хайрат, маломат, сарзаниш, таъна, тахмин, фарз, тарсу ваҳм, дахшат, хавф, дард, озор, алам, ранҷ** ва монанди инҳоро дорад. Вобаста ба мазмуни нутқ, вазъият, ҳолати руҳӣ ва таассуроти гӯянда барои ифодаи маъноҳои гуногун оҳанги нидо низ тағйир меёбад.

Чунончи, дар матни англисӣ муодилҳои нидои болозикр истифода шудаанд. Вале дар матни тоҷикӣ нидои матни аслии се хел тарҷума шудааст. Тарҷумон нидоҳое, ки аз рӯи маъно наздиканд истифода намудааст.

Бояд зикр намуд, ки дар забони тоҷикӣ маънои як идда нидоҳо ба воситаи оҳанги гуфтор муайян мегардад.



Мисолҳои дигар:

1.–**Oh! oh!** comme vous y allez! reprit-il en riant (Flaubert, Madame Bovary, с.602). - “**Oh, oh!** go it! go it!” (Flaubert, Madame Bovary, с.385). – **Ҳай-хай** хонум, охистатар! Хандакунон гуфта, ҷавоб дод ӯ (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 322).

2.–**Oh! oh!** quant aux textes, ouvrez l’histoire; on sait qu’ils ont été falsifiés par les Jésuites (Flaubert, Madame Bovary, с. 671). “**Oh! oh!** As to texts, look at history; it, is known that all the texts have been falsified by the Jesuits.”(Flaubert, Madame Bovary, с.429). - **Аҳ**, матнҳоро гӯед, бехтараш китоби таърихро кушоед. Ба ҳама маълум аст, ки онҳоро Йзуитҳо сохтакорӣ кардаанд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.360).

Дар ин ду мисол нидои **Oh! oh!** истифода шудааст. Дар матни забони англисӣ муодили он истифода шуда, ҳам дар забони фаронсавӣ ва ҳам англисӣ маъноҳои **алам, раҳм, афсӯс, дарег, таассуф (надомат) кардан ва пӯшаймон шуданро** дорад. Дар ҷумлаи якуми забони тоҷикӣ он бо нидои духичояи **хай-хай** ва дар ҷумлаи дуюм **бо** нидои якхичояи **аҳ** тарҷума шудааст. Бояд тазаккур дод, ки нидоҳои якхичой ва духичой дар ҷумла вобаста ба шароити вазъияти ифодаи фикр тобишҳои гуногуни сершумори маъноиро ифода менамоянд.

Тахлили ҷумлаҳои боло нишон медиҳад, ки дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ муодилҳои он истифода шудаанд.

Дар мавриди гузариш тағйири интонатсия, ки маънои нидоро дигар мекунад, аҳамияти калон дорад. Тобиши маъноии ҳаяҷону ҳиссиётеро ифода кардани нидоҳое, ки аз дигар ҳиссаҳои нутқ ба вучуд омадаанд, ба сохту мазмуни ҷумла ва интонатсия вобаста мебошад.

Нидоҳои ҷумлаҳои зерин низ аз ҳамин қабиланд:

1.– **Mon Dieu! mon Dieu!** soupirait-elle (Flaubert, Madame Bovary, с.238). - “**My God! my God!**” she sighed (Flaubert, Madame Bovary, с.151). -**Э Худо! -Э Худо!** - оҳ мекашид ӯ (Флобер, Хонум Боварӣ, с.126).

2. **Oh la! la!** ce que c'est compliqué! (Flaubert, Madame

Bovary, c.55). - **Oh!** What is such, complicated! (Flaubert, Madame Bovary, c.25). - **О Худоё**, ин хама он қадар мушкил, ки! (Флобер, Хонум Боварй, с.36).

3.– **Bravo!**... très bien !... Tu as tort! va donc! (Flaubert, Madame Bovary, c.535). - “**Bravo!** very good! You are wrong to stop. Go on!” (Flaubert, Madame Bovary, c.341). - **Офарин!**.. Бисёр нағз... Мон охир, норозигиат беҳуда (Флобер, Хонум Боварй, с.254).

Ҳамин тавр, ниδοҳо яке аз унсурҳои муҳимми ифодаи нутқи шифоҳӣ ба шумор рафта, маъноӣ мушаххаси онҳо аз рӯйи оҳанги гуфтор (интонация) муайян карда мешавад, ки ин дар нутқи хаттӣ на ҳамеша муяссар мегардад. Бо вучуди ин, бо таъба ба хусусияти услубии матн ва тавассути дуруст дарк намудани ҳадафи гӯянда маъноӣ нидоро то андозае муайян кардан мумкин аст, ки ба сифати хуби тарҷума мусоидат мекунад.

#### **Тарҷумаи баробар ба сифр:**

Дар раванди тарҷума ҳолатҳоеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар натиҷаи ташаккул ёфтани сабки муайяни тарҷумон ҳангоми эҷоди матни тарҷума баъзе воҳидҳои забон дар матни асли боқӣ мемонанд, яъне ба забони мақсад интиқол намеёбанд. Дар тарҷумашиносӣ ин гуна ҳолатҳоро тарҷумаи ба сифр баробар номидан мумкин аст, ки дарёфт нагардидани тарҷумаи воҳиди додашударо дар матни тарҷума мефаҳмонад. Чунончи,

**Hélas!** le père Rouault était bien riche, et elle!... si belle! (Flaubert, Madame Bovary, c.50). - Old Rouault was rich, and she!-so beautiful! (Flaubert, Madame Bovary, c.29). - Амаки Руо хеле одами бой менамояд, духтар... духтар ҳам бисёр хушрӯст! (Флобер, Хонум Боварй, с.45).

Дар ин ҷумла ниDOI забони фаронсагии **Hélas!** зикр гардидааст, ки он маъноҳои *оҳу воҳ*, *шиквяю шикоят*, *аламу ҳасратро* ифода менамояд. Ба забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ назар афканем, шоҳиди он мегардем, ки бетарҷума аз мадди назари тарҷумон дур мондааст. Дар луғати бисёрзабонаи ABBYY Lingvo x5 муодили забони англисии он **Alas!**-ро

пайдо намудем. Нидои мавриди таҳлил маъноҳои *таассуф, афсӯс, пушаймонӣ ва надоматро* ифода менамояд. Барои матни забони тоҷикӣ мо метавонем нидои наздикмаъноӣ **эхе ва э-**ро истифода намоем. Аз ин бармеояд, ки сабаби тарҷума нагардидани нидо набудани нидоҳои наздикмаъно набудааст.

Ҳамчунин, бояд тазаккур дод, ки нидои мазкур ба гурӯҳи нидоҳои ифодакунандаи ҳиссиёту ҳаяҷон (эмотсионалӣ) дохил мешавад. Нидоҳои эҳсосӣ маъноӣ луғавӣ ва шаклҳои муқаррарии калимасозӣ надоранд. Маъноӣ онҳо дар нутқ ба воситаи интонатсия ифода мегардад. Интонатсияи нидоро ҳамеша имою ишораи мувофиқ ҳамроҳӣ мекунад. Матлаберо, ки бо калима (*ғам хӯрдан, хурсанд шудан, шубҳа кардан, сарзаниш намудан, ба вачд омадан, нафрат кардан, афсӯс хӯрдан ва ғ.*) баён кардан мушкил аст, метавон ба воситаи фонемаи (овозӣ) муайян ва имою ишораи махсус ифода кард.

Нидо муносибати инсонро бо ҳастии воқеъ мухтасар ва образнок нишон медиҳад. Ин муносибат бо имою ишора таъкид ва мустаҳкам мешавад. Нидо садо ва имою ишораро бевосита муттаҳид месозад. Имою ишора ба сифати як навъ воситаи алоқа низ хизмат мекунад.

Мисоли дигар:

**Tiens**, je ne l'aurais pas pensé! (Flaubert, Madame Bovary, с.545). - I would not think of it! (Flaubert, Madame Bovary, с. 335). - Ман инро фикр намекардам! (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 322).

Нидое, ки дар матни асл истифода шудааст, барои диққатро ҷалб намудан аст. Инчунин, маъноҳои *истеҳзо, тамасхӯр, ҳазл, киноя ва ришхандро* ифода менамояд. Дида мешавад, ки дар матнҳои забони англисӣ ва тоҷикӣ он тарҷума нашудааст. Дар забони англисӣ муодили он **ah** буда, барои ифодаи *ҳиссиёту ҳаяҷон*, инчунин, *таачҷуб, хурсандӣ ва ҳамдардӣ* истифода бурда мешавад.

Дар забони тоҷикӣ таачҷубу ҳайратро ба воситаи нидои **Оҳ-ҳо!** баён кардан мумкин аст, ки бо интонатсияи махсус сурат мегирад (о-и кашишноки

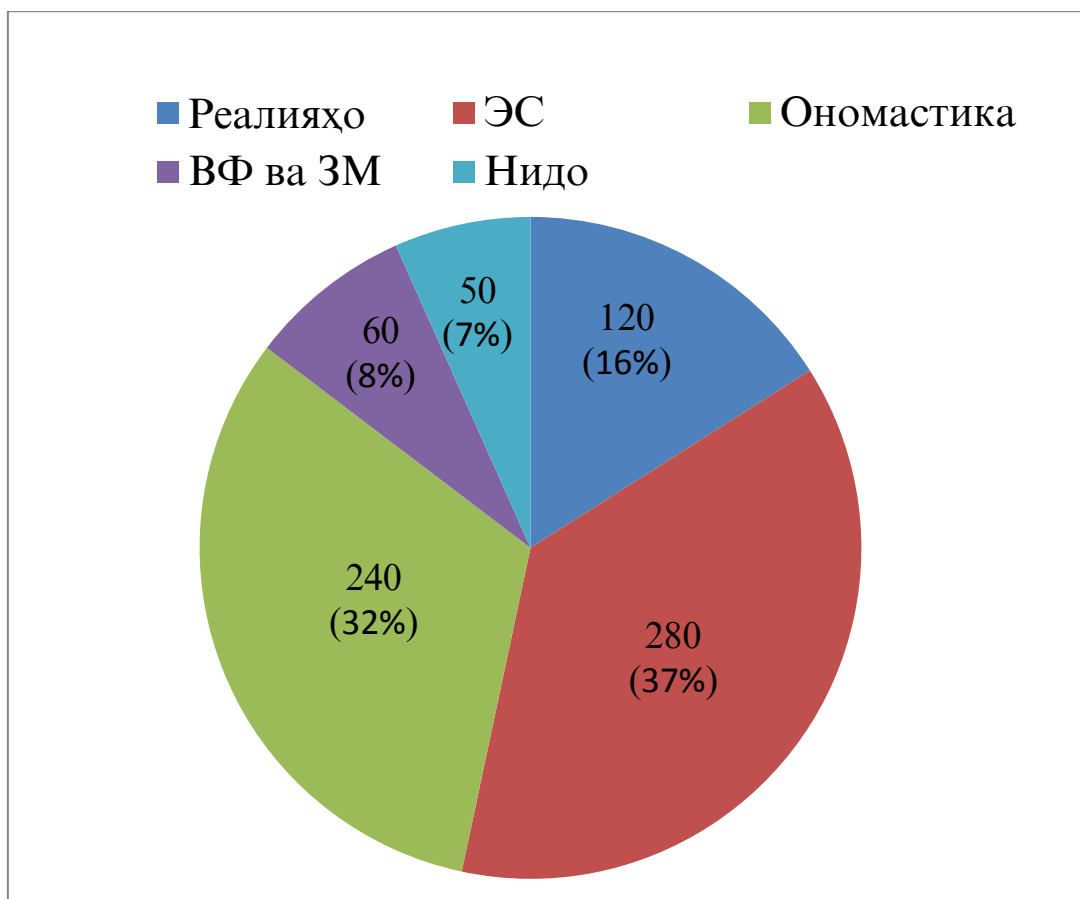
пастшаванда) ва имою ишорат (*калон кушодани чашм, боло кашидани абрувон, бардоштани китфҳо, ба росту чап ҷунбонидани сар ва ғ.*).

Ҳамин тарриқ, нидо дар умум хоси забонҳои ҷудогона буда, дар забонҳои дигар воҳидҳои наздикмаъно ва аҳён-аҳён муодилҳои худро метавонанд дошта бошанд ва ё дар раванди тарҷума аз мадди назари тарҷумон дур монад, ки таҳлили мисолҳои мо низ ин гурӯҳро собит намудаанд.

Дар зербоби мавриди назар вожаҳои зерин баррасӣ шудаанд: *Ah bah-Pshaw- Э; Ah bah- Bah- Э ҳе; Oh! oh!- Oh! oh!- Ҳай-ҳай; Mon Dieu! mon Dieu!- My God! my God!- Э Худо!; Oh la! la!- Oh!- О Худоё; Bravo!- Bravo!- Офарин ва ғайра.*

Дар умум, боби сеюми диссертатсия роҳҳои истифода ва хусусиятҳои қорбурди ВБ - ро дар асари интихобнамудаи мо дар бар гирифтааст ва омили вожаҳо дар диаграммаи зерин нишон додем:

#### Маълумоти омории ВБ дар роман



Чунонки аз диаграмма бармеояд, аз миқдори умумии 750 ВБ дар асари мавриди таҳқиқ 120 ададро реаліяҳо ташкил додаанд, ки 16% аз миқдори умумӣ аст. Агар дар асоси баъзе ақидаҳои назариявӣ ономастикаро низ ба гурӯҳи реаліяҳо дохил намоем, миқдори умумии онҳо 360 адад (48%) - ро ташкил медиҳад. Ин маълумоти оморӣ бори дигар собит месозад, ки “реаліяҳо яке аз гурӯҳҳои хосу барҷаста ва сершумортарини ВБ-ро ташкил медиҳанд” [143, с.79]. Тавре мушоҳида мешавад, гурӯҳҳои дигари ВБ дар асар нисбатан камтар таҷассум ёфтаанд.

Дар мавриди экзотизми сохторӣ нуктаи муҳимро бояд қайд намуд, ки онҳо аз гурӯҳҳои дигари ВБ моҳиятан фарқ менамоянд. Агар аксарияти ВБ падидаи лексикӣ ё лексикӣ-грамматикӣ бошанд, ЭС падидаи калимасозӣ мебошанд ва бинобар ин, истифодаи онҳо дар матн, дар мавриди кори мо дар матни фаросавӣ ба таври хеле фаровон қорбаст шудаанд.

Дар бобати тарҷумаи ВБ асар низ чанд маълумоти оморӣ ҷолибро метавон дар ин бахш ёдовар шуд: аз 90 ҳолати таҳлили усулҳои тарҷума дар 45 ҳолат татбиқи транскрипсия/транслитератсия, дар 33 ҳолат тарҷумаи тасвирӣ ва 12 ҳолат тарҷумаи тахтуллафзӣ сурат гирифтааст.

### **Хулосаи боби 3**

Дар боби сеюм мо тарҷумаи мисолҳои ВБ-ро бо истифода аз матнҳои фаронсавӣ, тоҷикӣ ва англисии романи Гуфтав Флобер “Хонум Бовари” таҳлил намудем. Аз таҳқиқоти боби мазкур чунин хулоса қардан мумкин аст:

1. Бо вучуди шартан ба гурӯҳи “тарҷуманашаванда” дохил шудани ВБ дар назарияи тарҷума роҳу усулҳои махсусе ба мушоҳида мерасанд, ки ба интиқоли ин навъ воҳидҳо аз як забон ба забони дигар мусоидат мекунанд, чунончи: транскрипсия/транслитератсия, тарҷумаи тасвирӣ, тарҷумаи тахтуллафзӣ ва ғайра.

2. Дар мавриди моҳият ва татбиқи усулҳои тарҷумай ВБ олимони хориҷиву ватанӣ, аз ҷумла А.В.Фёдоров, Л.С.Бархударов, С.Влахов, С.Флорин, П.Нюмарк, Ю.Найда, Ф.М.Турсунов ва дигарон иброи ақида кардаанд, ки асоси назариявии таҳлили мисолҳоро дар боби мазкур ташкил намуданд.

3. Дар боби мазкур ҳамагӣ 750 ВБ мавриди таҳлил қарор гирифт, ки аз ин миқдор 360 реалия, 60 ВФ, 50 нидо ва 280 ЭС мебошанд. Аз ин омор бармеояд, ки реалияҳо гурӯҳи калонтаини ВБ-ро ташкил намудаанд.

4. Тарҷумай ВБ бо махсусиятҳои фарҳангӣ алоқаманд асосан ба воситаи транскрипсия ва транслитератсия ва тарҷумай тасвирӣ сурат гирифтааст.

5. Тарҷумай ВБ, ки алоқаи онҳо бо хусусиятҳои миллӣ ва фарҳангӣ чандон зич нест, мавриди тарҷумай таҳтулафзӣ қарор гирифтаанд.

6. Таҳлили омории татбиқи усулҳои тарҷумай ВБ дар 90 ҳолати баррасишуда чунин натиҷа дод:

- транскрипсия/транслитератсия – 45 ҳолат;
- тарҷумай тасвирӣ – 33 ҳолат;
- тарҷумай таҳтулафзӣ – 12 ҳолат.

Аз ин бармеояд, ки усули аз ҳама маъмул ва пурмахсултарини тарҷумай ВБ транскрипсия/транслитератсия мебошад.

7. Корбурди ҳамаи тарзу усулҳои интиқоли вожаҳои бемуодили забон дар асари мавриди таҳлили мо аз рӯи меъёрҳои мавҷуда сурат гирифта, ба саҳеҳии тарҷумай матн мусоидат намудааст.

## Хулоса

Равандҳои муосири ҷаҳонишавӣ, ҳамкориҳои намоёндагони фаҳангу тамаддун, робитаҳои забонҳои гуногун шароитро фароҳам меоранд, ки ба таъсири мутақобилаи забон ва фарҳангҳо мусоидат мекунанд ва моро барои омӯзиши ҳаматарафаи ҷанбаҳои забонӣ водор месозанд. Дар ин раванд ВБ мавқеи хос доранд. Аз таҳлили онҳо дар забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ ва тарҷума дар мисоли романи Густав Флобер «Madame Bovary» - «Хонум Боварӣ» метавон чунин хулоса кард:

1. ВБ як падидаи забонӣ буда, объекти омӯзиши бахшҳои гуногуни забоншиносӣ мегардад ва, бешубҳа, аҳамияти назариявӣ ва амалии худро нигоҳ медорад. Ин ба пайдоиши равишҳои нави омӯзиши воҳидҳои забонӣ дар робита бо аҳамияти маъноӣ прагматикии онҳо, инчунин, афзоиши таваҷҷуҳ ба масъалаҳои забоншиносӣ, фарҳангӣ ва омӯзиши «ҷузъи инсонӣ» дар забон вобаста аст [5-М].

2. ВБ дар тарҷумашиносӣ мавриди таваҷҷуҳи олимони хориҷию ватанӣ қарор дорад, ки аз солҳои 50-ҳуми асри гузашта ба мушохида мерасад. Масъалаҳои назариявӣ ва хусусиятҳои забонии ВБ-ро мутахассисон вобаста ба дид худ баррасӣ намудаанд ва ба онҳо таърифҳои мухталиф додаанд. Ҳамаи қоидаву таърифҳои баррасишуда ба хоси як миллат будани ВБ ва набудани муодилҳои бевоситаи луғавии онҳо дар забонҳои дигар ишора кардаанд [3-М].

3. Дар тарҷумашиносии тоҷик, ки олимони дар он асосан ба таҳқиқоти олимона Ғарб ва рус таъям намудаанд, баррасии масъалаҳои марбут ба тарҷумаи воҳидҳои мухталифи забон, аз ҷумла ВБ, бо ҷалби гуногун, алалхусус, забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ аз аҳамияти хос бархӯрдор аст. Дар муддати на чандон тулони даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон дар радиҳои паҳлуҳои гуногуни ҷомеа тарҷумашиносӣ низ сифатан тағйир пазируфт ва ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардид.

4. Аз рӯи таснифоти пешниҳоднамудаи муҳаққиқон як қатор воҳидҳои забон, аз ҷумла реалияҳо, экзотизмҳо, экзотизмҳои сохторӣ, исмиҳои хос, воҳидҳои фразеологӣ, зарбулмасалу мақолҳо, воҳидҳои ҷудогонаи грамматикӣ ва ғайра ба гурӯҳи ВБ дохил карда мешаванд [4-М].

5. Тарҷумонӣ фаъолияти умумифилологӣ буда, ҷанбаҳои забонӣ ва адабиरो муттаҳид месозад ва барои таъйид ва асоснок кардани қоидаву меъёрҳои назариявии худ аз матнҳои бадеӣ фаровон истифода мебарад, ки ёдовар шудани аҳамияти осори нависандаи барҷастаи фаронсавӣ Густав Флобер ва истифодаи яке аз қорҳои ӯ – романи “Мадам Бовари” барои таҳлили мисолҳои тарҷума ба мақсад мувофиқ аст [6-М].

6. Ҳар як забон дорои гурӯҳи муайяни ВБ мебошад, ки ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти соҳибзабонон тавассути онҳо ифода карда мешаванд. Аз ин лиҳоз, забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ пажӯҳишҳои низомдори муқоисавиро тақозо мекунанд, ки барои муайян кардани муштаракот ва мушаххасоти забонҳои мазкур дар ҳолати кунунӣ мусоидат мекунанд.

7. Дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ шумораи зиёди ВБ-ро реалияҳо ташкил додаанд, ки онҳо дар навбати худ ба зергурӯҳҳо ҷудо мешаванд, чунончи: реалияҳо этнографӣ (таому нӯшокӣ, сару либос, нақлиёт, урфу одат ва ҷашнҳо ва ғ.), реалияҳои ономастикӣ (топонимҳо, антропонимҳо ва ғ.), реалияҳои ҷамъиятию сиёсӣ (унвон ва вазифаҳои иҷтимоию давлатӣ, табақаҳои иҷтимоӣ, сохторҳои сиёсӣ ва ниҳодҳои давлатӣ ва дигарон) ва ғ.

8. Рӯйкарди замонавӣ ба омӯзиши муқоисавӣ ва ҳалли масъалаҳои муҳимтарини назария ва амалияи тарҷума дар таълими муосир аҳамияти махсус пайдо мекунад, зеро барои барқарор намудани робитаҳои сифатан беҳтар ва муоширати касбӣ аз ҷониби соҳибзабонони тоҷикию фаронсавӣ имкони мусоид фароҳам меорад [3-М].

9. Новобаста за он, ки ВБ аз ҷониби тарҷумашиносон ба гурӯҳи воҳидҳои “тарҷуманопазир” дохил карда мешаванд, дар назарияи роҳу усулҳои махсус баррасӣ мешаванд, ки (транскрипсия/транслитератсия, тарҷумаи тасвирӣ, тарҷумаи тахтуллафзӣ ва ғайра) ба ҳалли мушкилиҳои



тарҷумаи ин гурӯҳи воҳидҳо равона карда шудаанд, ки ҳангоми таҳлили ақидаҳои олимони тарҷумашинос ба монанди А.В.Фёдоров, Л.С.Бархударов, С.Влахов, С.Флорин, П.Нюмарк, Ю.Найда, Ф.М.Турсунов ва дигарон мушоҳида кардем [7-М].

10. Таҳлили омории ВБ асари мавриди таҳқиқ чунин натиҷа дод: аз шумораи умумии 750 адад 360 адаро реалияҳо ташкил кардаанд, ки ин гурӯҳи аз ҳама калонтаирн аст. Тақсимооти вожаҳои боқимонда чунин аст: ВФ - 60; нидо 50, экзотизмҳои сохторӣ – 280. Ҳамчунин омори ҳолатҳои истифодаи усулҳои тарҷума чунин аст: ҳамагӣ 90 ҳолати таҳлил. Истифодаи усулҳо: транскрипсия/транслитератсия –45 ҳолат, тарҷумаи тасвирӣ – 33 ҳолат ва 12 тарҷумаи таҳтуллафзӣ – ҳолат. Транскрипсия/транслитератсия ва тарҷумаи тасвирӣ нисбат ба вожаҳои татбиқ шудаанд, ки бо хусусиятҳои фарҳангии миллии соҳибзабонон алоқаи зич доранд. Дар мавридҳои дигари чандон қавӣ набудани алоқи вожа бо тобишҳои миллии тарҷумаи таҳтуллафзӣ ба кор рафтааст.

11. Дар забонҳои мавриди муқоиса ВБ аз рӯи шакл, пайдоиш, тартиб, тарзи ифода ва истифодабарӣ дар нутқи гуногун буда, маъноҳои ҳарҳела доранд ва аз ҳамдигар фарқҳои маъноӣ ва сохторӣ доранд. Ҳар як миллат воситаҳои инъикоси воқеият ва усулҳои дарки манзараи забонии ҷаҳонии худро дорои мебошад. Тасаввуроти умумии ҳаёти дар ҷамъиятҳои гуногун ба ҳамдигар мувофиқ омада метавонанд, вале роҳҳои тафсири тасвири онҳо аз ҳамдигар куллан тафовут доранд. Ҳамаи ин моро ба ҷустуҷӯи роҳҳои махсус ва муосири омӯзиш ва тавсифи воҳидҳои забонӣ ва фарҳангӣ водор месозад.

12. Таҳқиқи масъалаҳои муқоисаи ду забон ва таҳлили хусни тарҷумаи воҳидҳои мушаххас бо ҷалби маводди забони сеюм афзалиятҳои худро дорад. Мушоҳидаи ҳолатҳои, ки як вожаи забони фаронсагӣ нисбат ба забони тоҷикӣ бемуодил буда, дар забони англисӣ муодили худро доштааст, хеле ҷолиб ба назар расид, зеро ин гуна ҳодисаҳои забонӣ ба раванди тарҷума таъсири назаррас мерасонанд [7-М].

13. Тарҷумонҳои асари Густаф Флобер «Madame Bovary» - «Хонум Боварӣ» ба забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ аз роҳу воситаҳои тарҷумои вожаҳои бемуодил моҳирона истифода намуда, ин гурӯҳи воҳидҳои беназири забонро дар чаҳорҷӯбаи асосҳои назариявии мавҷуда дар забонҳои тарҷума дубора баён намудаанд ва дар кори худ муваффақ гаштаанд [6-М].

#### **Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаи таҳқиқ**

Таҳқиқи мо ба як қатор масъалаҳои забоншиносӣ ва тарҷумашиносии фаронсавӣ ва тоҷикӣ аз лиҳози вожаҳои бемуодил ва тарҷумои онҳо дар мисоли ин ду забон бо ҷалби маводди забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ равшанӣ меандозад.

Бо тавачҷуҳ ба дастовардҳои таҳқиқотии ноилшудаи муаллиф манзур сохтани тавсияҳои зерин барои истифодаи амалии натиҷаҳои он ба мақсад мувофиқ аст:

1. Маводди назариявии диссертатсия барои пажӯҳишҳои минбаъдаи дузабона аз нигоҳи муқоиса ва тарҷума дар мисоли забони тоҷикӣ ва забонҳои хориҷӣ асоси муътамади илмӣ хоҳад буд.

2. Натиҷаҳои таҳқиқи масъалаҳои ВБ дар мисоли забонҳои фаронсавӣ, тоҷикӣ ва англисӣ ба раванди тадриси забонҳо, муқоиса ва омӯзиши минбаъдаи ВБ мусоидат хоҳад кард.

3. Нуктаҳои назариявӣ ва амалии таҳқиқро метавон дар таълими фанҳои “Забоншиносии муқоисавӣ”, “Назария ва амалияи тарҷума”, “Тарҷумои вожаҳои бемуодил” ва ғайра мавриди истифодаи васеъ қарор дод.

4. Тавсияҳои амалии муаллиф дар бобати роҳу восита ва усулҳои тарҷумои ВБ ва дастурии забон ба такмили сифати тарҷумаҳои минбаъдаи соҳавӣ муфид хоҳанд буд.

5. Натиҷаҳои таҳқиқи диссертатсия мазкурро метавон барои таҳияи китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимию методӣ, тартиб додани фарҳангҳо, луғатҳо ва муҳовараҳои дузабона фаровон истифода кард.

6. Истифодаи маводди диссертатсия барои тайёр кардани мутахассисони соҳаи тарҷумонӣ, робитаҳои байналмилалӣ, робитаҳои байнифарҳангӣ ва ғайра аз аҳамияти амалӣ бархӯрдор хоҳад буд.

7. Таҳияи рисолаҳои илмӣ роҷеъ ба масъалаҳои муқоиса ва тарҷумаи вожаҳои бемуодил аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ ва тарҷума дар мисоли забонҳои фаронсавӣ ва тоҷикӣ бар мабной осори дигари тарҷумавӣ ва матнҳои жанру услубҳои дигари дузабона ба раванди омӯзиши забон ва фарҳанги фаронсавӣ аз ҷониби соҳибзабонони тоҷик ва забони тоҷикӣ аз ҷониби соҳибзабонони фаронсавӣ мусоидат хоҳад кард.

8. Тартиб додани фарҳангҳои луғоти дузабона (фаронсавӣ ва тоҷикӣ) дар бахшҳои гуногуни забон ва соҳаҳои мухталифи татбиқи он (аз қабилӣ луғатҳои умумӣ, махсус, соҳавӣ, кишваршиносӣ ва ғайра) раванди муоширати касбиро миёни соҳибзабонони тоҷик ва фаронсавӣ ба маротиб такмил хоҳад дод.

9. Муаллифи диссертатсия таҳқиқи минбаъдаи хусусияти тарҷумаи асари таҳқиқшударо аз нигоҳи грамматика, услуб ва фарҳанг дар мисоли забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ ҷолиб меҳисобад.

## Рӯйхати адабиёт:

### Адабиёти илмӣ

1. Абдуллозода, Р. Ибораҳои халқӣ/ Р. Абдуллозода. - Душанбе: Дониш, 1971. – 204с.
2. Азимова, М.Н. Сопоставительный анализ фразеологических параллелей английского и таджикского языков/ М.Н. Азимова. - Душанбе, 1999. -115с.
3. Алексеева, И.С. Введение в перевод введение: учеб. пособие для студ. филол. и лингв, фак. высш. учеб. заведений/ И.С. Алексеева. –СПб.: Филологический факультет СПбГУ.–М.: Издательский центр «Академия», 2004. –352с.
4. Амосова, Н.Н. Основы английской фразеологии: предисл. О.И. Бродович/ Н.Н. Амосова.- 2-е изд., доп. - М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. - 216 с.
5. Андрес, А.Л. Дистанция времени и перевод/ А.Л. Андрес. – М., 1966. - № 5. - С. 128.
6. Аракин, В.Д. Исследования лексической сочетаемости фразеологии/ В.Д. Аракин. - М., 1975. –364с.
7. Арнольд, И.В. Основы научных исследований в лингвистике: учебное пособие/ И.В. Арнольд. - М.: Высш. школа, 1991. -140с.
8. Арнольд, И.В. Стилистика современного английского языка/ И. В. Арнольд. - Л.: Просвещение, 1981. –295с.
9. Арсентьева, Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека, в английском и русском языках)/Е. Ф. Арсентьева. - Казань: Казан. ун-та, 1989. –126с.
10. Архангельский, В.Л. О понятии устойчивой фразы и типах фраз/ В.Л. Архангельский// Проблемы фразеологии: Исследования и мат-лы. -М., 1964. -С. 102-126.
11. Асрорӣ, В. Зарбулмасал ва мақолаҳои тоҷикӣ/ В. Асрорӣ. – Сталинобод, 1956. -99с.

12. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов/ О.С. Ахманова. – М., 1966. – 401с.
13. Бархударов, Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода)/ Л.С.Бархударов. –М.: Международные отношения, 1975. –240с.
14. Бархударов, Л.С., Рецкер, Я.Л. Курс лекций по теории перевода/ Л.С. Бархударов, Я.Л. Рецкер. –М.: МГПИИЯ им. М. Тореца, 1968. –155с.
15. Балли, Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. -М.: Изд-во иностр. лит., 1955. –416с.
16. Балли, Ш. Французская стилистика/ Ш. Балли; пер. К.А Долинина. -М., 1961. -398с.
17. Бархурдарова, Е.Л. Учебное пособие по переводу/ Е.Л. Бархурдарова, Н.С. Коржевская. - М.: Моск.ун-та, 1986.
18. Березин, Ф.М. История лингвистических учений: учеб.пособие для филол. специальностей ун-тов и пед. ин-тов / Ф.М. Березин. - М.: Высш. школа, 1975. - 304с.
19. Болгова, Н.А. О семантическом инварианте в фразеологии / Н.А. Болгова // Науч. тр. МГПИИЯ им М.Тореца. - М., 1978. - Вып. 131. -С. 159-163.
20. Бузаджи, Д.М. Техника перевода. Сборник упражнений по переводу с английского языка на русский язык. Грамматические аспекты перевода/ Д.М. Бузаджи, А.С. Маганов. - М.: Р. Валент, 2007. - Часть I. - 208с.
21. Васильев, Л.М. Методы современной лингвистики/ Л.М. Васильев. –Уфа: Изд-во Башкирского университета, 1997. –183с.
22. Верещагин, Е.М., Костомаров, В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. Под ред. Ю.С. Степанова/ Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. –М.: Индрик, 2005. –1040 с.

23. Влахов, С., Флорин С. Непереваемое в переводе. Под ред.Вл. Россельса/ С. Влахов, С. Флорин. –М.: Международные отношения, 1980. – 343с.
24. Вайсбруд, М.Л. Реалии как элемент страноведения/ М.Л. Вайсбруд// Русский язык. - 1972. - №3. - С. 98.
25. Верещагин, Е.М. Лингвострановедческая теория слова/ Е.М. Верещагин В. Г. Костомаров. - М.: Русский язык, 1980. - 320 с.
26. Верещагин, Е.М. Теория перевода/ Е. М. Верещагин, В.Г. Костомаров. - М., 1983. - С. 56.
27. Вернигорова, В.А. Перевод реалий как объекта межкультурной коммуникации/ В.А. Вернигорова// Молодой ученый. -М., 2010. - №3(14). - С. 184-186.
28. Виноградов, В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. Избр. тр.: лексикология и лексикография/ В.В. Виноградов. - М.: Наука, 1986. - 89с.
29. Виноградов, В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы)/ В.С. Виноградов. -М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. -224с.
30. Винокур, Г.О. Закономерности стилистического использования языковых единиц/ Г.О. Винокур. - М.: Наука, 1980. -237с.
31. Влахов, С.И. Непереваемое в переводе/ С. И. Влахов, С.П. Флорин. – М.: Международные отношения, 1980. –342с.
32. Влахов, С.И. Непереваемое в переводе/ С.И. Влахов, С.П. Флорин. - 2-е изд., испр. и доп. - Москва: Высш. шк., 1986. - 416 с.
33. Гавришь, В.И. К вопросу о первичном и вторичном в фразообразовательных процессах/ В.И. Гавришь// Сб. науч. трудов. МГПИИЯ им М. Тореца. - М., 1980. - Вып. 164. –132с.
34. Гастев, Ю.А. Эквивалентность/ Ю.А. Гастев// Философская энциклопедия. –М., 1970. -538с.

35. Гатилова, А.К. Безэквивалентная лексика как понятие и явление (на материале немецкого и русского языков): дисс... канд. филол. наук/ Гатилова Алевтина Константиновна. –М., 1996. -171с.
36. Гвоздович, Е.Н. Безэквивалентная лексика: теория и практика перевода = Non-equivalent words: theory and practice of translation: учеб. метод. пособие/ Е.Н. Гвоздович. -Минск: Тетра Системс, 2010. -128с.
37. Голикова, Ж.А. Лексикология и фразеология современного английского языка. Практикум/ Ж.А. Голикова. -М.: Новое знание, 2006. - 205с.
38. Гольдин, В.Е. Обращение: теоретические проблемы/ В.Е. Гольдин; под ред. Л.И. Баранниковой. - 2-е изд., испр. и доп. -М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. -136с.
39. Грамматические аспекты перевода: учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. вузов/ [О.А. Сулейманова, Н.Н. Беклемешева, К.С. Карданова и др.]. - М.: Академия, 2010. -240с.
40. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. -Душанбе: Дониш, 1986. -372с.
41. Гарбовский, Н.К. Теория перевода: Учебник/ Н.К. Гарбовский. –М.: Изд-во Моск. Ун-та, 2004. –544с.
42. Докучаева, В.В. Безэквивалентная лексика и перевод как гносеологическая проблема (на материале романа Джона Гришема “SKIPPING CHRISTMAS”/ В. В Докучаева// Известия Самарского научного центра Российской академии наук. - 2010. - Т. 12. - №5(2). - С. 498-501.
43. Дубровин, М.И. Английские и русские пословицы и поговорки в иллюстрациях/ М.И. Дубровин. - М.: Просвещение, 1995. - 350 с.
44. Дубровин, М.И. Русские фразеологизмы в картинках (для говорящих на английском языке / М.И. Дубровин. 3-изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1987. – 327 с.
45. Зарбулмасал ва мақолҳои тоҷикӣ/ мурат. А. Писарчик, С. Точиддинов, М. Ҳамидҷонова. –Сталинобод: Нашр. дав. тоҷик., 1960. - 226с.

46. Иванов, А.О. Английская безэквивалентная лексика и ее перевод на русский язык/ А.О. Иванов. –Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. –95с.
47. Иванов, А.О., Безэквивалентное и неперебиваемое в свете современной лингвистической теории: дисс... канд. филол. наук: 10.02.19. – общее языковедение/ Иванов Алексей Олегович. – Л., 1984. –189с.
48. Иванов, А.О. Безэквивалентная лексика: перевод, язык, культура: учеб. пособие/ А.О. Иванов. - СПб.: Филол. фак. С.-Петербург. гос. ун-та, 2006. - 192с.
49. Иванова, Н.А. Сопоставительно-типологический анализ безэквивалентной лексики (на материале русского, немецкого и французского языков): дисс... канд. филол. наук: 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языковедение/ Иванова Наталья Алексеевна. - М., 2004. -238с.
50. Комиссаров, В.Н. Современное переводоведение: учеб. пособие/ В.Н. Комиссаров. –М.: ЭТС, 2002. –424с.
51. Комлев, Н.Г. Словарь иностранных слов / Н.Г. Комлев. –М.: Эксмо, 2000. –1168с.
52. Крупнов, В.Н. В творческой лаборатории переводчика. Очерки по профессиональному переводу/ В.Н. Крупнов. –М.: Международные отношения, 1976. –192с.
53. Крупнов, В.Н. Практикум по переводу с английского языка на русский: учеб. пособие для вузов/ В.Н. Крупнов. –М.: Высшая школа, 2005. –279с.
54. Казакова, Т.А. Практические основы перевода/ Т. А. Казакова. - Санкт-Петербург: Союз, 2004. - 320с.
55. Козлова, Н.В. Беликова Е.А. Типологически обусловленные лакуны в изучении немецкого и английского языков русскоязычными студентами/ Н.В. Козлова, Е.А. Беликова// Вестник НГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. - 2010. - Том 8. - Вып.1. – С.34-44.



56. Комиссаров, В.Н., Рецкер Я.И., Тархов В.И. Пособие по переводу с английского языка на русский / В. Н. Комиссаров, Я. И. Рецкер, В. И Тархов. - М.: Высшая школа, 1965. - Ч. 2. -175с.
57. Комиссаров, В. Н. Слово о переводе/ В.Н. Комиссаров. -М.: Наука, 1973. – 357с.
58. Комиссаров, В.Н. Практикум по переводу с английского языка на русский/ В.Н. Комиссаров [и др.]. -М.: Высшая школа, 1990. –127с.
59. Комиссаров, В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты)/ В. Н. Комиссаров. - М.: Высшая школа, 1990. - 253 с.
60. Комиссаров, В. Н. Общая теория перевода/ В. Н. Комиссаров. - М.: Черо, 2000. - 136 с.
61. Комиссаров, В.Н. Лингвистика перевода/ В. Н. Комиссаров. - 3-е изд. - М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 176с.
62. Крылатые фразы наших дней. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 1999. – 576с.
63. Кунин, А.В. Английская фразеология. Теоретический курс/ А.В. Кунин. - М., 1981. - С. 122-123.
64. Кунин, А.В. Курс фразеологии современного английского языка/ А.В. Кунин. - М. Высшая школа, 1986. - 336 с.
65. Кунин, А.В. Англо – русский фразеологический словарь/ А.В. Кунин. - Москва: Русский язык, 2000. – 512 с.
66. Кунин, А.В. Курс фразеологии современного английского языка: уч. пос. для ин-тов и фак. иностр. Яз./ А.В. Кунин. – 3-е изд., стереотип. – Дубна: Феникс, 2005. – 488с.
67. Камолиддинов, Б. Тарчумонӣ ва тарчумаи бадеӣ (дастури ёрирасони таълим) /Б. Камолиддинов, Ф. Турсунов. –Душанбе: Матбуот, 2011. - 228с.
68. Латышев, Л.К. Технология перевода: учеб. пособие для студ. лингв, вузов и фак./ Л.К. Латышев. –2-е изд., перераб. и доп. –М.: Издательский центр «Академия», 2005. –320 с.

69. Латышев, Л.К. Эквивалентность перевода и способы ее достижения / Л.К. Латышев. –М.: Международные отношения, 1981. –248 с.
70. Лакунарность в языке, картине мира, словаре и тексте// Межвузовский сборник научных трудов. – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 2009. –262с.
71. Лакуны в языке и речи: Сборник научных трудов/ под ред. проф. Ю.А. Сорокина, проф. Г.В. Быковой. – Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2005. - Вып. 2. – 123с.
72. Ларин, Б. А. Очерки по фразеологии/ Б. А. Ларин// История русского языка и общее языкознание (Избранные работы). -М., 1977. -С. 148.
73. Латышев, Л. К. Проблема эквивалентности в переводе: дис. ... д-ра. филол. наук: 10.02.20. –Сравнительно-историческое и типологическое языкознание/ Л. К. Латышев. - М., 1983. – 431с.
74. Латышев, Л.К. Перевод: проблемы теории практики и методики преподавания/ Л. К. Латышев. – Москва: Просвещение, 1988. –190с.
75. Муравьев, В.Л. Лексические лакуны (на материале лексики французского и русского языков)/ В.Л. Муравьев. –Владимир: Владимир. пед. ин-т, 1975. –97с.
76. Маджидов, Х. Лексико-семантические особенности глагольных фразеологических единиц современного таджикского литературного языка: автореферат.../ Х. Маджидов. - Душанбе: Таджикский госуниверситет им. В.И. Ленина, 1968. -27с.
77. Маджидов, Х. Фразеологическая система современного таджикского литературного языка: автореф. дисс... д-ра филол. нау / Х. Маджидов. – Душанбе, 1995. - 48с.
78. Мамадназаров, А. Становление и развитие таджикской переводной лексикографии XX и начала XXI вв.: дисс...д-ра. филол. наук: 10.02.20 / Мамадназаров Абдусалом. - Душанбе, 2013. - 420 с.
79. Маноли, И.З. Лингвостилистические приемы перевода потенциальной лексики. Переводческие аспекты сопоставительных

исследований: межвузовский сборник научных трудов/ И.З. Маноли. - Пермь: Пермский государственный университет, 1988. -С. 20.

80. Мастерство перевода: сборник десятый, 1974. -М.: Советский писатель, 1975. -501с.

81. Мачидов, Х. Фразеологияи забони хозираи тоҷик: дастури таълимӣ/ Х. Мачидов; муҳаррирон В. Капранов, Х. Рауфов. - Душанбе, 1982. - 104с.

82. Мечковская, Н. Б. Общее языкознание. Структурная и социальная типология языков: учеб. пособие для студентов филологических и лингвистических специальностей/ Н.Б. Мечковская. – 4-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2006. -312с.

83. Минченков, А.Г. Английские частицы: функции и перевода/ А. Г. Минченков. - СПб.: Антология, 2004. - 96с.

84. Миньяр-Белоручев, Р.К. Как стать переводчиком? /Р.К. Миньяр-Белоручев. –М.: Готика, 1997. –176с.

85. Мирзо Хасани Султон (Султонов М.Б.) Становление и развитие персидско-таджикской научной терминологии/ Мирзо Хасани Султон. - Душанбе: Дониш, 2008. -342с.

86. Митина, И.Е. Английские пословицы и поговорки и их русские аналоги / И.Е. Митина. - СПб.: КАРО, 2009. - 336 с.

87. Мулоқандов, Э. Хонум Боварӣ/ Э. Мулоқандов. –Душанбе: Ирфон, 1967. –380с.

88. Мусаев, К. Перевод лексических и фразеологических единиц как проблема частной теории перевода: автореферат.../ К. Мусаев. - Тбилиси.: Тбилисский университет им. И. Чавчавадзе, 1988. - 42с.

89. Мухтор, Шокир. Шамсиддини Ҳақназар/ Ш. Мухтор ва диг. Баргузидаи насри Фаронса. – Душанбе: Истеъдод, 2011. –560с.

90. Мухтор, Шокир, Адабиёти тоҷик дар Фаронса/ Ш. Мухтор. – Душанбе: Ирфон, 1985. –150с.

91. Мухтор, Шокир. Персидско-таджикская классическая поэзия во Франции (Проблемы изучения, перевода и функционирования)/ Ш. Мухтор. –Душанбе, 2003. –480с.
92. Мухтор Шокир. Замон ва тарҷумон / Мухтор Шокир. - Душанбе: Адиб: 1989. - 208 с.
93. Мухортов, Д.С. Практика перевода: английский-русский: учебное пособие по теории и практике перевода/ Д. С. Мухортов. - 4-е изд. - М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. - 256с.
94. Наврузшоев Б. Х. Глагольные фразеологические словосочитания в таджикской периодической печати и способы их перевода на английский язык: автореф. дисс... канд. филол. наук. - Душанбе.: Таджикский национальный университет, 2011. - 21с.
95. Нағзибекова, М. Назарияи тарҷума/ М. Нағзибекова. – Душанбе: 2005. –76с.
96. Немченко, В.Н. Введение в языкознание/ В.Н. Немченко. –М.: Дрофа, 2008. –704с.
97. Нечаева, Е.А. К вопросу о лакунах, безэквивалентных единицах и национальных концептах, экзистенцирующихся в терминологии предметной области «Связи с общественностью»/ Е.А. Нечаева// Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. -2011. - Вып. 2. - С. 98-104.
98. Ниёзмухаммадов, Б. Забони адабии ҳозираи тоҷик/ Б. Ниёзмухаммадов. - Душанбе, Ирфон, 1973. - Қисми 1. - 450 с.
99. Носири Хусрав. Ҷомеъ-ул-ҳикматайн/ Носири Хусрав// Куллиёт. - Душанбе: Ирфон, 1991. - С. 136-137.
100. Перевод-средство взаимного сближения народов: худож. публицистика/ сост. А.А. Клышко; предисл. С.К. Апта. - М.: Прогресс, 1987. - 640с.
101. Петрова, О.В. Введение в теорию и практику перевода (на материале английского языка)/ О.В. Петрова. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. - 96с.

102. Пинягин, Ю.Н. Переводческие аспекты сопоставительных исследований/ Ю.Н. Пинягин// Межвузовский сборник научных трудов. - Пермь: Пермский государственный университет, 1988. - С. 4-12.
103. Подольская, Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В. Подольская. - М., 1978. - С. 95.
104. Попова, З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. - Воронеж, 2001. - 189с.
105. Прошина, З.Г. Межкультурная коммуникация и опосредованный перевод/ З.Г. Прошина// Вест. НГУ. Серия лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – Том 4. - Вып.1. - С. 59-64.
106. Пьянзина, И.Н. Национально-культурная специфика фразеологизмов американского варианта английского языка/ И. Н. Пьянзина// Вестник КРАУНЦ. Гуманитарные науки. - 2006. - №2. - С.88-
107. Понятие «Безэквивалентная лексика» [Электронный ресурс] / Теория перевода, 2017. –Режимдоступа: [http:// linguisticus.com/ ru/ TranslationTheory/ OpenFolder/ BEZJEKVIVALENTNAJA\\_LEKSIKA](http://linguisticus.com/ru/TranslationTheory/OpenFolder/BEZJEKVIVALENTNAJA_LEKSIKA). – Дата доступа: 04.01.2019.
108. Реформатский, А.А. Введение в языковедение/ А.А. Реформатский. –М.: Аспект Пресс, 1996. –536с.
109. Рецкер, Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода/ Дополнения и комментарии Д.И. Ермоловича/ Я.И. Рецкер. –3-е изд., стереотип. –М.: Р. Валент, 2007. – 244с.
110. Райхштейн, А.Д. О межъязыковом сопоставлении фразеологических единиц/ А. Д. Райхштейн// ИЯШ. - 1979. - №4.
111. Рахимова, Д.А. Структурно-грамматические особенности глагольных фразеологических единиц в таджикском и английском языках: автореф. дисс... канд. филол. наук/ Д.А. Рахимова. - Душанбе.: РТСУ, 2012. - 21с.

112. Резвцова, М.Д. Практикум по сравнительной типологии английского и русского языков/ М. Д. Резвцова, О.В. Афанасьева, Т.С. Самохина. - 3-е изд., испр. - М.: ФИЗМАТЛИТ, 2009. - 176с.
113. Реформатский, А. А. Введение в языковедение/ А.А. Реформатский. - М.: Просвещение, 1967. - С. 137-139.
114. Реформатский, А. А. Введение в языковедение /А.А. Реформатский. - М.: Аспект Пресс, 1999. - С. 312.
115. Реформатский, А. А. Введение в языковедение: учебник для вузов/ А. А. Реформатский; под ред. В. А. Виноградова. - М.: Аспект Пресс, 2001. - 536 с.
116. Рецкер, Я.И. О закономерных соответствиях при переводе на родной язык/ Я. И Рецкер// Вопросы и методики учебного перевода. - М., 1950. - С. 156-178.
117. Сдобников, В.В., Петрова О.В. Теория перевода: Учебник для переводческих факультетов и факультетов иностранных языков/ В.В. Сдобников, О.В. Петрова. –Новгород: Изд-во НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 2001. –306с.
118. Семененкова, И.Е. Безэквивалентная лексика в системе языка/ И.Е. Семененкова// Идеи. Поиски. Решения: сборник статей и тезисов XII международной научно-практической конференции преподавателей, аспирантов, магистрантов, студентов. -Минск: БГУ, 2018. –С. 132–136.
119. Семененкова, И.Е. Безэквивалентная лексика и способы ее перевода/ И.Е. Семененкова// Мир языков: ракурс и перспективы: сборник материалов IX международной науч.-практ. конференции, Минск: БГУ, 2018. –С.237–241.
120. Степанов, Ю.С. Французская стилистика (в сравнении с русской) / Ю.С. Степанов. –М.: Едиториал УРСС, 2003. –360с.
121. Сдобников, В. В. 20 уроков устного перевода: учебное издание/ В. В. Сдобников. -М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. -142с.
122. Сдобников, В.В. Теория перевода: учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков/ В.В.

Сдобников, О.В. Петрова. – М.: АСТ: Восток-Запад; -Владимир: ВКТ, 2008. -448с.

123. Семёнов А.Л. Основы коммуникативной теории перевода в аспектах контрастивной текстологии: на лексическом уровне: дисс... док. филол. наук: 10.02.20/ Семенов Аркадий Львович. - М., 1997. - 342с.

124. Семереньи, О. Введение в сравнительное языкознание/ О. Семереньи; пер. с немецкого Б.А. Абрамова; под ред. и с предисл. Н.С. Чемоданова. - М.: Прогресс, 1980. - 407 с.

125. Сименюк, А.А. Лексические трудности русского языка/ А.А. Сименюк, И.А. Городецкая. - М., 1999. -242с.

126. Слепович, В.С. Настольная книга переводчика с русского языка на английский/ В.С. Слепович. – 3-е изд. –Минск: ТетраСистемс, 2008. - 304с.

127. Соболев, Л.Н. Пособие по переводу с русского языка на французский/ Л.Н. Соболев. -М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1952. -298с.

128. Солодуб, Ю.П. Путешествие в мир фразеологии/ Ю.П. Солодуб. - М.: Просвещение, 1981. - 64 с.

129. Солодуб, Ю.П. Русская фразеология как объект сопоставительного структурно – типологического исследования: дисс... д-ра филол. наук/ Солодуб Юрий Петрович. - М., 1985. - С. 125-128.

130. Сорокин, Ю.А. Теория лакун и оптимизация межкультурного общения/ Ю.А. Сорокин// Семантика и прагматика текста. - Барнаул, 1998. - С. 32-37.

131. Соссюр, Фердинанд де. Курс общей лингвистики/ Фердинанд де Соссюр // Труды по языкознанию; перевод с французского под ред. А.А. Холодовича. - М.: Прогресс, 1977. -288с.

132. Соссюр, Фердинанд де. Труды по языкознанию/ Фердинанд де Соссюр. - М.: Прогресс, 1977. -695с.

133. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики / Ю. С. Степанов. - М.: Наука, 1975. - 311с.

134. Супрун А.Е. Экзотическая лексика/ А.Е. Супрун// ФН. -М., 1958. - №2. - С. 50-54.
135. Телия, В.Н. Что такое фразеология?/ В.Н. Телия. - М.: Наука, 1966. -86с.
136. Тер-Минасова, С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: учеб.пособие / С. Г. Тер-Минасова. – М.: Слово/Slovo, 2008. - 264 с.
137. Тетради переводчика/ под ред. проф. Л.С. Бархударова. –М.: Междунар. отношения, 1979. - Вып. 16. -120с.
138. Тилавов, Б. Поэтика таджикских народных пословиц и поговорок / Б. Тилавов; под ред. Л. Н. Демидчик. -Душанбе: Дониш, 1967. - 123с.
139. Толстой, Н.И. Язык и народная культура: очерки по славянской мифологии и этнолингвистике/ Н.И. Толстой. - М., 1995. –512с.
140. Томахин, Г.Д. Реалии – американизмы: учеб. пособие для институтов и фак. иностр. яз./ Г.Д. Томахин. -М.: Высшая шк., 1988. -239с.
141. Топер, П.М. Перевод в системе сравнительного литературоведения/ П.М. Топер. -М.: Наследие, 2000. -254с.
142. Турсунов, Ф.М. Лексико-семантический анализ и особенности перевода пословиц и поговорок произведений Ф. Мухаммадиева на материалах таджикского и русского языков/ Ф.М. Турсунов. -Душанбе, 2006. -135с.
143. Турсунов, Ф.М. Безэквивалентная лексика в переводе (на материале английского и таджикского языков). Монография/ Ф.М. Турсунов. –Душанбе, 2015. – 432с.
144. Тюленев, С.В. Теория перевода: учеб. пособие/ С.В. Тюленев. – М.: Гардарики, 2004. –336с.
145. Тарчума ва балоғати сухан. Андешаҳои мутахассисон доир ба тарчумаи бадеӣ ва забони он. - Ҷ. 2. -Душанбе: Деваштич, 2005.– 192 с.
146. Тилавзод, Б. Зарбулмасал ва мақолҳо/ Б. Тилавзод, Ф. Муродов. - Душанбе: Адиб, 2004. -144с.



147. Ульянова, Н.П. Внутренняя форма как прагматический компонент семантики лексических единиц/ Н.П. Ульянова// Сб. науч. трудов МГПИИЯ им. М. Горького. - 1983. - Вып. 213. - С. 134-136.
148. Фёдоров, А.В. Искусство перевода и жизнь литературы/ А.В. Фёдоров. -Л: Сов. Писатель, 1983. -352с.
149. Фёдоров, А.В. Введение в теорию перевода/ А. В. Фёдоров. - М., 1958. -374 с.
150. Фёдоров, А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы)/ А.В. Фёдоров. - СПб., 2002. -416с.
151. Федуленко, Т.Н. Английская фразеология: курс лекций/ Т. Н. Федуленко. - Архангельск, 2000. - 122 с.
152. Фирсов, О.А. Сборник упражнений по переводу с английского языка на русский (для студентов языковых вузов)/ О.А. Фирсов. -М., 2012. - 46с.
153. Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX). Иборат аз ду чилд/ дар зери таҳрири М.Ш. Шукуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 1900с.
154. Фозилов М. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризҳои тоҷикию форсӣ / М. Фозилов. – Душанбе: Ирфон, 1977. -583с.
155. Хамоян, М.У. Лингвистическое назначение фразеологизмов в системе языка/ М.У. Хамоян// Историка - филологический журнал. - Ереван, 1979. -№1. -С. 76-80.
156. Хушенова, С.В. Современное состояние и задачи изучения таджикской фразеологии/ С. В. Хушенова// Вопросы языкознания. - 1980. - №2. - С. 125-134.
157. Халилов, А.Х. Ибораҳои изофӣ дар забони адабии ҳозираи тоҷик/ А.Х. Халилов. - Душанбе, 1964. - 33с.
158. Холов, П. Ибораҳои фразеологии изофӣ/ П. Холов// Вопр. востоковедения. Труды СамГУ. – Самарканд, 1976. - С. 175-168.

159. Ҳасани Султон. Забони давлати Сомониён. -Душанбе: МН “Дониш”, 2020. -586с.
160. Чернов Г.В. Вопросы перевода русской безэквивалентной лексики на английский язык: автореф. дисс... канд... филол... наук / Г.В. Чернов.-М., 1985.-14.(24с.).
161. Чернышева, И.И. К динамике фразеологической системе/ И.И. Чернышева// ФН. - 1993. - №6.
162. Швейцер, А.Д. Современная социоллингвистика. Теория, проблемы, методы/ А.Д. Швейцер. – М.: Наука, 1977. –176с.
163. Швейцер, А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты/ А.Д. Швейцер. –М.: Наука, 1988. –207с.
164. Шамзи, З.А. Безэквивалентной лексики как путь к оптимальной методике преподавания иностранного языка/ З.А. Шамзи// Вестник Московского государственного гуманитарного университета им. М.А. Шолохова. - 2012. - №3. - С. 104-110.
165. Швейцер, А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты/ А.Д. Швейцер; отв. ред. В.Н. Ярцева. - 2-е. изд. - М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. - 216с.
166. Щукина, О.Г. Особенности компаративных фразеологизмов в английском языке/ О.Г. Щукина// Вестник КГПУ им. В.П. Афанасьева. - 2012. - №2(20). - С. 332-336.
167. Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат-ҳастии миллат. – Душанбе: «Эр-граф», 2016. – 481с.
168. Ярцева, В.Н. Соотношение общего и частного языкознания и проблема двуязычия/ В. Н. Ярцева. - М., 1989. - Т. 48. - №5. - С. 390.
169. Яшина, Н.К. Практикум по переводу с английского языка на русский: учеб. пособие/ Н.К. Яшина. - М.: Флинта: Наука, 2009. - 72с.
170. A Collection of Terms. Approved by the Academy of Persian Language and Literature 1997-2006. – 2008. - 218p.
171. Aixela, Javier Franco. Culture-Specific Items in Translation/ Aixela Javier Franco; translation, power, subversion Roman Avarez and M. Carmen. -

Africa Vidal eds. -Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2007. - P. 61-78.

172. American Proverbs. Understanding language and culture through commonly used sayings/ Harry Collis; Illustrated by Mario Risso. -USA, 1994. – 106p.

173. Dora Knowlton Ranous. Madame Bovary/ Dora K.R., New York: Brentanos Publishers, 1930. -455c.

174. Gustava Flaubert, Madame Bovary, Paris: Librairie de France, 1929. - 903c.

175. Halliday, M. A. K. The linguistic sciences and language Teaching/ M. A.K. Halliday, A. Mcintosh, P. D. Strevens. - London, 1964. -322p.

176. Jelena Pralas. Facta Universitatis. Series: Linguistics and Literature. – 2012. - Vol. 10. №1. - P. 11-18.

177. Katan, David. Translating Cultures. An introduction for Translators, Interpreters and Mediators/ David K. -Manchester: St. Jerome Publishing, 1999. -359p.

178. Larson, Mildred L. Translation: theory and practice, tension and interdependence. American Translators Association scholarly monographs/ Mildred L. Larson. – USA: State University of New York, 1991. -270p.

179. Newmark, P. A Textbook of Translation/ P. Newmark. -New York, 1988. -292p.

180. Nida, Eugene A. Towards a science of translating/ Eugene A. Nida. - Leiden: E. J. Brill, 1964. – 259p.

181. Nida E.A. The Theory and Practice of Translation/ E.A. Nida & C.R. Taber. - Leiden: Koninklijke Brill. NV, 1969/1982. - P. 199.

182. Nida, E. The theory and Practice of Translation/ E. Nida, Ch.R. Taber. - Leiden, 1969. – 220p.

183. Proshina, Z. Theory of translation (English and Russian)/ Z. Proshina. –Vladivostok: Far Eastern University Press, 2008 –277p.

184. Savory, T. The art of translation/ T. Savory. – London, 1957. - 159p.

## Фарҳангҳои луғот

185. Англо-русский и русско-английский словарь «Ложных друзей переводчика»/ сост. В.В. Акуленко, С.Ю. Комиссарчик, Р.В. Погорелова, В.Л. Юхт; под общ. рук. доцента В.В. Акуленко. – М.: Советская энциклопедия, 1969. - 383 с.
186. Мамадназаров, А. Фарҳанги донишгоҳии англисӣ-тоҷикӣ/ А. Мамадназаров. – Душанбе: Нодир, 2003. – 492с.
187. Мамадназаров, А. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ/ А. Мамадназаров. – Душанбе, 2007. – 1079 с.
188. Русско-английский научно-технический словарь переводчика/ М. Цимерман, К. Веденева. - М.: Наука, 1991. -735с.
189. Русско-английский словарь/ сост. под. общ. рук. А.И. Смирницкого; под ред. О.С. Ахмановой. –20-е изд., стер. –М.: Русский язык, 1997. –768с.
190. Русско-таджикский словарь: Свыше 72000 слов/ С.Д. Арзуманов, Х. А. Ахрори, М. Бегбуди и др.; под ред. М.С.Асимова. – М.: Русский язык, 1985. –1280с.
191. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ/ А. Мамадназаров. -Душанбе: Эр-граф, 2011. – 1016с.
192. Французско-русский и русско- французский словарь. 100 000 слов и словосочетаний. – М.: ООО «Дом Славянской книги», 2009. – 960с
193. Чамшедов, П.. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ/ П. Чамшедов ва диг.– Душанбе: Пайванд, 2005. – 1202с.
194. Чамшедов, П. Фарҳанги тоҷикӣ ба англисӣ/ П. Чамшедов. – Душанбе: Эҷод, 2008. - 978 с.
195. Шарифов, В. Толковый словарь русско-интернациональных заимствований/ В. Шарифов. - Душанбе: Главная научная редакция Таджикской Советской Энциклопедии, 1984. - 376с.

196. Шахобова, М.Б. Англо-таджикско-персидский словарь/ М.Б. Шахобова. – Душанбе: Дониш, 1989. -252с.
197. Шахобова, М.Б. Луғати хурди англисӣ-тоҷикӣ/ М.Б. Шахобова. – Душанбе: Дониш, 1972. – 2014с.
198. АБВУ Lingvo x5.- [http://www. АБВУ.ru](http://www.АБВУ.ru), <http://www. Lingvo.ru>,
199. Davies, E.E. A Goblin or a Dirty Nose? The Translator: Studies in Intercultural Communication/ E.E. Davies. - 2003.-100p.
200. Dictionary of Acronyms and Abbreviations/ Richard A. Spears. – USA: National Textbook Company, 1975. - 311p.
201. Dictionary of Phrasal Verbs and other idiomatic phrases/ Richard A. Spears. – USA: National Textbook Company, 1975. - 873p.
202. Dictionary of Proverbs and their origins/ Linda and Roger Flavell. – Great Britain, 1997. - 273p.
203. Jilani, Jon. Tajik practical dictionary. Tajik-English/ English-Tajik Dictionary/ Jon Jilani. – New York: Hippocrene Books, Inc., 2009. - 326p.
204. Longman Language Activator: The World’s First Production Dictionary. – UK: Longman, 1997. -1587p.
205. Longman, Dictionary of Contemporary English/ eds. Chris Fox, Elizabeth Manning, Michael Murphy. -China: Pearson Education Limited, 2003. –1950. - P. 112.
206. Mamatov, J. Tajik-English Dictionary/ J. Mamatov, S.J. Harell, K. Kehoe, K. Khodjibaev. - Dunvody Press, 2005. - 741p.
207. Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary. - USA: Massachusetts, 1998. - Tenth edition. - 1557p.
208. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English by A.S. Hornby / edited by Sally Wehmeier; phonetics Editor Michael Ashby. – Oxford University Press, 2000. - Sixth edition. - 1539 p.
209. Standard Tajik-English Dictionary/ compiled and edited by R.B. Olson and R.A. Olson. - StarPublications, 2000. – 615p.
210. The Comprehensive Dictionary of English-Persian Idioms/ edited by Akbar S. Mirhassani, Ph.D. - Tarbiat Modarres University. - 432p.

### Захираҳои электронӣ

211. Translation problems and solutions [Electronic resource]/ Translate Day. –Mode of access: <https://www.translateday.com/translation-problems-and-solutions/>–Date of access: 16.01.2019.
212. Transcription [Electronic resource] / English Oxford Living Dictionaries.–Mode of access:<https://en.oxforddictionaries.com/definition/transcription.>–Date of access: 22.01.2019.
213. Equivalent [Electronic resource]/ Cambridge Dictionary. – Mode of access:  
<https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/equivalent.>–  
Date of access: 26.12.2018.
214. [www.oftob.com](http://www.oftob.com)
215. [www.kumitaizabon.tj](http://www.kumitaizabon.tj).

## Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия

а) мақолаҳое, ки дар маҷчаҳои тақризшавандаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

[1-М]. Шоназаров З.М. Хусусияти корбурди экзотизмҳои сохторӣ дар асари Г. Флобер “Хонум Боварӣ” ва роҳҳои ифодаи онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / З.М. Шоназаров // Паёми Донишкадаи забонҳо (силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих) - Душанбе, 2021. – №2 (42). – С.103-111. ISSN 2226–9355.

[2-М]. Шоназаров З.М. Оид ба мафҳуми экзотизмҳои сохторӣ дар тарҷумашиносӣ (дар мисоли забонҳои фаронсавӣ, англисӣ ва тоҷикӣ) / З.М. Шоназаров // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2021. – №2(91). – С.56-60. ISSN 2219–5408.

[3-М]. Шоназаров З.М. Турсунов Ф.М. Бознигарии роҳу воситаҳои тарҷумашиносии воҳидҳои бемуодили забон дар тарҷумашиносӣ / З.М. Шоназаров. Ф.М. Турсунов// Паёми Донишкадаи забонҳо (силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих) - Душанбе, 2021. – №4 (44). – С.5-11. ISSN 2226–9355.

[4-М]. Шоназаров З.М. Роҷеъ ба таснифи воҳидҳои луғавии бемуодили забон /З.М. Шоназаров // Паёми Донишкадаи забонҳо (силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих) – Душанбе, 2022. – №2 (46). – С.32-140. ISSN 2226–9355.

б) Мақолаҳо дар нашрияҳои илмии дигар:

[5-М]. Шоназаров, З.М. Роҳҳои интиқоли экзотизмҳои сохторӣ аз забони фаронсави ба забони тоҷикӣ / З.М. Шоназаров // Маводди конференсияи илмию амалии ҳайати профессорону устодон ва донишҷӯёни Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода ба ифтихори 30-юмин солгарди Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, зербахши кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷума– Душанбе, 2021. – С. 136-143.

[6-М]. Шоназаров З.М. Густав Флобер ва мероси адабии ӯ / З.М.

Шоназаров // Маводди конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ “Саҳми тарҷумонҳои касбӣ дар густариши соҳаи сайёҳӣ (28.05.2021). – Душанбе, 2021. – С.293-298.

[7-М]. Шоназаров З.М. Транскрипсия ва транслитератсия ҳамчун воситаи тарҷумаи вожаҳои бемуодил (дар мисоли забонҳои фаронсаӣ, англисӣ ва тоҷикӣ) / З.М. Шоназаров, Маводди конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ “Ҷанбаҳои забоншиносӣ ва иҷтимоии тарҷума дар шароити бисёрфарҳангии таҳсилот” (28. 10. 2022). – Душанбе, 2022. – С. 175-182.

[8-М]. Шоназаров З.М., Рӯзе ба хусусиятҳои баъзе гурӯҳҳои экзотизмҳои сохтори забони англисӣ ва роҳҳои ифодаи онҳо дар забони тоҷикӣ / З.М. Шоназаров, // Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы языкознания и литературоведения в современном времени» (23 -24. 12.2022). Душанбе, 2022 .-С.272-275.



## Намунаи чумлаҳои асли бо ВБ ва тарчумаҳои тоҷикию англисии

## ОНҲО

№	Чумлаи асли	Тарчума ба забони тоҷикӣ	Тарчума ба забони англисӣ
	<b>Реалияҳо</b> <b>Реалияҳои этнографӣ</b>		
	Moyennant deux cents <b>francs</b> par an, il trouva donc à louer dans un village, sur les confins du pays de Caux et de la Picardie.... (Flaubert, Madame Bovary, c.13).	Инак, $\bar{y}$ дар як қишлоқ, ки дар сарҳади вилояти Кова ва Пикардия воқеъ гашта буд, мулкоро, ки ба ҳам фермаи деҳқонӣ ва ҳам ба моликонаи аъёнӣ монандӣ дошт, ба нархи соле дусад <b>франк</b> иҷора гирифт.... (Флобер, Хонум Боварӣ, с.13).	For two hundred <b>francs</b> a year he managed to live on the border of the provinces of Caux and Picardy... (Flaubert, Madame Bovary, c.13).
	La maison de Dieppe se trouva vermoulue d'hypothèques jusque dans ses pilotis; ce qu'elle avait mis chez le notaire, Dieu seul le savait, et la part de barque n'excéda point mille <b>écus</b> (Flaubert, Madame Bovary, c.41).	Дар натиҷа маълум шуд, ки хавлии дар Диеп доштааш, аз бом то таҳкурсиаш, он ҳам гаштаву баргашта ба гарав монда шуда будааст; он нотариус чи маблағе бо худ бурда буд, инро як Худо медонисту бас, сахмаш дар ширкати кишти ҳам як ҳазор <b>эку</b> зиёд набуд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.14).	The house at Dieppe was found to be eaten up with mortgages to its foundations; what she had placed with the notary God only knew, and her share in the boat did not exceed one thousand <b>crowns</b> . (Flaubert, Madame Bovary, c.14).
	–Tiens, voilà un sou, rends-moi deux <b>liards</b> , – et n'oublie pas mes recommandations, tu t'en trouveras bien (Flaubert, Madame Bovary, c.76).	Ман як сӯ, ба ман ду <b>лиар</b> гардонда деҳ. Ва ҳам маслиҳатҳои моро фармӯш нақун-онҳо ба ту нафъ расонанд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.104).	“Now there’s a sou; give me back two <b>lairds</b> , and don’t forget my advice: you’ll be the better for it.” (Flaubert, Madame Bovary, c.99).
	Selon la mode de la campagne, elle lui proposa de boire quelque chose. Il refusa, elle insista, et enfin lui offrit, en riant, de prendre un verre de <b>liqueur</b> avec elle (Flaubert, Madame Bovary, c. 45).	Бо расму оини қишлоқиён вай ба Шарл шароб таклиф кард. $\bar{y}$ ибo кард. Эмма хоҳиш кард ва оқибат хандақунон гуфт, ки худаш низ бо $\bar{y}$ якҷоя як қадаҳ <b>ликёр</b> менӯшад (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 27).	After the fashion of country folks she asked him to have something to drink. He said no; she insisted, and at last laughingly offered to have a glass of <b>liqueur</b> with him (Flaubert, Madame Bovary, c. 17).
	Au-dessus de la porte, où seraient <b>les orgues</b> , se tient un jubé pour les hommes, avec un escalier tournant qui retentit sous les sabots (Flaubert, Madame Bovary,	Дар болои дар, ки, одатан дар калисоҳо ҷойи <b>орган</b> ҳаст, дар ин ҷо барои мардҳо шаҳнишин сохта шудааст. Ба он ҷо бо зинаи морпеч мебароянд, ки	Over the door, where the <b>organ</b> should be, is a loft for the men, with a spiral staircase that reverberates under their wooden shoes (Flaubert, Madame

c.98).	вакти по мондан ғарч-ғарч мекунад (Флобер, Хонум Боварй, с.98). ( <i>Орган-арғунун, асбоби музиқӣ</i> )	Bovary, c.104).
..., ses deux mains sur ses deux cuisses, en écartant avec soin la fourche du pantalon, dont le drap non décati reluisait plus brillamment que le cuir des <i>fortes bottes</i> (Flaubert, Madame Bovary, c.110).	...,бо ҳар ду дасташон ба зонуҳояшон така мекарданд ва поҳошонро кушод-кушод мегузоштанд, ки моҳути шалворашон аз чарми <i>ботфорт</i> бештар ялтирос мезад (Флобер, Хонум Боварй, с.108). ( <i>Ботфорт- мӯзаи соқаш аз зону баланди шокорӣ</i> )	..., everyone rested his two hands on his thighs, carefully stretching the stride of their trousers, whose unsponged glossy cloth shone more brilliantly than the leather of their <i>heavy boots</i> (Flaubert, Madame Bovary, c.115).
Et comment veux-tu que je monte à cheval, puisque je n'ai pas <i>d'amazone?</i> (Flaubert, Madame Bovary, c.122).	Агар хоҳишат ҳамин бошад, ман ин таклифро чӣ хел қабул кунам, ки барои аспсаворӣ амазонка надорам? (Флобер, Хонум Боварй, с.115) ( <i>Амазонка-либоси савории занона</i> ).	“And how do you think I can ride when I haven't got a <i>habit?</i> ” (Flaubert, Madame Bovary, c.124).
Il avait des <i>guêtres</i> bouclées jusqu'aux genoux, sa casquette enfoncée jusqu'aux yeux (Flaubert, Madame Bovary, c.130).	Он мард ба по <i>гетри</i> дошт, ки тугмаҳояш то ҳуди зонуҳояш гузаронида шуда буд ва ба сараш фуражкае пӯшида буд, ки то ҳуди чашмонаш фуромадагӣ буд (Флобер, Хонум Боварй, с.129) ( <i>Гетри- як навъ попӯши гарм, ки аз болои мӯза мепӯшанд</i> ).	He had <i>gaiters</i> buckled up to the knees, his cap pulled down over his eyes (Flaubert, Madame Bovary, c.135).
Charles, ayant peur de la voir s'évanouir, courut à la buvette lui chercher un verre d' <i>orgeat</i> (Flaubert, Madame Bovary, c.169).	Шарл аз тарси он, ки мабодо занаш беҳуш шавад, ба ошхона тохт, ки аз он ҷо <i>оршад</i> биёрад (Флобер, Хонум Боварй, с.160) ( <i>Оршад- як навъ нӯшокие монанди лимонад</i> ).	Charles, fearing that she would faint, ran to the refreshment-room to get a glass of <i>barley-water</i> (Flaubert, Madame Bovary, c.172).
Les pattes rouges des <i>homards</i> dépassaient les plats (Flaubert, Madame Bovary, c.159).	Аз лаби табакҳо чустакҳои <i>омарҳо</i> овезон буданд (Флобер, Хонум Боварй, с.153) ( <i>Омар- як навъ харчанг</i> ).	The red claws of <i>lobsters</i> hung over the dishes (Flaubert, Madame Bovary, c.161).
<b>Реалияҳои чамбиятӣ - сиёсӣ</b>		
C'était le beau-père du <i>marquis</i> , le vieux <i>duc</i> de Laverdière, l'ancien favori <i>du comte</i> d'Artois, dans le temps des parties de chasse au Vaudreuil, chez le <i>marquis</i> de Conflans, et qui	Ин пирамард падарарӯси <i>маркиз</i> , <i>герсоги</i> пир де Лаверде - дӯст ва ҳамдами <i>граф</i> Дарту дар вақти сафарҳои шикориашон ба Водрел ба мулки <i>маркиз</i> де Конфлан ва чунонки	He was the <i>Marquis's</i> father-in-law, the old <i>Duke de Laverdiere</i> , once on a time favourite of the <i>Count d'Artois</i> , in the days of the Vaudreuil hunting-parties at the <i>Marquis de</i>

avait été, disait-on, l'amant de la reine Marie-Antoinette (Flaubert, Madame Bovary, c.101).	мегуфтанд, ошиқи маликаи Мария Антуанета буд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.56).	Conflans', and had been, it was said, the lover of Queen Marie Antoinette (Flaubert, Madame Bovary, c.41).
À douze ans, sa mère obtint que l'on commençât ses études. On en chargea <i>le curé</i> (Flaubert, Madame Bovary, c.179).	Вақте ки вай дувоздахро пур карда, ба сенздаҳ кадам монд, модараш шавҳарашро ба хонондани бача рози кунонд. Ин корро ба <i>аббати</i> кишлок супурданд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.175). ( <i>Аббат- дар Фаронса унвони кашиши католикӣ</i> )	When he was twelve years old his mother had her own way; he began lessons. The <i>curé</i> took him in hand (Flaubert, Madame Bovary, c.182).
A l'habiller, voulut en faire sa <i>femme de chamber</i> (Flaubert, Madame Bovary, c.189).	Эмма вайро ба худ <i>камеристка</i> кардан мехост (Флобер, Хонум Боварӣ, с.184) ( <i>Камеристка - хизматгори хоси занони бой</i> )	Her wanted to make a <i>lady's-maid</i> of her (Flaubert, Madame Bovary, c.190).
Yonville-l'Abbaye (ainsi nommé à cause d'une ancienne abbaye de <i>Capucins</i> dont les ruines n'existent même plus) est un bourg à huit lieues de Rouen, entre la route d'Abbeville et celle de Beauvais (Flaubert, Madame Bovary, c.197).	Ионвил Аббэй (ин номро ба вай ба шарафи монастири қадимаи <i>капусинҳо</i> дода буданд, ки ҳоло аз он, ҳатто, харобазоре ҳам боқӣ намондааст) шаҳрчаи майдаест, дар сӣ-чил чакрими шаҳри Руан, мобайни роҳи Аббевил ва роҳи Бовез (Флобер, Хонум Боварӣ, с.190) ( <i>Капусинҳо- аҳли як чамбияти роҳибони католик</i> ).	Yonville-l'Abbaye (so called from an old <i>Capuchin</i> abbey of which not even the ruins remain) is a market-town twenty-four miles from Rouen, between the Abbeville and Beauvais roads (Flaubert, Madame Bovary, c.199).
<b>Экзотизмҳои сохторӣ</b>		
....., s'il est bon de les arracher par-ci et de les <i>ressemer</i> parlà, de propager les unes, de détruire les autres; bref, il faut se tenir au courant de la science par les brochures et papiers publics, être toujours en haleine, afin d'indiquer les améliorations (Flaubert, Madame Bovary, c.274).	....., кадомашон бефоида ва кадомашон серғизо буданашро шинохта тавонистан, лузумияти <i>аз як ҷо гирифта, ба ҷойи дигар кўчат кунонданашон</i> , паҳн кардани баъзеашон ва несту нобуд кунондани баъзе дигарашонро дида тавонистан лозим аст; хулласи калом, барои нишон додани роҳ ва усулҳои дурусти беҳтар кардани кори деҳқонӣ аз илму фан боҳабар будан, ҳама китобчаҳою газету журналҳоро хондан, аз	....., which are unproductive and which nutritive, if it is well to pull them up here and <i>re-sow</i> them there, to propagate some, destroy others; in brief, one must keep pace with science by means of pamphlets and public papers, be always on the alert to find out improvements" (Flaubert, Madame Bovary, c.179).

		савияи комёбиҳои охирина илм воқиф будан шарт аст... (Флобер, Хонум Боварӣ, с.149).	
Et il descendit conter le résultat à cinq ou six curieux qui stationnaient dans la cour, et qui s'imaginaient qu'Hippolyte allait <b>reparaître</b> marchant droit (Flaubert, Madame Bovary, c.363).	Дорухоначӣ берун баромад, ки натиҷаҳои амалиёти чаррохиро ба панҷ-шаш кунҷковон ҳикоя кунад. Онҳо дар сахни ҳавли тӯб шуда ана, ҳозир Ипполит бо пойи тамоман сикҳатшуда <b>аз нав пайдо хоҳад шуд</b> , - гуфта мепиндошанд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.196).	And he went down to tell the result to five or six inquirers who were waiting in the yard, and who fancied that Hippolyte would <b>reappear</b> walking properly (Flaubert, Madame Bovary, c.233).	
Et il courut encore vers le capitaine. Celui-ci rentrait à sa maison. Il allait <b>revoir</b> son tour (Flaubert, Madame Bovary, c.313).	Ӯ боз тохта, ба пеши капитан рафт. Вай шитоб дошт, ки ҳар чи зудтар ба хонааш равад, дастгоҳи дурбинро <b>боз кай меида бошам</b> , - гуфта бетокатӣ мекард (Флобер, Хонум Боварӣ, с.170).	And he once more ran off to the captain. The latter was going back <b>to see his lathe again</b> (Flaubert, Madame Bovary, c.203).	
-Je serai loin quand vous lirez ces tristes lignes; car j'ai voulu m'enfuir au plus vite afin d'éviter la tentation de vous <b>revoir</b> (Flaubert, Madame Bovary, c.418).	- Вақте ки шумо ин номаи ғамгинонаро мехонед, ман аз ин ҷо хеле дур мешавам, ва ман хоҳиши зуд аз ин ҷо рафтанро дошам то ки майли <b>дубора дидани</b> шуморо аз худ дур кунам (Флобер, Хонум Боварӣ, с.174).	- I shall be far away when you read these sad lines, for I have wished to flee as quickly as possible to shun the temptation of <b>seeing you again</b> (Flaubert, Madame Bovary, c.269).	
-Rodolphe se leva pour aller fermer la fenêtre, et, quand il <b>se fut rassis</b> . – Il me semble que c'est tout. Ah! encore ceci, de peur qu'elle ne vienne à me <b>relancer</b> (Flaubert, Madame Bovary, c.c. 418).	-Шуълаи ду шамъ ларзон шуд. Родолф хест, тирезаро пӯшид ва <b>дубора боз ба ҷояш нишаст</b> . Гӯё хама гап гуфта шуд. Ҳа, як гап мондааст! Боз илова кардан лозим аст, вагарна <b>боз ангал нашавад</b> » (Флобер, Хонум Боварӣ, с.225).	-Rodolphe got up to, shut the window, and when he had <b>sat down again</b> -"I think it's all right. Ah! and this for fear she should come and <b>hunt me up</b> " (Flaubert, Madame Bovary, c.268).	
Rodolphe s'était <b>rapproché</b> d'Emma, et il disait d'une voix basse, en parlant vite: – Est-ce que cette conjuration du monde ne vous révolte pas? (Flaubert, Madame Bovary, c. 257).	-Родолф ба Эмма <b>дубора наздиктар шуд</b> ва бо овози паст саросема сухан мегуфт: -Наход, шуморо ин якзабонӣ ва аз як гиребон сарбарории нотавонбинонаи умум ба хашм намеоварад? (Флобер, Хонум Боварӣ, с.88).	-Rodolphe had drawn to <b>get nearer</b> to Emma, and said to her in a low voice, speaking rapidly: -Does not this conspiracy of the world revolt you? Is there a single sentiment it does not condemn? (Flaubert, Madame Bovary, c.195).	

Исмҳои хос		
<p>....., <i>d'Histoire sainte ou les Conférences de l'abbé Frayssinous</i>, et, le dimanche, des passages du <i>Génie du christianisme</i>, par recreation (Flaubert, Madame Bovary, c.75).</p>	<p>..., «Китоби хониш»-и аббат Фрейсину ва дар рӯзҳои якшанбе, аз ҳар рӯз хондани як чиз дилгир нашаванд гуфта парчаҳо аз китоби «<b>Рӯзи насо</b>» - ро мехонданд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.40).</p>	<p>....., <i>Lectures of the Abbe Frayssinous</i>, and on Sundays passages from the "<i>Génie du Christianisme</i>," as a recreation (Flaubert, Madame Bovary, c.47).</p>
<p>Le soir de chaque jeudi, il écrivait une longue lettre à sa mère, avec de l'encre rouge et trois pains à cacheter; puis il repassait ses cahiers d'histoire, ou bien lisait un vieux volume <i>d'Anacharsis</i> qui traînait dans l'étude (Flaubert, Madame Bovary, c. 185).</p>	<p>Ҳар панҷшанбе Шарл бегоҳӣ ба модараш мактуби дуру дароз менавишт, бо ранги сурх менавишт ва онро бо се қоғазпораи шилмдор муҳр мекард баъд ӯ дафтарҳои таърихашро ислоҳ мекард, ӯ китоби тити пители «<b>Анахарсис</b>» - ро, ки дар хонаи дарстайёркунӣ меистод, мутолиа менамуд (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 183).</p>	<p>Every Thursday evening he wrote a long letter to his mother with red ink and three wafers; then he went over his history note-books, or read an old volume of "<i>Anarchasis</i>" that was knocking about the study (Flaubert, Madame Bovary, c.189).</p>
<p>Il cria, pleura, s'évanouit, mais elle ne revint pas. Où pouvait-elle être? Il envoya <i>Félicité</i> chez <i>Homais</i>, chez <i>M. Tuvache</i>, chez <i>Lheureux</i>, au Lion d'or, partout; et, dans les intermittences de son angoisse, il voyait sa considération anéantie, leur fortune perdue, l'avenir de <i>Berthe</i> brisé! (Flaubert, Madame Bovary, c. 641).</p>	<p><b>Шарл</b> дод мезад, гиря мекард, беҳуш шуда афтод, аммо дараки <b>Эмма</b> набуд. Ӯ дар кучо бошад? Ӯ <b>Фелиситеро</b> ба пеши <b>Оме</b>, ба хонум <b>Туваш</b>, ба дукони <b>Лере</b>, ба трактири «Шери тилло» - ба ҳама ҷойҳо мефиристонд ва ҳангоме ки лаҳзае осуда шуда, ҳавосаш ба ҷо меомад, ба хотираш мегузашт, ки акнун обрӯяш ба хок яксон шуд, дороияш барбод рафт, бахти <b>Берта</b> баста шуд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.96).</p>	<p>He cried aloud, wept, fainted, but she did not return. Where could she be? He sent <i>Felicite</i> to <i>Homais</i>, to Monsieur <i>Tuvache</i>, to <i>Lheureux</i>, to the "Lion d'Or," everywhere, and in the intervals of his agony he saw his reputation destroyed, their fortune lost, <i>Berthe's</i> future ruined (Flaubert, Madame Bovary, c.410).</p>
<p>....<i>Bautzen</i> et à <i>Lutzen</i>, fait la campagne de <i>France</i>, -On devrait fouetter ces femmes-là! dit madame <i>Tuvache</i> (Flaubert, Madame Bovary, c.625).</p>	<p>....<b>Баусен</b> ва ҷанги <b>Лусен</b> иштирок карда буд, вай <b>Парижро</b> аз ....- Ин хел занҳоро қамчинкорӣ кардан лозим аст! - гуфт хонум <b>Туваш</b> (Флобер, Хонум Боварӣ, с.77).</p>	<p>.... <i>Bautzen</i> and at <i>Lutz</i>...., <i>en</i>, had been through the <i>French</i> .... "Women like that ought to be whipped," (Flaubert, Madame Bovary, c.399).</p>
<p>La maison de <i>Dieppe</i> se trouva vermoulue d'hypothèques jusque dans ses pilotis; ..., et la part de barque n'excéda point mille écus. (Flaubert, Madame</p>	<p>Дар натиҷа маълум шуд, ки ҳавлии дар <b>Диеп</b> доштааш, аз бом то таҳкурсияш, он ҳам гаштаву баргашта ба гарав монда шуда будааст; ...,</p>	<p>The house at <i>Dieppe</i> was found to be eaten up with mortgages to its foundations; ....., and her share in the boat did not exceed one thousand</p>

	Bovary, c.41).	сахмаш дар ширкати киштӣ ҳам як ҳазор эку зиёд набуд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.24).	crowns. (Flaubert, Madame Bovary, c.14).
	La rivière, qui fait de ce quartier <i>de Rouen</i> comme une ignoble petite <i>Venise</i> , coulait en bas, .... (Flaubert, Madame Bovary, c.21).	Дар поён, дар рӯ ба рӯяш дар байни купрукҳо ва ....., ин қисми шаҳри <i>Руанро</i> ба нусхаи <i>Венетсия</i> лекин ба нусхаи безеби он табдил меод (Флобер, Хонум Боварӣ, с.13).	The river, that makes of this quarter of <i>Rouen</i> a wretched little <i>Venice</i> , flowed beneath him, ....(Flaubert, Madame Bovary, c.10).
<b>Воҳидҳои фразеологӣ ва зарбулмасалу мақолҳо</b>			
	Le beau-père mourut et laissa peu de chose; il en fut indigné, se lança dans la fabrique, y perdit quelque argent, puis se retira dans la campagne, où il voulut faire valoir (Flaubert, Madame Bovary, c.13).	Баъд падарарӯсаш мурд, лекин аз ӯ ба духтараш мероси ночизе расид. Аз ин <b>димоги ҷаноби Боварӣ сӯхт</b> , ба кори фабрика даст зад ва аз хомкориаш қариб буду шудастро барбод дода буд ва оқибат ба қишлоқ, кӯчид, ки дар ин ҷо хунарастро нишон диҳад (Флобер, Хонум Боварӣ, с.10).	The father-in-law died, leaving little; he was indignant at this, “went in for the business,” lost some money in it, then retired to the country, where he thought he would make money (Flaubert, Madame Bovary, c.11).
	Ce n’est pas la peine de faire tant de fla-fla, ni de se montrer le dimanche à l’église avec une robe de soie, comme une comtesse (Flaubert, Madame Bovary, c.102).	Ин гадодухтарро бинед, <b>ки фукастро ба осмон карда</b> , рӯзҳои якшанбе гӯе ки вай графзода бошад, куртаи шохӣ пӯшида ба калисо меравад (Флобер, Хонум Боварӣ, с.150).	It is not worth while making such a fuss or showing herself at church on Sundays in a silk gown like a countess (Flaubert, Madame Bovary, c. 145).
	Il avait appris son malheur, et l’en <b>consola</b> tant qu’il put (Flaubert, Madame Bovary, c. 115).	Вай хабари мусибати марди ҷавонро шунида буд ва ба фаҳм ва таври худ ӯро <b>дилбардорӣ кардан</b> гирифт (Флобер, Хонум Боварӣ, с.138).	He had heard of his loss, and <b>consoled</b> him as well as he could (Flaubert, Madame Bovary, c. 130).
	Mais, puisque c’est notre sort à tous, on ne doit pas non plus se laisser dépérir, et, parce que d’autres sont morts, vouloir mourir... (Flaubert, Madame Bovary, c.78).	Аммо, модом ки сарнавишти одамӣ аз азал ҳамин аст, <b>ғаму ғусса хӯрда</b> худро обу адо кардан намеарзад, як одами азиз ва наздикамон мурд гуфта, аз Худо ба худ марг хостан дуруст нест... (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 95).	But since it is the lot of all of us, one must not give way altogether, and, because others have died, want to die too.... (Flaubert, Madame Bovary, c.88).
	Mais, au café, tout <b>se ranima</b> (Flaubert, Madame Bovary, c.66).	Лекин дар вақти қаҳванӯшӣ ҳама <b>боз ҷон гирифтанд</b> (Флобер, Хонум Боварӣ, с.74).	But with the coffee everyone <b>woke up</b> (Flaubert, Madame Bovary, c. 98).
	Et elle alla au secrétaire, fouilla tous les tiroirs,	Ӯ тохта, ба пеши секретар рафт, ҳама яшиқҳояшро бароварда кофт, қоғазхоро	And she went to the writing-table, ransacked all the drawers, rummaged the

confondit les papiers et finit si bien par <b>perdre la main et les pieds</b> , que Charles l'engagea fort à ne point se donner tant de mal pour ces miserable quittances (Flaubert, Madame Bovary, c.201).	тит кард, дар охир чунон <b>дасту пояшро гум карда</b> монд, ки Шарл аз барои ҳамин квитансияи шум шуда беҳуда <b>ғусса нахӯр</b> – гуфта, хошиш кардан гирифт (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 105).	papers, and at last lost her head so completely that Charles earnestly begged her not to take so much trouble about those wretched receipts (Flaubert, Madame Bovary, c.198).
Il revint la semaine suivante, et se vanta d'avoir, après force démarches, fini par découvrir un certain Langlois qui, depuis longtemps, guignait la propriété sans faire connaître son prix (Flaubert, Madame Bovary, c.90).	Ҳафтаи дигар вай боз омад ва бо худситой гуфт, ки баъд аз чустучӯйҳои бисёр дараки Ланглуа ном касеро ёфтааст, ки вай кайҳо боз ба ин порча замин <b>чашми тамаъ дӯхта будааст</b> , лекин намегӯяд, ки ба чӣ нарх харидани ас (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 89).	He came back the following week and boasted of having, after much trouble, at last discovered a certain Langlois, who, for a long time, had had an eye on the property, but without mentioning his price (Flaubert, Madame Bovary, c.82).
<b>Нидо</b>		
– <b>Ah bah!</b> quand on a comme vous des amis! (Flaubert, Madame Bovary, c. 603).	- <b>Э хе</b> , охир шумо ёру дӯстҳо доред! (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 323).	“ <b>Bah!</b> when one has friends like you!” (Flaubert, Madame Bovary, c.385)
– <b>Oh! oh!</b> comme vous y allez! reprit-il en riant (Flaubert, Madame Bovary, c.602).	– <b>Ҳай-хай</b> хонум, охистатар! Хандакунон гуфта ҷавоб дод ӯ (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 322).	“ <b>Oh, oh!</b> go it! go it!” (Flaubert, Madame Bovary, c.385).
– <b>Oh! oh!</b> quant aux textes, ouvrez l'histoire; on sait qu'ils ont été falsifiés par les Jésuites (Flaubert, Madame Bovary, c. 671).	- <b>Ах</b> , матнхоро гӯед, беҳтараш китобои таърихро кушоед. Ба ҳама маълум аст, ки онхоро Йезуитҳо сохтакорӣ кардаанд (Флобер, Хонум Боварӣ, с.360).	“ <b>Oh! oh!</b> As to texts, look at history; it, is known that all the texts have been falsified by the Jesuits.”(Flaubert, Madame Bovary, c.429).
- <b>Mon Dieu! mon Dieu!</b> soupirait-elle (Flaubert, Madame Bovary, c.238).	- <b>Э Худо! -Э Худо!</b> -оҳ мекашид ӯ (Флобер, Хонум Боварӣ, с.126).	“ <b>My God! my God!</b> ” she sighed (Flaubert, Madame Bovary, c.151).
– <b>Bravo!</b> ... très bien !... Tu as tort! va donc! (Flaubert, Madame Bovary, c.535).	- <b>Офарин!</b> .. Бисёр нағз... Мон охир норозигаат беҳуда (Флобер, Хонум Боварӣ, с.254).	“ <b>Bravo!</b> very good! You are wrong to stop. Go on!” (Flaubert, Madame Bovary, c.341).
<b>Oh la! la!</b> ce que c'est compliqué! (Flaubert, Madame Bovary, c.55).	<b>О Худоё</b> , ин ҳама он қадар мушкил ки! (Флобер, Хонум Боварӣ, с.36).	<b>Oh!</b> What is such, complicated! (Flaubert, Madame Bovary, c.25).
<b>Hélas!</b> le père Rouault était bien riche, et elle!... si belle! (Flaubert, Madame Bovary, c.50).	Амаки Руо хеле одами бой менамояд, духтар... духтар ҳам бисёр хушрӯст! (Флобер, Хонум Боварӣ, с.45).	Old Rouault was rich, and she!—so beautiful! (Flaubert, Madame Bovary, c.29).
<b>Ah! mon Dieu</b> , oui! n'ai-je pas ma maison à tenir, mon	<b>Ээ Худо</b> , албатта! Охир қору бори хона ба гардани	<b>Ah! yes!</b> Have I not my house to look after, my

	<p>mari à soigner, mille choses enfin, bien des devoirs qui passent auparavant! (Flaubert, Madame Bovary, c.222).</p>	<p>ман, ман бояд ба шавҳарам нигоҳубин кунам, -ман як тӯда қор, бисёр вазифаҳои аз мусиқӣ муҳимтар дорам (Флобер, Хонум Боварӣ, с.118).</p>	<p>husband to attend to, a thousand things, in fact, many duties that must be considered first?" (Flaubert, Madame Bovary, c.140).</p>
	<p><b>-Oh!</b> c'est que je t'aime! reprenait-elle, je t'aime à ne pouvoir me passer de toi, sais-tu bien? (Flaubert, Madame Bovary, c.398).</p>	<p><b>-Аҳ</b> ман охир туро дӯст медорам!-мегуфт Эмма. - Чунон дӯст медорам, ки бе ту зиндагӣ карда наметавонам, мефаҳмӣ? (Флобер, Хонум Боварӣ, с. 238).</p>	<p><b>"Oh,"</b> she went on, "I love you! I love you so that I could not live without you, do you see? (Flaubert, Madame Bovary, c.252).</p>